

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK BASININDA TALAT PAŞA SUİKASTI VE
YANSIMALARI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ahmet ASLAN**

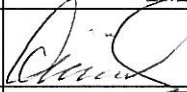
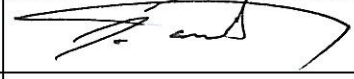
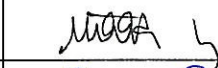

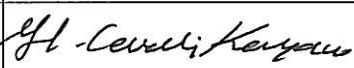
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901070014 numaralı AHMET ASLAN'ın hazırladığı "TÜRK BASININDA TALAT PAŞA SUİKASTI VE YANSIMALARI" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca 26.10.2010 günü saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda aday tezinin kabulüne* OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Prof. Dr. Sabahattin Özel (Danışman)	Kabul	
Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu	Kabul	
Doç. Dr. Mustafa Aydın	Kabul	
Yrd. Doç. Aynur Seydan Erdemir	Kabul	
Yrd. Doç. Cevahir Kayam	Kabul	

“Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **“TÜRK BASININDA TALAT PAŞA SUİKASTI VE YANSIMALARI”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

26/10/2010

Ahmet ASLAN

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	387009
Yazar Adı / Soyadı	AHMET ASLAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 51484713924
Telefon / Cep Telefonu	5055174930
e-Posta	ahmet_aslan_tr@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRK BASININDA TALAT PAŞA SUİKASTI VE YANSIMALARI
Tezin Tercümesi	Talat pasha and reflections on the assassination of the Turkish press
Konu Başlıkları	Tarih Türk İnkılap Tarihi
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	149
Tez Danışmanları	Prof. Dr. SABAHATTİN ÖZEL
Dizin Terimleri	Talat Paşa=Talat Paşa
Önerilen Dizin Terimleri	suikast naaş
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelemesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **09.11.2013** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

10.11.2010

İmza:.....

Yazdır

ABSTRACT

Mehmet Talat Pasha was born in Edirne in 1874. He was interested in politics and got the place of Abdulhamit the second. He was elected as a deputy after the declaration of the second Consitutionalism. Then, He was a minister and after the resignation of Sait Halim Pasha, He became Grand Vizier. After the defeat of the World War I, he went to Germany, While he was abroad he corresponded Mustafa Kemal Pasha and maintained his political affairs with other important people.

Talat Pasha was killed by an Armanian student in Berlin on March 15, 1921. He was buried in Berlin on March 19, 1921. After his death many articles were written about him both for him and against him, and even some poems praising him. The student that killed Talat Pasha was released by the German Court. Many articles were written both in Turkey and abroad about the judical process of Tehleryan.

The body of Talat Pasha was taken to Turkey on February 25, 1943. A ceremony which started in Sirkeci Train Station in the morning continued at 14:00 pm in Şişli Sıhhat Dormitory and Talat Pasha was burried in the hill of Hurriyet Abide. Many articles were written in newspaper about his burial in Turkey. In the some of the articles, the goverment and President Ismet Inonu were praised.

ÖZET

Talat Paşa 1874 yılında Edirne’de doğdu. Genç yaşta siyasetle uğraşmış, II.Abdülhamit karşıtı mücadelenin içinde yer almıştır. II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra mebus seçilmiştir. Daha sonra önce nazırlık yapmış, Sait Halim Paşa’nın istifa etmesinden sonra sadrazam olmuştur. I. Dünya Savaşı’nın kaybedilmesinden sonra Almanya’ya gitmiştir. Talat Paşa yurtdışındayken Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşmış, önemli şahsiyetler ile görüşerek siyasi faaliyetlerine devam etmiştir.

Talat Paşa 15 Mart 1921’de Tehleryan adındaki bir Ermeni öğrenci tarafından Berlin’de öldürülmüştür. 19 Mart 1921’de yapılan tören ile cenazesi tahnit edilerek Berlin’e gömülmüştür. Talat Paşa’nın öldürülmesinden sonra basında lehinde ve aleyhinde makaleler yazılmış, onu öven şiirler yayınlanmıştır.Talat Paşa’yı öldüren Tehleryan Alman Mahkemesi tarafından serbest bırakılmıştır. Tehleryan’ın mahkeme süreci ile ilgili gerek Türk basınında gerek yabancı basında bir çok haber ve makale yayınlanmıştır.

Talat Paşa’nın naşı 25 Şubat 1943 tarihinde Türkiye’ye getirilmiştir. Sabah Sirkeci Garında, öğleden sonra saat14:00’te Şişli Sıhhat Yurdu’ndan alınması ile başlayan ikinci tören yapılmış ve Hürriyeti Abide Tepesine gömülmüştür. Talat Paşa’nın naşının getirilmesiyle ilgili bir çok haber ve makale yayınlanmış, bazı makalelerde hükümet ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü övülmüştür.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	V
Abstract.....	VI
İçindekiler.....	VII
Önsöz.....	IX
Kısaltmalar.....	X
Giriş.....	1

I. BÖLÜM

TALAT PAŞA'NIN YAŞAMI VE SİYASİ FAALİYETLERİNE

GENEL BİR BAKIŞ

A) DOĞUMUNDAN II. MEŞRUTİYETE KADAR TALAT BEY.....	7
B) MEŞRUTİYETTEN SONRA TALAT BEY.....	14
C) TALAT BEY'İN NAZIRLIKLARI.....	16
D) OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRMESİ.....	19
E) TALAT BEY VE ERMENİ TEHCİRİ MESELESİ.....	21
F) TALAT BEY'İN SADRAZAMLIK DÖNEMİ.....	24
G) TALAT PAŞA'NIN YURTDIŞINA ÇIKMASI.....	28
H) TALAT PAŞA'NIN YURTDIŞINDAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ.....	32
1) Talat Paşa'nın Bolşeviklerle İlişkisi.....	35
2) Talat Paşa'nın İngilizlerle İlişkisi.....	36
3) Talat Paşa- Mustafa Kemal Mektuplaşması.....	37

II. BÖLÜM

TALAT PAŞA SUİKASTI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

A) TALAT PAŞA VE SUİKAST HABERLERİ.....	40
B) TALAT PAŞA'NIN BERLİN'DEKİ HAYATI.....	44

C) TALAT PAŞA’NIN ÖLDÜRÜLMESİ.....	46
D) TALAT PAŞA’NIN CENAZE MERASİMİ.....	50
E) TALAT PAŞA SUİKASTININ BASINDAKİ YANSIMALARI.....	52
1) Cinayet İle İlgili İlk Haberler.....	52
2) Cinayetin Ayrıntıları İle İlgili Haberler.....	55
3) Talat Paşa’nın Öldürülmesi ve Ermeni Basını.....	58
4) Talat Paşa’nın Öldürülmesi ve Alman Basını.....	60
5) Talat Paşa’nın Öldürülmesi ve İngilizler.....	61
6) Talat Paşa’nın Öldürülmesi ile İlgili Türk Basınında Yapılan Yorumlar.....	63
F) SOGOMON TEHLERYAN’IN MUHAKEMESİ.....	75
1) Mahkeme Öncesi Basında Yer Alan Haberler.....	75
2) Mahkeme süreci.....	77
3) Mahkeme Kararına Müslümanların Tepkisi ve Almanya’nın Tutumu.....	83
4) Mahkeme sonucunun Türk Basınındaki Yansımaları.....	86

III. BÖLÜM

TALAT PAŞA’NIN NAAŞININ TÜRKİYE’YE GETİRİLMESİ VE KENDİSİ HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

A) HAYRİYE HANIM’IN İLK TEŞEBBÜSÜ.....	92
B) TALAT PAŞA’NIN NAAŞININ GETİRİLMESİ.....	94
C) TALAT PAŞA’NIN CENAZE MERASİMİ.....	98
1) Sirkeci Garındaki Karşılama Merasimi.....	98
2) Cenaze Merasimi.....	102
D) TALAT PAŞA İLE İLGİLİ YAPILAN YORUMLAR.....	104
E) TALAT PAŞA VE HATIRALAR.....	116
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	121
EKLER.....	126

ÖNSÖZ

Talat Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine damgasını vurmuş en önemli şahsiyetlerden biridir. Gerek ortaya koyduğu siyasi mücadele, gerekse hayatı ile ilgili basında bir çok haber yer almış, bir çok hatıratında kendisinden bahsedilmiş, biyografik araştırmalar yapılmıştır. Bizde Osmanlı İmparatorluğunun en önemli şahsiyetlerinden biri olan Talat Paşa'nın öldürülmesi ve bu cinayetin Türk basınındaki yansımalarını çalışma konusu yaptık. Şüphesiz ki bu cinayet gerek yabancı basında gerekse Türk basınında çok tartışılmış, büyük akisler uyandırmıştır. Bizde buradan hareketle Talat Paşa'nın öldürülmesi ve naşının getirilmesi ile ilgili basında yer alan haberleri ve makaleleri inceleyerek, bu döneme katkı sunmaya çalıştık.

Şüphesiz ki 1921-1943 arası bütün basını baştan sona taramak hem imkansız, hem de çok zaman alan bir iştir. Bizde araştırmalarımızı yaparken daha çok Talat Paşa'nın öldürüldüğü dönem ile naşının getirildiği döneme daha fazla yer vermeye çalıştık. Bu çalışmayı yaparken mümkün olduğu kadar fazla gazete ve dergiyi incelemeye çalıştık. Çalışma esnasında 18 gazete ve 6 dergi incelenmiştir. Gazetelerde yayınlanan makaleler ve haberler olduğu gibi aktarılırken, kelimeler kullanıldığı döneme özgü şekilde aktarılmıştır. Anlamayı kolaylaştırmak için kelimelerin bugünkü kullanımları parantez içinde verilmiştir. Bu çalışmaya başladıktan sonra basın taramasının ne kadar zor olduğunu da gördük. Bazı kaynaklara ulaşmakta çok zorlandığımız gibi, çalışma dönemlerinde kütüphanelerin kapalı olması bizi oldukça güç duruma soktu. Elimizden geldikçe bu zorlukların üstesinden gelmeye çalıştık.

Bu çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Bölümler arasında bütünlük sağlanarak konular anlatılmıştır. Giriş bölümünde Yeni Osmanlılar hareketi, I. Meşrutiyet'in ilanı ve ilk anayasa çalışmaları, II. Abdülhamit dönemi,

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti anlatılarak asıl konuyla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde Talat Paşa'nın doğumu, ailesi, Edirne ve Selanik'teki hayatına değindikten sonra II. Meşrutiyetin ilanından sonra mebusluğu, nazırlıkları ve sadrazamlık dönemini anlattık. I.Dünya Savaşının kaybedilmesinden sonra yurtdışına çıkış ve yurtdışındaki siyasi faaliyetlerini, Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşmalarını ifade ettik.

İkinci Bölümde Talat Paşa'nın suikast şayiaları karşısındaki tutumu, öldürülmesi, cinayet ile ilgili Ermenilerin, Almanların düşünceleri, İngiliz Parmağı iddialarını değindik. Basında cinayet ile ilgili çıkan haberler, cinayetin Türk basınındaki yansımalarını ortaya koymaya çalıştık. Sogomon Tehleryan'ın yargı süreci, bu süreçten önce ve sonra basında yer alan haberleri ve mahkeme kararının yansımalarını irdelemeye çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, Hayriye Hanımın, eşi Talat Paşa'nın naşını getirmek için yaptığı girişimleri, Talat Paşa'nın naşının getirmesi, Sirkeci'de karşılama töreni, cenaze merasimini anlattık. Talat Paşa'nın naşı getirilmesinin Türk basınındaki yansımalarını ifade etmeye çalıştık.

Çalışmamda bana yol gösteren, titizlikle okuyan ve sabır gösteren Tez Danışmanım Sayın Prof Dr. Sabahattin Özel'e, Hocam Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıbrahimoğlun'a, Yüksek lisans döneminde bana destek olan Okul Müdürüm Ömer Kemal Şenel'e, yardımlarını esirgemeyen Şengül Fırat, Hulusi Köse, İsmail Kandil, İlker Altuncu ve Çetin Akıner'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet ASLAN

Ekim-2010

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.e.	: Aynı Eser
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bs.	:Basım
C.	: Cilt
K. /	: Kısım
Çev.	: Çeviren
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarik Kurumu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğundaki en önemli örgütlü muhalefetlerden biri “Yeni Osmanlılar” hareketidir. 1865 yılı yazında Belgrat Ormanlarında bir piknik yapıldı. Toplantıya katılan altı genç, Osmanlı hükümeti tarafından sürdürülen, felaket olarak mütalaa ettikleri politikalara karşı hareket etmeye karar verdiler. Avrupa’nın hasta adamının çöküşündeki hızlı gidişin mesuliyeti, onlar tarafından, Ali Paşa ve Fuat Paşa’nın başını çektikleri küçük bir devlet adamı gurubuna yüklendi. Bu altı genç; Mehmet Bey, Nuri Bey, Reşat Bey, Namık Kemal, Ayetullah Bey ve Refik Bey idi.¹ Altı genç gayesi imparatorluktaki “mutlakiyet idaresini meşruti idareye” dönüştürmek olan bir cemiyet kurmaya karar verdiler.² Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarını yürütmüş, üye sayılarını artırmışlardır.

Mustafa Fazıl Paşa’nın Sultan Abdülaziz’e gönderdiği ve meşrutiyet talebinin yer aldığı mektup yabancı bir gazete yayımlandı. Namık Kemal ve arkadaşları mektubu tercüme edip el altından dağıttılar. Bunun üzerine hükümet tarafından adeta sürgün niteliğinde çeşitli yerlere gönderildiler. Mustafa Fazıl Paşa’nın yardımıyla Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa ülke dışına kaçırıldılar.³ Muhalefetlerine yurtdışında devam etmişlerdir. Fakat Mustafa Fazıl Paşa sultanla arasını düzelttikten sonra memlekete dönmüş, yurtdışında bulunan Yeni Osmanlılar da destekten yoksun kalınca, Ali Suavi dışında geri dönmek zorunda kalmışlardır. Faaliyetlerine yurt içinde devam etmişlerdir. I.Meşrutiyet büyük bir mücadele sonucu ilan edilmiş fakat kısa sürmüştür. Kanun-i Esasinin rafa kaldırılmasından sonra Genç Osmanlıların

---

¹ Şerif Mardin, “Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu”, Yay. Haz. Ömer Laçiner, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 17-18.

² A.e., s.21.

³ A.e., s.52.

bazısı fikirlerini terk ederek sultanın hizmetinde memuriyette bulunmuşlardır. Diğerleri ise sürgün, hapis ve ölüme maruz kalmışlardır.⁴

Bütün hastalıkların çaresini meşrutî ve parlamenter hükümette gören Yeni Osmanlılar, kendisinden sonra gelen kuşakların düşünce ve hareketleri üzerinde büyük etkide bulunmuşlardır. Özellikle vatan ve hürriyet şairi olan tanınan Namık Kemal, Talat Paşa ve Mustafa Kemal gibi büyük inkılapçıları çok etkilemiştir. Onların düşünce yapılarının oluşmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca Jön Türklerin hareketinin fikri temeli Yeni Osmanlı hareketine dayanmaktadır.

I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir.⁵ Mithat Paşa'nın gayretleri sonucu ilk anayasa olan Kanun-i Esasi kabul edilerek, Osmanlı İmparatorluğu mutlakîyetçi bir yönetimden meşrutî bir yönetime kavuşmuştur. Fakat bu dönem çok kısa sürmüştür. Kanun-i Esasiyi ilan edeceği sözünü verdiği için padişah yapılan II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşını (93 Harbi) bahane ederek 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiştir. Böylece kısa bir meşrutiyeti yönetimden sonra tekrar mutlakîyetçi bir yönetime dönmüştür. I. Meşrutiyetin Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü bu dönem ilk meclis tecrübesinin olduğu dönem olmuştur. Nitekim II. Meşrutiyetten önce mutlakîyet yönetimine karşı çıkan Talat Paşa ve arkadaşları Kanun-u Esasi'nin tekrar kabul edilmesi için mücadele etmişlerdir.

Kanun-i Esasi'nin rafa kaldırılmasından sonra II. Abdülhamit'in mutlak iktidarına dayanan ve Türk tarihinde "İstibdat Devri" olarak anılan dönem başlamıştır. "İçinden Pazarlıklı", çok hesaplı, beğenmediği kişileri önce şişirip sonra yere vurma taktiğinin ustası olan II. Abdülhamit⁶, asıl gücü sultan ve halife olarak şahsında toplamış, parlamento yerine bir dizi özel danışma komitesiyle kendini çevrelemiştir. Bu istişare komiteleri siyasal, dinsel, askeri sorunlarda padişaha danışmanlık yapmışlardır.⁷

Osmanlı İmparatorluğu modernleşme ile birlikte güçlü bir merkezleşme yaratmıştı. Merkezleşme ile geniş bir bürokrasi kurulmuştur. II. Abdülhamit döneminde

⁴ Bernard Lewis, "Modern Türkiye'nin Doğuşu", Çev. Metin Kıratlı, 7. bs., Ankara, TTK, 1998, s.172.

⁵ Mardin, a.g.e., s.163

⁶ Niyazi Berkes, "Türkiye'de Çağdaşlaşma", Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 11.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.318.

⁷ A.e., s. 344

bürokrasi rejimin en baskıcı yanı olmuştur. Bu dönemde merkezleşmiş bürokrasinin en güçlü teknik aracı telgraftır. İlk telgraf hattı 1855'teki Kırım Savaşı sırasında açıldı. II. Abdülhamit döneminde 30 bin kilometreden fazla telgraf hattı gerilmiştir. Çok önemli bir haberleşme aracı olan telgraf baskı rejimine sadakatle hizmet eden en önemli araç olmuştur.

II. Abdülhamit dönemi denince akla gelen ve neredeyse bu dönemle özdeşleşen en önemli faaliyet hafiye ve jurnalciliktir. Fransızcadan gelen "jurnal" sözcüğü, bürokraside memurların amirlerine verdikleri günlük rapor anlamından çıkarak, başkaları hakkında gizli rapor anlamı kazanmıştır. Memurların ve amirlerin devlete bağlılığını kontrol edecek kişilerden meydana gelen örgüt, gizli, resmi olmayan fakat haber toplama ve verme işinde sınırsız özgürlüğü vardı. Hafiye ve jurnalci kadroları geniş bir gönüllü ordusuydu.

Bu gönüllü hafiye ve jurnalci ordusunun en önemli başarısı, rejimin tehlikeli saydığı kişileri, gölgelerinden korkacak kadar uslandırması olmuştur. Bunlar gördüklerini değil, hatta duyduklarını bile değil, tahmin ettiklerini, şüphe ettiklerini bildirme özgürlüğü verilince, saray devleti okumaya bile vakit bulamayacak kadar çok gizli raporların içine gömülmüştür.⁸ Bir çok kişi, başkalarına kötülük etmek düşüncesinden ziyade kendilerini korumak düşüncesi ile temelsiz haberler uydurup göndermiş, bazıları ise bundan iyi gelir sağlamıştır.

Abdülhamit'in en büyük başarısı orduyu ve donanmayı kendine bağlamış olmasıdır. Zamanla gazi ve müşir unvanlarını verdiği ve göğüslerini nişanlarla donattığı paşalara dayanarak kendini çevrelemiştir.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de sansürdür. Daha Abdülaziz zamanında konulmuş olan sansür muhafaza edilerek kuvvetlendirilmiştir. Sansür gazetelerden başka hemen hemen bütün basılı şeylere uygulanmıştır. Günlük gazeteler bile yayınlanmadan önce resmi sansürcülerin denetiminden geçirdi. Bu dönemde sansür o kadar sıkıydı ki İnsanlar bazı kelimeleri kullanmaktan sakınmıştır. Örneğin millet, zulüm, Reşat(onun yerine Neşat), içtima...⁹

---

⁸ Berkes, a.g.e., s.345

⁹ A.e., s.350

II. Abdülhamit'in uyguladığı katı yönetim anlayışı yurt içinde ve yurt dışında muhalif hareketlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu hareketlerin en önemlisi Jön Türk hareketidir.

1889'da Askeri Tıbbiye'de, okul öğrencileri İshak Sükuti, Mehmet Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali (Turan) tarafından "İttihat-ı Osmani" (Osmanlı Birliği) adlı gizli bir örgüt kurmuştur.¹⁰

Yeni Osmanlılar hareketinin temel görüşleri Jön Türkler tarafından da genel olarak paylaşılmaktaydı; Jön Türkler de Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını, dağılmasını önlemeye ve Avrupa devletlerinin dış müdahale ve baskılarına, onlar kadar güçlenerek karşı durmasını sağlamaya çabalıyorlardı. Bunu başarmak için de hem Avrupa devletlerinin müdahalelerine bir son vermek, hem de "İttihat-ı Anasır"ı sağlamak amacıyla, meşrutiyetin ilanını ve Kanunu-ı Esasi'nin yeniden işlerlik kazanmasını talep ediyorlardı.¹¹

1889'da Paris'e giden Ahmet Rıza, Meşveret gazetesini çıkarmaya başlamış ve "İttihat ve Terakki Cemiyeti" kurulmuştur. Daha sonra Ahmet Rıza ile İstanbul'daki "İttihat-ı Osmani" mensupları arasındaki haberleşme sonucu iki cemiyet birleşir ve "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını benimser.¹²

Cemiyet içerisinde kişisel çekişmelerden kaynaklanan düşünce ayrılıkları mevcuttu. Bir süre sonra yurt dışında bulunan bütün muhalefeti birleştirmek amacıyla 1902'de "Birinci Jön Türk Kongresi" toplanmıştır. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet düşüncesini savunan Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza Bey grubu arasında ayrılık olmuş ve Jön Türk hareketi bölünmüştür.¹³

Avrupa'nın dışında başka Jön Türk örgütlenmeleri de mevcuttu. Bunların en önemlilerinden biri Şam'da Mustafa Kemal tarafından kurulan "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" dir. Mustafa Kemal cemiyetin daha çok askerler arasında yayılmasına önem vermiştir. Ayrıca Selanik'te de bir şubesini açmıştır. Fakat daha sonra bu cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmiştir.

---

¹⁰ Sina Akşin, "Jön Türkler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, İletişim yayınları, 1985, s.832

¹¹ Akşin, **a.g.e.**, s.832

¹² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Partinin Tarihi**, C.3, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.27.

¹³ Akşin, **a.g.e.**, s.834-835

Diğer bir önemli cemiyet ise 1906'da Selanik'te kurulan ve Talat Paşa'nın da üyesi olduğu "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"dir. Balkanlar'da iç savaş koşullarından yararlanarak hızla örgütlenmiştir. Gizlilik koşullarındaki bu örgütlenme mason localarından yararlanmıştır. Cemiyet Balkanlarda ve özellikle ikinci ve üçüncü orduda hızla yayılmıştır.¹⁴

27 Eylül 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti birleşti ve Terakki ve İttihat adını aldı. Birleşme organik olmamış daha çok iki örgütün ittifakı şeklinde olmuştur. Konfederatif bir yapı özelliğini taşımaktaydı. Örgütün Paris'te harici ve Selanik'te dahili olmak üzere iki merkez-i umumisi, iki nizamnamesi ve iki maliyesi bulunuyordu.¹⁵ Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, geleneğe saygı ve dış bağlantı sağlamak amacıyla yurtdışındakiler ile birleşmişse de II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan Selanik merkezi olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 öncesinde Makedonya'da etkili bir örgüt kurmuş ve mektepli subaylar arasında hızla yayılmıştır. Önceleri gizli olarak başlayan sarayla mücadele daha sonra açık bir mücadeleye dönmüştür. Makedonya'da İttihat ve Terakki denetimindeki ordu mensupları arasında isyan hızla yayılmıştır. II. Abdülhamit'in isyanı bastırma teşebbüsleri başarısızlıkla neticelenince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesi 23 Temmuz 1908'de meşrutiyet'i ilan etmiş, Saray'da 24 Temmuz 1908'de baskılar karşısında meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ile istibdat devri sona ermiş, meşruti yönetime geçilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı hemen ele geçirememiş, perde arkasından yönlendirmeye çalışmıştır. Denetleme döneminden sonra Sait Halim Paşa'nın sadrazam oluşu ile tam iktidar dönemi başlamıştır.(1913-1918)¹⁶

---

¹⁴ Akşin, a.g.e., s.837

¹⁵ A.e., s.837

¹⁶ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 5.bs., İstanbul, İmge Kitapevi, 2009, s.387.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü fırka kendisini feshettikten sonra bile fırka üyeleri etkinliklerini devam ettirmişlerdir. Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki yeridir. Talat Paşa, II. Meşrutiyetin gerçekleşmesinde ve Fırkayı meydana getiren aydınların içerisindeki en sivil kişidir. Cemiyetin iktidarda bulunduğu on yıllık döneme damgasını vurmuştur. Talat Paşa cemiyetin sivil lideridir. İttihat ve Terakki'nin asker ağırlıklı bir cemiyet olduğu göz önüne alındığında, Enver ve Cemal Paşaların askeri ağırlıklarını dengeleyen ve bu yönde tedbirler alan kişidir. Cemiyete hakim ve cemiyeti elinde tutan güçlü bir örgüt ustasıdır. O bir komitacı, cesur ve şuurlu bir lider, ihtilalci bir devlet adamıdır.

I. Bölümde daha ayrıntılı olarak anlatılacak olan Talat Paşa'nın hayatı, İttihat ve Terakki Fırkası'nın kuruluş süreci ve Talat Paşa'nın bu süreçteki önemli yeri, Talat Paşa'nın ne kadar değerli bir örgütçü olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat onu önemli yapan kanıtlardan biri de ölümünden sonra fırka üyelerinin tarihte oynadığı önemli roldür. Çünkü fırka üyelerinin bir bölümü Milli Mücadele hareketine katılmış, önemli görevler üstlenmişlerdir. Cumhuriyetin ilanından sonra da ittihatçıların bir bölümü Mustafa Kemal ile birlikte hareket etmeye devam etmiş, gerek Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminde gerekse modernleşme tarihimizde önemli görevler üstlenmişlerdir.

I. BÖLÜM

TALAT PAŞA'NIN YAŞAMI VE SİYASİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

A- DOĞUMUNDAN II. MEŞRUTİYETE KADAR TALAT BEY

Mehmet Talat Bey , Hicri 1290 (1.9.1874)¹⁷ tarihinde Edirne'de Selimiye Camisi'ne yakın Kurşunlu Fırın Mahallesi'nde Gebe Yahyacı Sokağında üç katlı bir ahşap evde doğdu. Babası Kırcaali'nin Çepleci Köyü ahalisinden Ahmet Vasıf Efendi'dir. Babası Edirne'de medrese eğitimi gördü, kadılık ve müstantiklik (sorgu hakimi) yaptı.¹⁸ Annesi Hürmüz Hanım Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının Sellüken nahiyeli Bayraktar Hüseyin Ağanın kızıdır.¹⁹ Talat Bey'in ailesi 93 savaşında (1877-1878) kısa süreyle İstanbul'a göçmüş, Çatladıkapı civarında bir yerde oturmuş, Talat Bey üç yaşında iken tekrar Edirne'ye dönmüştür.²⁰

Talat Bey, Vize iptidai mektebini bitirdikten sonra Edirne Askeri Rüşdi Mektebine girdi. İdadi mektebine kaydolacağı sırada muallimlerinden birini dövmesi üzerine şahadetname alamadı. Defterdar Refik Bey'in araya girmesiyle şahadetname verildiyse de kayıt zamanı geçtiğinden kayıt yaptıramadı. Bundan dolayı da idadi mektebine giremedi.

Babasının vefatından sonra ailesinin sorumluluğunu almak zorunda kaldı. Annesi ve iki kız kardeşine bağlanan cüzi maaş yetmediğinden dolayı 18 yaşında iken Edirne posta ve Telgraf idaresine katip olarak girdi. Bu görevdeyken Alliance İsrailite okulunda Türkçe öğretmenliği de yaptı. Mektebin müdürü Lupa'nın

¹⁷ Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921(Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, Ankara, TTK, 2005, s.38.

¹⁸ Tefik Çavdar, **Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa**, 4.bs. Ankara, İmge yayınları, 2001, s. 24-25.

¹⁹ İ. Mahmut Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, Cüz. XIII, 2. bs., İstanbul, MEB, 1965, s.1933.

²⁰ **A.e.**, s.1933.

kızından Fransızca dersleri aldı. Bu şekilde hem para kazandı hem de Fransızcasını ilerletti. Okula gelen Fransızca dergileri okuyarak Avrupa'yı ve dünyayı tanımaya başladı. Fransızca, Fransız Devrimini anlama ve devrimin ürettiği düşünceleri öğrenmek açısından önemlidir. Şüphesiz ki Fransız Devrimi Talat Efendi'nin düşünce yapısını şekillendiren en önemli olaylardan biridir.

Edirne Posta-Telgraf idaresine Stajyer memur olarak atandıktan bir yıl sonra 12 Ağustos 1307 (24.07.1891)'de üç yüz kuruş maaşla Edirne Vilayeti Telgraf Deposu başmüdürlük mukayyitliğine atandı.²¹

Bu sıralarda hayatında çok önemli bir olay gerçekleşti. Kardeşi Kamile Hanım uzaktan akrabaları olan İsmail Yürük Bey'le evlendi. İsmail Yürük, Bulgaristan Türklerinden ve Bulgar ordusu zabitlerindendi. Esasen basit bir adam olmakla birlikte Bulgaristan'ın, İslam ve Türk unsurunun mukadderatı üzerinde oynadığı siyasi oyunlar İsmail Yürük Bey'in zihnini açmış ve siyasi hayata girmeye mecbur etmiştir.

Osmanlı-Yunan harbinden sonra Paris'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin mücadelesi daha da şiddetleniyordu. Anavatan halkını uyandırmak için Türk topraklarına gönderilen gazete ve risaleleri huduttan kolayca sokabilmek amacıyla Rusçuk'ta bir şube açılmasına karar veriliyordu. Selanikli (Mithat Şükrü Bey) in teşkil ettiği bu şubede , İsmail Yürük de çok önemli görev üstleniyordu. İsmail Yürük, genç kayınbiraderine istibdat yönetimini devirmek için Avrupa ve Mısır'da çalışan Türk vatanperverlerinin çalışmalarını nakletti. Rusçuk'ta açılan şube ile kendisinin orada aldığı vazifeyi anlatmakta hiçbir beis görmedi.²² Genç posta katibi Talat Efendi eniştesinin söylediklerini dikkatli bir şekilde dinliyordu ve çok etkileniyordu.

Talat Bey duyduklarını nakledecek ve mevzu üzerinde tartışabileceği arkadaş aramaya başladı. Sonunda cer²³ hocası olan Hafız İbrahim Efendi ile arkadaş oldu. Hafız İbrahim Efendi, aslen Arnavut'tu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk azalarından olup komitaya İbrahim Temo'nun aracılığıyla girmiştir. Terakki ve İttihat Cemiyeti içinde çok fedakarca işler yapmıştır. Hafız İbrahim Efendi Edirne'de

²¹ Babacan, a.g.e., s. 38.

²² Ziya Şakir, **Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver, Cemal Paşalar**, 2.Basılış, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1944, s.5.

²³ Ramazan aylarında camilerde müezzinlik vb. hizmetler karşılığında "cer" denen ücret alınırdı.

tanıştığı aydınlar ile bazen Talat Bey'in bazen de komşusu Faik Beyin konağında toplanarak Yürük İsmail'in gönderdiği gazeteleri ve risaleleri okuyor ve müzakerelerde bulunuyorlardı. İstanbul'da dağılmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni burada yeniden kurmak istiyorlardı.²⁴

Çok genç yaşından itibaren II. Abdülhamit'in istibdat idaresine karşı çalışmaya başlayan Talat Bey, Mülazım Sait Efendi isminde birinin verdiği jurnal sonucu komşusu ve arkadaşı Faik Bey, sonraları İpek mebusu olacak olan Hafız İbrahim Efendi ve diğer arkadaşları ile beraber tevkif edildi. Bir arkadaşının evinde yapılan aramada “ işler iyi gidiyor. Yakında emelime nail olacağım” deniliyordu. Bu sözlerle ne demek istediği sorulduğunda Alyans Mektebi müdürünün kızıyla aşk yaşadıklarını ve arkadaşına işlerin yolunda gittiğini anlatmak istediğini söyledi. Kıza gidip sorduklarında kız işin aslı astarı olmadığı halde sırf Talat Bey'i kurtarmak için sözlerini tasdik etti.²⁵

Yapılan uzun sorgulamalar sonucunda Edirne İstinaf Mahkemesince üç sene kale bentliğe mahkum edildi. Bu mahkumiyetten sonra görevinden azledildi. 18 Temmuz 1313 (30.06.1897)'te Edirne Hapishanesine kondu. Hapishanede de boş durmayan Talat Bey, hapishanedeki münevverler ile istibdat aleyhinde çalışmaya devam ediyor, fırsat buldukça Paris'teki vatanperverlere mektuplar gönderiyordu.

Yaklaşık bir buçuk yıl kadar hapishanede kaldıktan sonra II. Abdülhamit'in çıkarmış olduğu bir irade-i seniyye ile affedildi. Yalnız Edirne'de ikamet etmemek ve İstanbul'a gelmemek şartıyla, istedikleri yere gitmeleri şart koşuluyordu. Bunun üzerine Talat Bey Selanik'e gitti.

Selanik sosyal eğitim ve ticaret yapısı itibarıyla Edirne'den çok farklı bir şehirdi. Kozmopolit bir niteliğe sahipti. Topluluklar birbirlerine hoşgörülle bakıyorlardı. Ticaret hayatı çok gelişmişti. Bu şehirdeki eğitim imparatorluğun diğer bölgelerine oranla daha ileriydi. Şehirde her türlü konunun tartışıldığı konuşulduğu bir özgürlük havası hakimdi. Bütün bu özellikler Talat Bey üzerinde büyük bir etki yaratıyor, olgunlaşmasını sağlıyordu.

---

²⁴ Ziya Şakir, a.g.e., s.8.

²⁵ İnal, a.g.e.,s.1933.

Talat Bey devletin sürgün gönderilenlere, gittikleri yerlerde sefalete düşmemeleri için verilen maaşın yetmemesinden dolayı çok sıkıntı çekiyordu. Selanik'te iş arıyor ama siyasi sürgün olduğundan dolayı tüm iş kapıları yüzüne kapanıyordu. Sonunda valiye başvurdu ve içinde bulunduğu durumu bütün açıklığıyla anlattı. Selanik valisi Rıza Paşa hüsnü muamele gösterdi ve 1 Temmuz 1314 (13.07.1898)'de seyyar posta memurluğuna atadı. Talat Bey bu görevi büyük bir memnuniyetle kabul etti. Çünkü Selanik'ten aldığı postayı bütün istasyonlara uğrayarak Rumeli şimendifer hattının son durağı olan Avusturya sınırındaki Viranya'ya kadar gidiyor, Avrupa'ya gidecek postayı orada teslim ediyordu. Gelen postayı da alıp Selanik'e getiriyordu. Bu arada memleket dışındaki vatanperverlerin neşrederek gönderdikleri gazeteleri de gizlice alıp Selanik'e getiriyor, arkadaşlarına tevzi ediyordu.²⁶ Avrupa'dan gelen "Evrak-ı Muzır" nın Talat Efendi tarafından okunması onu düşünsel anlamda olgunlaştırıyor ayrıca "Evrak-ı Muzır" nın gönderildiği kişilerle ilişki kurması çevresini genişletiyordu. Bir süre sonra Talat Bey, Selanik'teki aydın çevrenin aradığı ve güvendiği bir kişi oluyordu.

Bir yıl sonra 1899'te Selanik vilayeti Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne katip tayin edildi. 2 Nisan 1319 (15.04.1903)'da aynı kurumun tahrirat başkatipliğine yükseltildi.²⁷ Bu yükselme çevresini bir kat daha genişletti. İsmi de Talat Efendi'den Talat Bey'e dönüştü.

Selanik'teki hayatının bir dakikasını bile boş geçirmiyordu. Bir taraftan resmi işleriyle meşgul olurken, diğer taraftan Selanik Hukuk Mektebine devam ediyordu. Bunların dışında kalan zamanını da kurmayı düşündüğü cemiyetin esaslarını hazırlamak için harcıyor, arkadaşlarıyla mülakatlar ve müzakereler yapıyordu.

Talat Bey ve yedi arkadaşı bir gün şehrin boğucu havasından kurtulmak için Çavuş Manastırı denilen bir mesire yerine gittiler ve siyasi hasbihallere giriştiler. Talat Efendi arkadaşlarını dinledikten sonra:

" - Yahu!... Boşuna çenemizi yoruyoruz. Bu (Kayserili) padişah iken, hiç kimsenin hiçbir şey yapacağı yok. Evvela, onu tahttan devirmenin çaresini bulmalı... Nasıl !... Avrupa'dakilerle muhabere ederek, biz de burada onlar gibi, gizli bir teşkilat yapabiliyor

---

²⁶ Ziya Şakir, a.g.e. s.11.

²⁷ Babacan, a.g.e., s.39.

muyuz?... Ondan sonrası, kolay...”²⁸ diyerek teşkilatın kurulması gerektiğini ifade ediyordu. Derhal Paris’teki Jön Türklere mektup yazıldı, kısa bir süre sonra Paris’ten olumlu cevap alındı. Selanik merkezli kurulan cemiyet gizli bir cemiyetti. II. Abdülhamit’in hafiyelerine karşı mason yapılanmasını esas alıyordu. Cemiyete özel bir törenle giriliyordu. Kur’an’a ve silaha el basılarak yemin ediliyordu.²⁹

Edirne’den beri siyasi bir örgütün kurulması gerektiğini düşünüyordu. Toplumdaki bir takım bozuklukların siyasi iktidarın yapısı ve kararlarından kaynaklandığı, çözümün ise iktidarın elde edilmesi ve bunun içinde iktidarı amaçlayan bir örgütün kurulması gerektiğini öngörüyordu.

Yoğun bir şekilde çalışırken hiç beklemediği bir olay oldu. Posta ve Telgraf Başmüdürü Arap Hamdi Bey ile Posta Müdürü Hamdi Bey yumruk yumruğa büyük bir kavga ettiler. Olay mahkemeye yansıdı. Bu olayın tek şahidi ise Talat Bey’dir. O da mahkemeye davet edildi. Talat Bey mahkemede büyük bir pervasızlıkla hakkı gözetir ve en büyük amiri Arap Hamdi Bey’den çekinmeyerek, Posta müdürü Hamdi Bey’in lehinde şahitlik yaptı. Başmüdür Hamdi Bey bu duruma çok hiddetlendi ve mahkeme huzurunda: “ Bu adam, din ve devlet hainidir. Padişahımızın bile aleyhindedir. Hatta bu yüzden hapislerde yatmış.. Buraya da sürgün gelmiştir.. Şahadeti makbul olamaz.”³⁰ diye bağırды.

Bununla yetinmeyen başmüdür, İstanbul’a uzun bir jurnal yazdı. Mahkeme jurnal üzerine 8 Teşrinisani 1323(21.11.1907) de Anadolu’da münasip bir yere nakledilmek üzere Talat Bey’i görevinden azletti.

O günlerde sadaret makamında bulunan Ferid Paşa’nın Konya’dan getirerek kitabet hizmetinde kullandığı Faik Bey, durumdan eski arkadaşı Talat Bey’i haberdar etti. Bunun üzerine cemiyet iradenin infazına teşebbüs edildiği taktirde silahlı bir komitenin Talat Bey’i hükümetin elinden zorla alması için hazırlıklarda bulunuyordu. Talat Bey de Müfettişi Umumi Hüseyin Hilmi Paşa’ya giderek: “ Azlimeve (azlime ve) teb’idime (sürgün etme) dair bir irade sadır olduğunu haber aldım. Azlime bir şey demem. Hükümet bir me’murunu istihdam edüp etmemekte muhtardır. Ancak teb’idime (sürgün etme) teşebbüs olunduğu takdirde bu, hem benim şahsım, hem

---

²⁸ Ziya Şakir, a.g.e., s. 11.

²⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Talat Paşa**, (y.y.), Yedigün Neşriyat, 1943, s. 11-12.

³⁰ Ziya Şakir, a.g.e., s.13.

sizin için iyi bir netice vermeyecektir.”³¹ dedi. Talat Bey bunu söylerken şüphesiz arkasındaki örgüte güvenerek söylüyordu. Selanik’te gizli bir cemiyetin varlığı Hüseyin Hilmi Paşa tarafından da biliniyordu. Bunun üzerine görevine son verildi ama Selanik’ten gönderilmedi.

Talat Bey yine işsiz güçsüz kalıyordu. Ama şimdi durum eskisi gibi değildir. Bağlı olduğu mason locası kendisine derhal (on İngiliz lirası) aylık tahsis etti. Özel bir okulun müdürlüğüne yapan Mithat Şükrü Bey görevinden istifa ederek, yerine Talat Bey tayin edildi. Mithat Şükrü Bey’de Selanik’te başka bir göreve atandı. Ayrıca Emanuel Karasu Efendi bu yardımda biraz daha ileri gitti . Zihneli Said Bey isimindeki zat ile ortak olarak, Frenk mahallesinde (...hanında) bir avukat yazıhanesi açarak Talat Bey’i de bu işe iştirak ettirdi.³² Böylece Talat Bey örgütün gücüyle dimdik ayakta kalıyordu.

Talat Bey, memuriyet hayatının bitmesiyle serbest bir hayata sahip oluyordu. Artık bütün mesaisini cemiyeti güçlendirmeye ayırıyordu. Cemiyet özellikle 3. Ordu içinde genç subaylar arasında hızla yayılıyordu. Bu arada 27 Eylül 1907’de Mustafa Kemal’in daha önceden kurmuş olduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşiyor, Mustafa Kemal Selanik’e geldiğinde bu oldu bittiği kabul etmek zorunda kalıyor ve Cemiyete giriyordu.³³

Paris’te bulunan Ahmet Rıza Bey Selanik’te cereyan eden bu vatanperverane hareketi haber almakta gecikmedi. Kendisinin en becerikli yardımcılarında Doktor Nazım Bey’i gizlice Selanik’e gönderdi. Doktor Nazım, önce Talat Bey’le temasa girişti. Ahmet Rıza Beyin verdiği direktifler doğrultusunda müzakereye yapıldı. Nihayet, İttihat ve Terakki Cemiyeti biri Paris’te diğeri de Selanik’te olmak üzere harici ve dahili isimleri altında birleşiyordu. Dahili cemiyetin merkezi umumisi için azalar seçiliyordu. Tabiidir ki bu azaların arasına, Talat Bey de giriyordu.³⁴

Talat Bey, meşrutiyetin ilanından önce iki kez İstanbul’a geldi. 1907 yılının başında cemiyetin İstanbul şubesini açmak ve İstanbul’da bu işleri yürütecek kişileri belirleyip cemiyete katmak amacıyla Manyasizade ile Talat Bey İstanbul’a gizlice geldiler. Galata’da Tahtaburunyan’ın Hanında Mustafa Baha Bey’in yazıhanesinde

---

³¹ İnal, a.g.e., s.1934.

³² Ziya Şakir, a.g.e., s.13.

³³ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, Temel Yayınları, s.135.

³⁴ Ziya Şakir, a.g.e., s.14.

geçici bir karargah kurdular. Örgüte girmelerini istedikleri kişilerle ilişkiye girmek istiyorlardı. Fakat yoğun ihbarlar ve jurnalcilikten dolayı İstanbul'daki aydınlar örgüte girmekten çekiniyorlardı. Hatta Mercan İdadisinde çalışan Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey bile örgüte girmekten kaçınıyordu.³⁵ Bunun üzerine hayal kırıklığı içinde Selanik'e döndüler.

Diğer bir İstanbul'a geliş Emanuel Karasu ile olmuştur. Sultan Hamit üçüncü ordu mıntıkasında gizli bir hareketin uyandığını haber alınca, meseleyi tahkik için hafiyeler ve yaverler gönderdi. Tahkikat neticesinde bütün şüpheler masonlar üzerinde toplanıyordu. Bu masonlardan biri de Talat Bey'dir. Tahkikat bu noktadan derinleşmeye başlayınca, Talat Bey'in mensup olduğu (masedovan rizorta) locanın ustası olan Emanuel Karasu telaş etti ve tahkikatın kendilerine ait kısmını, bir kurnazlıkla atlatmak istiyordu.

Talat Beye:

“- Haydi, İstanbul'a gidelim. Cesur görünmekle, üzerimizdeki şüpheyi silelim.”³⁶ dedi. Talat Bey bu fikri hemen kabul etti. O da İstanbul'da dolaşıp hürriyetperverlerden önemli kişilerle görüşmek düşüncesindeydi. Önce Sahip Molla'nın Yerebatan'daki konağına gittiler. Sahip Molla hürriyetperverlik ithamı altında bulunuyordu. Konağı hafiyelerce gözetleniyordu. Hafiyeler Talat Bey ve Karasu'dan şüphelenip tevkif ettiler. Yıldız Sarayı'nda Sakallı Mehmet Paşa'nın da içinde bulunduğu bir heyet tarafından sorgulandılar. Delil olmadığından serbest bırakılıyorlardı. Talat Bey, Selanik'e döndükten sonra cemiyetin yayılması için yoğun faaliyetler içinde bulundu.

Avrupa'da meydana gelen hadiseler meşrutiyetin ilanı için gerekli olan zemini hazırladı. İngiltere Kralı ile Rus Çarı Reval'de buluşup görüşmelere girişiyorlardı (9 Haziran 1908).³⁷ Reval görüşmeleri olarak bilinen bu görüşme Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması olarak yorumlandı. Makedonya Reval kararları ile çalkalanıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II Abdülhamit'i bu paylaşımın sorumlusu olarak tutuyordu. Reval kararlarının önlenmesi için idareyi devirmek gerektiği ifade ediliyor ve hemen harekete geçiliyordu. Selanik Merkez Komutanı

³⁵ Süleyman Kani İrtem, **Yıldız ve Jön Türkler İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 1999, s.183.

³⁶ Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.16.

³⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, Ankara, TTK,1996, s.25-26.

Yarbay Nazım Bey vuruldu. 3 Temmuz 1908’de Niyazi Bey aşağı yukarı 200 kişilik çetesiyle Resne’de dağa çıktı ve beyannameler yayınladı. Prizren ve Firzovik toplantılarından meşrutiyet lehine yararlanma yoluna gidildi. Niyazi Bey’i yakalamakla görevlendirilen Şemsi Paşa öldürüldü ve Tatar Osman Paşa dağa kaçırıldı (23 Temmuz 1908). Cemiyetin Manastır merkezi padişaha meşrutiyetin ilanı için telgraf çekti.³⁸ Bunun üzerine Yıldız Sarayı’nda Sait Paşa’nın başkanlığında toplanan Nazırlar Kurulu 24 Temmuz 1908’de düzenledikleri bir tutanakla Meşrutiyeti ilan ettiler.

B- MEŞRUTİYETTEN SONRA TALAT BEY

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra seçim sorunu ortaya çıktı. Çünkü 1876 ve 1877’den sonra, 1908’de Osmanlı İmparatorluğu’nun üçüncü genel seçimini yapmak gerekiyordu. Birinci Meşrutiyet parlamentosu “ İntihab-ı Mebusan” (milletvekilleri seçimi) kanununu hazırlamıştı. Abdülhamit Kanun-ı Esasi ‘yi otuz bir yıllık erteleme uykusuna yatırdığı için, Meclis-i Umumi’nin kabul ettiği metin, “tasdiki aliye iktiran etmediği” (padişahın onayına sunulmadığı) için kanunlaşmamıştı.³⁹ Sadrazam Sait Paşa’nın gayretleriyle bu metin bulunmuş, kanunlaştırılmış ve seçimler bu kanuna göre yapılmıştır.

İkinci Meşrutiyet’in ilk genel seçimi 1908 yılının Kasım-Aralık ayları içinde yapıldı.⁴⁰ Talat Bey’de memleketi olan Edirne’den aday oldu ve doksan oy alarak mebus seçildi.⁴¹

Mebuslar Meclisi 17 Aralık 1908’de Ayasofya’ya yakın adliye binasında göz kamaştırıcı bir törenle açıldı. 23 Aralık 1908 ‘de başkanlık seçimi yapıldı. Seçim sonucunda Ahmet Rıza Bey 205 oy alarak başkan seçildi. Talat Bey de 215 oyun 116’sını alarak birinci reis vekili seçildi.⁴²

İttihatçılar meşrutiyetin ilanı ile arzuladıkları düzene kavuşmuşlardı. Fakat dönemin yöneticilerince “çoluk çocuk” olarak nitelendirildiklerinden iktidarı ele almadılar veya alamadılar. Küçük rütbeli subaylar, kıdemsiz memurlar vs. oluşan

³⁸ Karal, **a.g.e.**, s. 27-40, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.II-kısım:IV, Ankara, 1991, s.168-203.

³⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.3, 3.bs., İstanbul, İletişim yayınları, 2007, s.205

⁴⁰ **A.e.**, s. 206.

⁴¹ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, 4.bs., İstanbul, İletişim yayınları, 2006, s.327.

⁴² Babacan, **a.g.e.**, s.57.

İttihatçılar iktidarı ele alamadılar ama meydanı Babıali paşalarına bırakmaya niyetli değildiler. “Denetleme iktidarı” olarak tanımlanan bu dönemde hangi paşaların hükümette yer alacaklarını kararlaştırmaya ve arka plandan bu paşalara yapmaları ya da yapmamaları gereken şeyler konusunda talimat vermeye hazırlanıyorlardı.⁴³

İttihat ve Terakki Fırkası Meşrutiyetin ilanından sonra sert bir siyaset izlemeye başladı. Dış ve iç politikada yapılan bazı hatalar da buna eklenince cemiyete karşı muhalefet başladı. Sonuçta muhalefetin İttihat ve Terakkiye ‘ye karşı kalkıştığı, fakat kötü düzenlendiği için ne olduğu pek belirmemiş, başarıya ulaşamamış bir askeri hükümet darbesi⁴⁴ olan 31 Mart Olayı (31 Mart 1325, 13 Nisan 1909) meydana geldi. Olaylar hızla gelişip isyancılar Ayasofya’da bulunan meclisin önünde toplandıkları sırada, Talat Bey ile Doktor Nazım, Şehzadebaşı’nda bulunan Ali Cemal Bey’in evinde saklandılar.⁴⁵ Olayın ikinci günü Dr. Nazım Bey ile bu evden ayrılarak başka bir eve sığındılar. Talat Bey 15 nisanda meclise bir telgraf çekerek önemli şahsi işlerini halletmek için Edirne’ye gitme isteğiyle on günlük izin istedi.

İsyancıların isteklerinden biri Mebuslardan Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Talat Beylerin uzaklaştırılması⁴⁶ olmuştur. Talat Bey böylece isyancıların boy hedeflerinden biri oluyordu. Talat Bey boy hedefi olmasına rağmen paniğe kapılmamış, örgütün başında bulunmuştur.

Talat ve Nazım Beyler 31 Mart Vakası’nın üçüncü günü, Hareket Ordusuna iltihak etmek, meclisi mebusan ve ayan azalarını toplayabilmek için Ayastafanos’a gittiler. Meclis-i Mebusan ve ayan Ayastafanos’taki yat kulübünde toplanıyordu. Padişahın “Kanunu Esasiye” sadık kaldıkça saltanat haklarının korunacağına dair sadarete çekilen telgrafa kendisi de imza atmıştır. Daha sonra ise gelişmeler doğrultusunda II. Abdülhamit hal edilmiştir. Halden sonra Talat Bey, ayan ikinci başkanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte Reşat Efendi’ye tahta çıktığını bildiren heyetin başkanlığını yapmıştır.

---

⁴³ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 5. bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2009, s.145.

⁴⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁵ Ahmet Rıza, **Ahmet Rıza Bey’in Anıları**, İstanbul, Arba yayınları, 1988, s.37.

⁴⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 165

C- TALAT BEY'İN NAZIRLIKLARI

31 Mart hadisesinden sonra Talat Bey başkanlığındaki 17 kişilik heyet İngiltere seyahatine çıkıyordu. Talat Bey, İngiltere’de resmi ziyaretlerde bulunduğu sırada Hüseyin Hilmi Paşa kabinesine Dahiliye Nazırı tayin edildiğini öğrendi.⁴⁷ Sıkıntılı bir dönemde, devlet idaresinde tecrübesi olmadan ve esaslı bilgilere dahi sahip olmadan bir buçuk yıl kadar süren dahiliye nazırlığı yaptı. Dahiliye Nazırlığından efkarı umumiye ve matbuatı hoşnut etmediği gerekçesiyle istifa etti.⁴⁸ İstifa ettikten sonra Edirne mebusu olarak meclisteki görevine devam etti.

Meclis-i Mebusan 17 ocak 1912’de üç ay içerisinde seçimlerin yapılıp tekrar toplanmak üzere fesh ediliyordu. İttihat ve terakki seçimlere daha güvenle girebilmek için Sait Paşa kabinesinde değişiklik yaptı. Talat Bey’de kabineye posta ve telgraf nazırı olarak atandı.

Balkan savaşının başlamasıyla birlikte Talat Bey M. Sami adıyla gönüllü olarak orduya katıldı.⁴⁹ Fakat siyasi propaganda yapması komutanları rahatsız ettiğinden İstanbul’a dönmek zorunda kalmıştır.

Balkan Harbi sonunda ağır bir yenilgi alınıyor, Ordu Çatalca’ya kadar geriliyor, İstanbul büyük bir tehlike altına giriyordu. Bu kötü gidiş sonunda Ahmet Muhtar Paşa kabinesi görevinden ayrılıyor, yerine Kamil Paşa kabinesi kuruluyordu. Kamil Paşa sadrazam olduktan sonra İttihatçıların peşine düşüyordu. Başta Talat Bey olmak üzere ittihatçılar siyasi baskıyı yok etmek, Balkanlar’daki kötü gidişe dur demek ve tekrar iktidara gelmek için hükümeti devirmeye karar verdiler.

Talat Bey ve İttihat ve Terakki’nin ileri gelenleri hükümeti devirme planı yapmak için Vefa’daki Emin Beşe Bey’in evinde toplandılar. Fakat Talat Bey ısrarcı bir tavır almayınca toplantıdan olumlu bir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine on gün sonra tekrar Emin Beşe Bey’in evinde Enver Bey’in de katıldığı ikinci bir toplantı yapıldı. Enver Bey toplantıda yaptığı konuşma ile arkadaşlarını ikna etti.⁵⁰ 23 Ocak 1913’te Babıali baskını gerçekleştirildi.⁵¹ Kamil Paşa “ Ahali ve cihet-i askeriyeden

⁴⁷ Babacan, a.g.e., s.68.

⁴⁸ A.e., s.72.

⁴⁹ Çavdar, a.g.e., s.266.

⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa**, C.II ,İstanbul, Remzi Kitapevi, 1971, s.381.

⁵¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. II./II, 3. bs., Ankara, TTK, 1991, s. 269-271.

vuku bulan teklif üzerine”⁵² şeklinde bir istifa ile görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Baskından önce Mithat Şükrü Bey’in konuşup ikna ettiği Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu.⁵³ Babıali baskınını gerçekleştiren en önemli şahıslardan biri olan Talat Bey, dahiliye nazırı vekili olarak baskından sonra görev yapmış, fakat hükümette yer almamıştır. Babıali baskınının başarıyla neticelenmesinde onun cesareti ve kararlılığı etkili olmuştur.

Mahmut Şevket Paşa hükümeti kurulduktan sonra savaşa devam kararı aldı. Büyük hayallerle kurulan hükümet savaşta istenilen başarıyı sağlayamadı. Sırp ve Bulgar kuvvetleri 26 mart 1913’te Edirne’yi aldı.⁵⁴ 30 Mayıs 1913’te Londra Antlaşması imzalandı. Midye- Enez hattının batısında kalan topraklar Balkan devletlerine bırakıldı.

Edirne’nin düşmesi en çok Talat Bey’i üzmüştür. Osmanlı devletine başkentlik yapmış, doğup büyüdüğü baba topraklarının düşman eline geçmesi onda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Talat Bey, Edirne’yi geri almanın hesabını yapıyordu. II. Balkan harbinin başlaması ona bu fırsatı verdi. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913’te Divanyolu’ndaki bir suikastta öldürülüyor, yerine Sait Halim Paşa Sadrazam oluyordu. Talat Bey kurulan bu hükümette ikinci kez dahiliye nazırı oluyordu. Sait Halim Paşa’nın sadrazam olmasıyla, İttihat ve Terakki II. Meşrutiyetten beri ilk kez tam anlamıyla kendi kabinesini kuruyordu.

Talat Bey, hem iç hem de dıştaki durumların müsait olmasını kullanmak istiyordu. Fakat diğer devletler buna karşı çıkıyorlardı. Hatta Edirne’ye gittiğiniz takdirde İstanbul’u da kaybedersiniz⁵⁵ tehditlerinde bulunuyorlardı. Fakat bu tehditlere rağmen kabinedeki arkadaşlarını Edirne’nin geri alınması düşüncesi etrafında topladı ve kabinede bir fikir birliği sağladı. Başkomutan vekili İzzet Paşa ile karargahında görüştü. Reji genel müdürlüğünden borçlanma yoluna gidildi. Edirne’nin alınması için tam mutabakat sağlandıktan sonra Osmanlı birlikleri harekete geçti ve 22 Temmuz 1913’te Edirne’yi geri aldı.⁵⁶ Edirne’nin geri

⁵² A.F. Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, 2.Bs., Ankara, TTK,1951, s. 78-79.

⁵³ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul, Remzi Kitabevi,1979, s. 74-75.

⁵⁴ Karal, **a.g.e.**, s.336-337 ; Bayur, **a.g.e.**, s.299.

⁵⁵ Enver Bolayır, **Talat Paşa’nın Hatıraları**, İstanbul, Güven yayınevi, 1946, s.19.

⁵⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 341-342.

alınmasında Talat Bey başlıca rolü oynamıştır.⁵⁷ Edirne'nin geri alınması büyük bir sevinç yaratmıştır.

I.Balkan Harbi'nde Ege adaları Yunanlılar tarafından işgal edildi.17 Ocak 1913 tarihinde büyük devletler Osmanlı Devleti'ne verdikleri notada Ege adalarının geleceği hakkında karar verme yetkisinin kendilerine verilmesini istediler. Hükümette 30 Ocak1913'te notayı benimsedi.⁵⁸ Büyük devletler 14 Şubat 1914 nota ile Gökçeada, Bozcaada ve Meis adaları dışındaki bütün Ege adalarını Yunanistan'a vermeyi kabul ettiler.⁵⁹ Yunanistan, Makedonya'da yaşayan Türkleri göçe zorladı ve iki yüz bine yakın Türk göçmeni Ege kıyılarına yerleştirdi.⁶⁰ Bu göç sonunda kurulan "Edirne Heyeti" Talat Bey'in talimatıyla Avrupa merkezlerini dolaşarak uğranılan zulümleri ve haksızlıkları anlatmıştır.

Dahiliye Nazırı olan Talat Bey Balkan harbinde hıyanetleri görülen unsurlardan memleketi temizlemeyi bir devlet politikası haline getirmiştir.⁶¹ İstanbul Antlaşmasıyla Edirne, Kırkkilise ve civarındaki Bulgarlar Bulgaristan'a sevk edilmişti. Sıra Trakya'daki Rumlara gelmiştir. Herhangi bir gerginlik ve savaş ihtimali olmaması için şu tedbir alınmıştır. Valiler ve diğer memurlar resmen işe müdahale etmeyecek, İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilatı işi idare edecek, bir olay meydana getirilmeyerek, yalnız Rumlar ürkütülecekti. Zaten Talat paşa, bu doğrultuda, özellikle Anadolu'nun her yanında sadece Rumlar değil memleketin etnik yapısı hakkında araştırmalar yaptırıyordu.⁶² Bu tedbirler çerçevesinde Trakya'daki yüz bin Rum Yunanistan'a göç etti. Aynı tarzda İzmir Bergama, Dikili ve Menemen Rumları da göçe başlıyordu. Osmanlı Devleti Makedonya Türklerini, Trakya ve Batı Anadolu'da Rumların boşalttığı yerlere iskan etti. Bu göçler neticesinde Venizelos Osmanlı Devleti'ne protesto göndererek harp hazırlıklarına başlıyordu.

Bu iskanlar esnasında Venizelos, özellikle Aydın vilayetindeki Rumlara, Osmanlı Hükümetinin izniyle, hatta hususi tertibiyle Türkler tarafından katliam yapıldığı yönünde yaygara yapıyordu. Babıali ise; bu işte hükümetin bir müdahalesi

---

⁵⁷ Karal, a.g.e., s.345.

⁵⁸ M.Hanefi Bostan, **Bir İslamcı Düşünür Sait Halim Paşa**, İstanbul, İrfan yayıncılık, 1992, s.38.

⁵⁹ Bayur, a.g.e., c.II/III. S. 247- 248.

⁶⁰ Bostan, a.g.e., s. 39.

⁶¹ Babacan, a.g.e., s. 90.

⁶² A.e., s. 90.

olmadığını, Balkan Harbine bir tepki olarak, halkın maneviyatının bozulduğu ve Rum ahalinin kendi arzularıyla hicret etmekte olduklarını ileri sürüyordu.⁶³ Talat Bey, iddialar üzerine 28 Mayıs 1914'te Batı Anadolu'yu teftiş etmek için seyahate çıktı. Seyahati esnasında Rumların göç etmesini engellemeye çalışıyor, gelişmeleri sadarete telgraflar ile bildiriyordu. Ayrıca basın yolu ile büyük devletler gelişmelerden haberdar oluyordu. Talat Bey, İzmir'de Büyük devlet elçilerinin anlaşarak gönderdikleri Baş tercümanları ile Venizelos adına Yunanistan'dan gelen İngiliz gazeteci Dr. Dillon ile görüştü. Baş tercümanlar alınan tedbirleri sefirleri vasıtasıyla hükümetlerine, onlarda Yunan hükümetine bildirerek muhtemel Türk – Yunan harbi önlenmiş oldu.⁶⁴

Dahiliye Nazırı Talat Bey'in , Rumların durumu ile ilgili 1 Temmuz 1914 tarihli raporu Meclis-i Vükela'da okunup zapta geçti. 23 Haziran 1330'da Aydın Mebusu Emanuel Efendi ve arkadaşlarının, Rum unsurun göç sebebi ve alınan tedbirler hakkında verilen yazılı soruya ayrıntılı bir izahatta bulundu.⁶⁵

D- OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRMESİ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na nasıl girdi? Sorusu çok tartışılan bir soru olmuştur. İktidarı elinde tutan İttihatçıların Osmanlı Devleti'ni gereksiz yere savaşa soktukları ifade edilmiştir. Fakat o dönemdeki gelişmelere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına girmeden önce büyük devletlerle ittifak arayışlarına girdi. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı arifesinde Rusya'yla olan ilişkilerini geliştirmek için 1914 martında "Osmanlı-Rus Cemiyeti" kurulmuştu. Amacı; Osmanlı ile Rusya arasında fikri, iktisadi, ve siyasi bir yakınlık oluşturmaktı.⁶⁶ Fakat bu yöndeki en önemli girişim Talat Paşa'nın Livadia'ki Rus Çar'ını ziyareti oldu. Heyet 9 Mayıs 1914 akşamı Ertuğrul yatıyla İstanbul'dan ayrıldı ve Türk Heyeti 10 Mayıs'ta Yalta'da askeri ve sivil erkan tarafından fevkalade bir törenle karşılandı. Talat Bey ve İzzet Paşa daha sonra Çar II. Nikola

---

⁶³ Babacan, a.g.e., s.92.

⁶⁴ A.e., s.93.

⁶⁵ A.e., s. 95-99

⁶⁶ Sabahattin Özel, "Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti Rusya İlişkileri", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, No:12, s.237-245

tarafından kabul edildiler. Talat Paşa, Çar'a hitaben "Bizim buraya gelişimiz sadece bir nezaket ziyareti için değildir. Siyasi amacı da haizdir, barış ve dostluğun ifadesidir. Biz Rusya'yla mümkün olduğu kadar samimi bir anlaşma olmasını istiyoruz."⁶⁷ dedi. Osmanlı Devleti, Çar'a devletin en önemli adamını göndermekle bu ziyareti çok önemseydiğini ve Ruslarla ilişkileri geliştirmek istediğini ortaya koymuştu. Talat Bey ve İzzet Paşa 13 Mayıs'ta Sazanov ve arkadaşlarına, Çar'ın maiyetinden pek çok kişiye Ertuğrul yatında bir akşam yemeği verdi. Talat Bey yemek esnasında Rus Hariciye Nazırı Sazanov'un kulağına eğilerek "Size çok ciddi bir teklif yapmalıyım. Rus Hükümeti Türkiye ile ittifak akdetmeyi istemez miydi?"⁶⁸ diye sordu. Sazanov'u bu öneri şaşkına çevirdi. Sazanov'da "Bundan bana daha önce bahsetmeye bu kadar fırsatınız varken neden böyle bir teklifi yapmak için son dakikayı beklediniz?"⁶⁹ diye sordu. Sazanov, öneriyi ilke olarak reddetmediğini, böylesine ciddi bir konunun ayrıntılarının bir gün sonra İstanbul'a dönecek olan elçiyle görüşülmesini istemişse de bundan olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Enver Paşa da doğrudan doğruya İstanbul'daki Rus askeri ataşesi General Leontyev'le görüşerek ittifak teklifinde bulundu.⁷⁰ Fakat bu tekliften de olumlu cevap alınamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ittifak önerisi Cavit Bey aracılığıyla olmuştur. Cavit Bey, İngiliz devlet adamı Churchill'e mektup göndermiş ve ittifak teklifinde bulunmuş, fakat olumlu cevap alınamamıştır.⁷¹

Fransızlara ittifak önerisi ise Cemal Paşa tarafından yapıldı. Cemal Paşa, Fransa'yı ziyareti sırasında Fransız Hariciye Nazırının meşgul olmasından dolayı Siyasi İşler Müdürü Mösyö Margerie ile görüşmüş ve ittifak teklifinde bulunmuştur. Fakat bu tekliften de olumlu yanıt alınamamıştır.⁷²

Büyük devletlerle yapılmak istenen ittifak arayışlarından bir sonuç alınamayınca geriye Almanya seçeneği kalıyordu. Nitekim sadrazam Sait Halim Paşa bir gün sefir Von Wangenheim'in Almanya'nın Türkiye ile müsavi şartlar altında bir ittifak akdetmek istediğini gizli olarak Enver Paşa, Halil Bey'e ve Talat Bey'e söyledi.⁷³ İttifak muayyen bir şekil aldıktan sonra sadrazam ve Von Wangenheim tarafından

⁶⁷ Özel, a.g.e., s.248

⁶⁸ Özel, a.g.e., s. 249; Celal Bayar, **Bende Yazdım**, C. 4, İstanbul, Sabah kitapları, 1997, s.182-183.

⁶⁹ Özel, a.g.e., s.249.

⁷⁰ Özel, a.g.e., s.256-257; Bayar, a.g.e., s.184-187.

⁷¹ Bayar, a.g.e., s. 187-188.

⁷² Cemal Paşa, **Hatırat**, Haz. Dr. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, Nehir Yayınları, 2006, s.121-125 .

⁷³ Bolayır, a.g.e., s. 23-24.

imzalandı. Aynı şekilde Avusturya sefiri ile de bir anlaşma imzalandı. Osmanlı devleti böylece tarafını seçmiş oldu.

Osmanlı Devleti savaş başladıktan sonra Almanya'nın baskısına rağmen tarafsızlığını sürdürmek istiyordu. Fakat Enver Paşa'nın Rus donanmasına nerede rastlanırsa saldırması emri doğrultusunda Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donaması 28-29 Ekim 1914 gecesini Rus limanlarını bombalamıştır.⁷⁴ Bu saldırıdan sonra Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiştir. Talat Bey bu olaydan haberdar olmadığını, Enver Paşa'nın haberdar olduğunu düşünüyordu.⁷⁵

E- TALAT BEY VE ERMENİ TEHCİRİ MESELESİ

Osmanlı devletini zor durumda bırakan en önemli sorunlardan biri Ermeni meselesidir. İlk kez 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra emperyalist devletlerce uluslararası bir sorun haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında yenildi. Savaş sonunda Ayestefanos Antlaşması imzalandı. İstanbul Ermeni Patriği Ruslara başvurarak Ayestefanos Antlaşması'na Ermeni ıslahatı ile ilgili bir hüküm koydurdu. Fakat antlaşma geçerli olmamıştır. Ayestefanos Antlaşmasının geçersiz olması üzerine Berlin'de başka bir toplantı yapılmıştır. Ermeniler aynı hükmün Berlin Antlaşmasına konulması için Berlin'e bir heyet gönderdi ve heyet aynı hükmün Berlin Antlaşmasında konulmasını sağladı. Ermeniler Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan Kıbrıs Antlaşmasına da özel bir hüküm koydurarak, İngiltere'nin garantörlüğünü sağladı. Böylece emperyalist devletlerin verdiği cesaret ile bağımsız bir Ermenistan peşinde koşmaya başladılar. Emperyalist devletler de Ermeni meselesini Osmanlı devletinin içişlerine karışmak için araç olarak kullanmışlardır.

Ruslar, Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı devletine öldürücü darbeyi vurmak için Ermeni ıslahatı konusunu gündeme getirmişti. Bu bağlamda kiliseleri, komiteleri ve basınıyla işbirlikçi Ermeni güçlerini harekete geçirmişti. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov 13 Aralık 1912'de Avrupa merkezlerindeki Rus elçilerine birçok Ermeni'nin Rusya askerlerinin bir kısım Türkiye toprağını işgalini istediklerini duyurmuştu.⁷⁶ Osmanlı devleti, Rusların bu kampanyaları sonucu 8 Şubat 1914'te

⁷⁴ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 10.bs., İstanbul, Der yayınları, 2005 s.56.

⁷⁵ Bolayır, **a.g.e.**, s.29.

⁷⁶ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **a.g.e.** s. 148.

Osmanlı-Rus antlaşmasını imzaladı. Anlaşma gereği İki yabancı genel müfettiş Doğu Anadolu'nun iki kesiminin başına geçirilecekti.⁷⁷ Erzurum, Trabzon ve Sivas'ı bir müfettiş, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır vilayetlerini diğer müfettiş yönetecektir. Fakat I. Dünya savaşının patlak vermesiyle genel müfettişlik uygulanamamıştır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşında doğuda Ruslarla amansız bir mücadeleye tutuştu. Osmanlı Ermenilerinden beklenen vatandaşı oldukları devletin mücadelesine güç katmaları, hiç olmazsa zarar vermemeleriydi. Oysa Ermeniler bunun tam tersini yaptılar. Ordudaki Ermeni subay ve erleri başlarında Ermeni mebuslar olduğu halde düşmana katılmışlardır. Gönüllü gruplar oluşturarak Ruslarla birlikte ülkelerine karşı savaşmışlar, Ruslara kılavuzluk etmek suretiyle onların ilerleyişlerini kolaylaştırmışlardır. Sonuç olarak Osmanlı Ermenileri büyük bölümüyle Türk Milleti'nin bu zor günlerinde düşmanla işbirliği yapmış, hatta Rus'un düşmanlığını aratacak kadar acımasız olmuşlardı.⁷⁸ Osmanlı Devleti'nin zor durumda kalması üzerine Dahiliye Nezareti 24 Nisan 1915'de Ermeni Komite Merkezlerinin kapatılmasını, evraklarına el konulmasını ve elebaşlarının tutuklanmasını kararlaştırdı.⁷⁹ Ermeniler özellikle Sarıkamış felaketinden sonra Doğu cephesindeki çöküşle birlikte cüretlerini daha da artırmışlardı. Sadece doğuda değil Anadolu'nun değişik yerlerinde isyanlar çıkarmış, insanlara saldırmış ve bir çok Müslüman'ı öldürmüşlerdi.⁸⁰

Ermenilerin düşmanlarla işbirliği yapması ve Müslüman halka saldırması üzerine Dahiliye Nezareti'nin emriyle Doğu Anadolu'da ve Kilikya'da bulunan Ermenilerin köylerde oturanları Güney illere gönderilmişlerdir.⁸¹ 24 Mayıs 1915'de Fransa, İngiltere ve Rusya bir bildiri yayınladılar. Bu bildiriye Kürt ve Türklerin Osmanlı Memurlarının göz yumması ve çoğu zamanda desteğiyle Ermenileri toptan öldürmekte oldukları, Osmanlı hükümetinin bütün üyelerini ve bu öldürmelere karışmış olan memurlarını bu cinayetten şahsen sorumlu tutacaklarını ifade ediyorlardı. Bu bildiriden iki gün sonra 26 Mayıs 1915'de Ermeni ayaklanmalarına

---

⁷⁷ Bayur, a.g.e., C.II/III., s. 167.

⁷⁸ Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, a.g.e., s. 150.

⁷⁹ A.e., s. 150.

⁸⁰ Bolayır, a.g.e., s. 66- 74.

⁸¹ Bayur, a.g.e., C.III/III. S.35.

ve tehcirine dair Dahiliye Nezareti'nden sadarete bir tezkere geldi.⁸² Talat Bey Meclis-i Vükela'dan karar almadan ve bu işle ilgili kanun-u muvakkat çıkarttırmadan Ermeni tehcirini başlatmıştı. Bu çok ağır sorumluluğu tek başına üzerine almaktan kaçınmamıştır.⁸³ Talat Bey 24 Mayıs 1915 tarihli bildiriden sonra devletin yararına sayarak giriştiği çok çetin işin sorumluluğunu bundan böyle tek başına taşımayı doğru bulmamış ve öbür hükümet üyelerini de kendisine ortak kılmak istemişti.⁸⁴ Dahiliye Nezareti'nin tezkeresinden bir gün sonra 27 Mayıs 1915'de “ Vakt-i seferde icraat-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedbirler hakkında kanun-u muvakkat” çıkar ve Takvim-i Vekayi'de yayınlandı.⁸⁵ Kanunun yayınlanması ile tehcir resmîyet kazandı.

Tehcir doğrudan doğruya cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Kafkas ve İran cephesinin gerisinde bulunan Erzurum, Bitlis ve Van bölgeleri ile Sina cephesi gerisinde bulunan Mersin ve İskenderun bölgeleri olmak üzere uygulanmıştır. Sonradan bu uygulama isyan çıkaran ve Ermeni komitecilerine yataklık eden diğer vilayetlerdeki Ermenileri de kapsamı içine aldı. Devlet sevk edilen Ermenilerin gittikleri yerlerdeki nüfuslarını devamlı kontrol etmiş, Müslüman ahalinin % 10'unu geçmemesine özen göstermiştir.⁸⁶

Tehcir kararı bütün Ermenileri kapsamamıştır. Bazı şartları taşıyanlar bunun dışında tutulmuştur. Bunlar hasta ve amalar, Katolikler ve Protestan mezhebinden olanlar, askerler ve aileleri, tüccarlar, bazı amele ve ustalardır.⁸⁷

“ Tehcir” deyiimiyle adlandırılan bu uygulamada göç ettirilen insan sayısı ile ilgili değişik rakamlar ifade edilmektedir. En son yayınlanandan kaynaklardan biri olan “Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi” kitabında 924158 kişinin tehcir edildiği ileri sürülmektedir.⁸⁸ “ Esas itibarı ile askeri bir ihtiyat tedbirinden başka bir şey olmayan tehcir, vicdansız ve seciyesiz insanların elinde bir facia şeklini almıştır.”⁸⁹ diyen Talat Paşa, yapılan hatalardan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Tehcir esnasında

---

⁸² Bayur, a.g.e., C.III/III. S.36-37

⁸³ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s.8

⁸⁴ Bayur, a.g.e., C.III/III. S. 39.

⁸⁵ Bayur, a.g.e., s.40.

⁸⁶ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, s.9

⁸⁷ **A.e.**, s.10

⁸⁸ Murat Bardakçı, **Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s. 77.

⁸⁹ Bolayır, a.g.e., s.75.

istenmeyen olaylar olmuştur. Göç esnasında iklim ve yol şartları, salgın hastalıktan dolayı bir çok Ermeni ölmüştür. Talat Bey, istenmeyen bu olaylar karşısında “Sivil memurlara icap eden tedbirleri almak için emir verdim, diğer taraftan askeri makamlardan failleri cezalandırmak ve ahaliyi korumak üzere kıtalar göndermelerini şiddetle talep ettim. Bundan başka devletlerin en yüksek mercilerinden, temyiz mahkemesi ve devlet şurası azalarından ve ceza mahkemesi reislerinden dört tahkikat komisyonu teşkil edip Anadolu’ya gönderdim”⁹⁰ diyerek aldığı tedbirleri ifade etmiştir. Talat Paşa, sevk edilen Ermenilerin yollarda korunması ve bunlara saldıranların cezalandırılması,⁹¹ Ermeni çocuklarının yetimhanelere yerleştirilmesi,⁹² Sevk edilen Ermenilerin mallarının muhafaza edilmesi,⁹³ Emval-i metrukenin tespit ve muhafazası için komisyon kurulması,⁹⁴ için bir çok telgraflar göndermiştir. Ayrıca Tehcir sırasında suç işleyenlerin Divan-ı harplerde yargılanması⁹⁵ için çok çaba göstermiştir. Hatta tehcir sırasında bazı suçluların şiddetle cezalandırılmalarını sağlamıştır. Cemal Paşa’da aynı şekilde Ermeni muhacirlere saldıranları şiddetle cezalandırmıştır.⁹⁶ Fakat bütün bu önlemlere rağmen suçlanmaktan kurtulamamış, hatta Ermenilerce öldürülmüşlerdir.

F- TALAT BEY’İN SADRAZAMLIK DÖNEMİ

Sait Halim Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1916’da yapılan kongresinde ikinci kez genel başkanlığa getirildi. Paşa’nın ikinci kez genel başkanlığa getirilmesi onun İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki yerini açıkça ortaya koyuyordu.⁹⁷ Fakat İttihat ve Terakki içinde sorumluluk almasına rağmen tipik bir ittihatçı değildi. Paşanın sadrazam olması İttihat ve Terakki içindeki gerçekliğe uygun değildi, çünkü cemiyetin önderi Talat’tı. Siyasal yapı “ağabeylik” kurumuna henüz kendisini muhtaç gördüğünden en üst mevkie “münasip” bir kimse olarak görülmüştü. Fakat Sait Halim Paşa, fırkanın gerçek önderi olmadığı için, ortada bir acayıplik vardı.⁹⁸

---

⁹⁰ Bolayır, a.g.e., s. 74.

⁹¹ **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı**, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2007, s.165.

⁹² **A.e.**, s. 175

⁹³ **A.e.**, s.177

⁹⁴ **A.e.**, s. 179

⁹⁵ **A.e.**, s.408

⁹⁶ Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, İstanbul, Pozitif yayınları, 2009, s. 75.

⁹⁷ Bostan, a.g.e., s. 71.

⁹⁸ Akşin, a.g.e., s. 450-451.

Arap isyanını yatıştırma zorunluluğu Paşa'nın sadrazamlığa getirilirken göz önüne alınan sebeplerden biri olmuştur.⁹⁹

Sait Halim Paşa'nın durumu hariciyeden ayrılmasıyla sarsıldı. Talat Bey, sadrazamın evrakı okumadığından, Kapitülasyonlar kalkmış olduğu halde, bu gelen yazılara cevap vermesinden yakınıyordu.¹⁰⁰ Hükümet içindeki nüfuzunu da güçlendirmek istiyordu. Kendisi yıpranmadan kabine içinde Enver'i dengelemek için Hariciyeye Halil'i (Menteşe) getirmek istiyordu. Sait Halim Paşa Hariciye'ye Halil'i getirme arzusunu Talat'tan duyunca, direnmek istedi. Talat'ın arkadaşlarıyla istifa etmek tehdidi karşısında işe razı oldu. Halil Bey (Menteşe) 24 Ekim 1915'te Hariciye'ye geldi.¹⁰¹ Bu olaya rağmen sadrazamlığı sürdürseyse de, adeta boykota uğradı. İşler onun haberi olmadan yürüyordu.

Sait Halim Paşa, kadın efendilere tahsis olunacak maaş hakkındaki kanun layihasının, kendisiyle görüşülmeksizin yapılmasına gücenmiş ve kanun layihasını imzalamak istememişti. Daha sonra sağlık gerekçesini ileri sürerek 3 Şubat 1917'de istifa etti. Sait Halim Paşa daha görevdeyken Merkez-i Umumi'de yeni hükümet ile ilgili tartışmalar yapılıyordu. Talat Bey İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenlerine sadrazamlığını kabul ettirmek için Halil Bey'i sadrazamlığını teklif ederek kurnazlık yaptı. Fakat ne Enver Paşa ne de Cemal Paşa bu duruma razı olmadılar. Talat Bey, Enver Paşa tarafından ileri sürülme başarısını göstererek, sadrazamlığını kabul ettirdi.¹⁰²

Padişah , Sait Halim Paşanın istifasını kabul ettikten sonra 4 Şubat 1917 tarihli hattı hümayunla Talat Bey'e vezirlik rütbesi vererek Sadrazamlığa getirdi. Talat Paşa 15 Şubat 1917'de meclise gelerek kabine üyelerini ve hükümet programını açıkladı.¹⁰³

Talat Paşa'nın sadrazamlık döneminin en önemli konularından bir tanesi iaş meselesi olmuştur. Bu sorun Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla nakil araçlarının büyük çoğunluğu orduya devredilmiş, limanlardaki yiyecek maddelerine el konulmuş, ordunun ihtiyaçlarına

⁹⁹ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1914-1918**, 4. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995, s. 169.

¹⁰⁰ Akşin, **a.g.e.**, s. 451.

¹⁰¹ Halil Mentеше, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, s. 223.

¹⁰² Bayur, **a.g.e.**, C.III/IV, s. 326.

¹⁰³ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 126-127; Babacan, **a.g.e.**, s.144.

öncelik verilmiştir. Osmanlı Devleti temel besin maddesi olan ekmek için gerekli olan unun önemli bir kısmı Romanya, Rusya ve Marsilya'dan ithal ediyordu. Savaşın başlamasıyla birlikte fiyatlar yükselmiş, ithalat güçleşmiştir. Sıkıntıları aşmak için bir takım tedbirler alma yoluna gidilmiştir. Öncelikle iâşe sorunu ile ilgili tedbirleri almak için şehreminliklere yetki tanınmıştır. 18 Ağustos 1917 de “ İaşe-i Umumiye Kararnamesi” ile bütün yetkiler orduya devredilmiştir. Bu olay Talat- Enver, sivil-asker çatışması olarak ifade edilmiştir. Talat yenilmiş ve halkı besleme görevi Talat ve sivillerden Enver ve askerlere geçmiştir.¹⁰⁴

İaşe işlerinin harbiye Nezaretine verilmesi büyük bir vurgun kapısı açıyordu. Çünkü Avrupa'dan getirilecek mallar için vagon sağlamak gerekiyordu; bu da ancak sözü geçer ileri gelenlerin işe karışmasıyla elde edilebiliyordu. Vagon ticareti ile birlikte iltimas ve imtiyazlar da olmuştur. Bazı devlet görevlileri vagonlardan büyük menfaatler elde etmişlerdir. Tüccarlar değil, ticaretle hiç alakası olmayan kimseler para kazanıyordu. Ticaretle ilgisi olmayan insanların büyük servetler elde etmeleri, halkın itimadını sarsmıştır.¹⁰⁵

“Savaş zenginleri” basında çokça eleştiriliyordu. Özellikle buna yol açanlar kınanıyordu. Bu durum halkın beslenmesi işinin Harbiye Nezaretine verilmesinin yanlış olduğu inancını yaygınlaştırıyordu. Talat Paşa bu inançtan yararlanmak istiyordu, iâşe işlerinin askerlerden alınıp yeniden sivillere verme çabasına koyulmuştur. Çözüm İaşe Nezaretinin kurulmasını sağlanıyordu. 30 Temmuz 1918 tarihli kararname ile İaşe Nezareti kuruldu.¹⁰⁶ Nezaretin başına Kara Kemal getirildi.

Vurgun, yolsuzluk ve pahalılığın halkta güven problemi yarattığı bir dönemde Bolşeviklerin Ekim 1917'de Çarlık yönetimi devirerek iktidara gelmesi, “Harbe Paydos” sloganıyla halkı yanlarına çekmeye çalışmasıyla en büyük düşmanlardan biri savaş dışında kalmıştır. Osmanlı devletinde bu olay büyük sevinç yaratmıştır. Bolşeviklerin savaşa bitirmesiyle sulh görüşmelerine başlanmıştır. Brest-Litovsk şehrinde yapılan barış müzakerelerine Talat Paşa bizzat katılmıştır. Tartışmalı görüşmeler sonunda 3 Mart 1918'de Brest- Litovsk Anlaşması imzalandı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Bayur, a.g.e., C. III/IV s. 537-538.

¹⁰⁵ Bolayır, a.g.e., s. 32-34.

¹⁰⁶ Bayur, a.g.e., C.III/IV s. 543.

¹⁰⁷ A.e., C.III/IV, s. 135-141.

Brest-Litovsk antlaşmasının diplomatik münasebetler açısından önemi büyüktür. Türk ve Sovyet murahhasları karşı karşıya geliyordu. Talat Paşa, Troçki, Karl Radek gibi ihtilalciler ve Çiçerin ile Karahan gibi Sovyet diplomasisinde önemli rol oynayacak olan şahsiyetlerle tanışma imkanı bulmuştur.¹⁰⁸ Osmanlı devleti bu antlaşma ile Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum) sancakları anavatana katıyordu. Muzaffer bir devlet pozisyonu ile iki yüzyıldan beri ilk defa Rusya'dan Bir Türk arazisi geri alınıyordu.

1918 ilkbaharında Alman orduları bütün güçleriyle Fransız cephesinde saldırıya geçtiler fakat başarı sağlayamadılar. 8 Ağustosta İngiliz ve Fransız kuvvetleri karşı saldırıya geçerek, Alman cephesini zorladılar ve Almanlar yenildiler. Bu yenilgi antlaşma devletlerinde koyu bir kötümserlik yarattı.¹⁰⁹ Osmanlı devleti Suriye ve Filistin cephelerinin çökmesi, Makedonya cephesindeki yıkımla zor bir duruma düşmüştür. Talat Paşa bu kötü durum karşısında itilaf devletleriyle müttefiklerin yapacakları anlaşmalarda Türk tarafının en iyi sonucu alması ümidiyle, 1918 Eylül ayı başında son defa Berlin'e gitti. Müttefiklerin birlikte hareket etme yerine, bağımsız olarak barış girişimlerinde bulunduğunu görence İstanbul'a döndü. Sofya İstasyonu'nda Bulgar nazırlarıyla görüştü. Tekrar trene bindiğinde “ Keşke bugün ölmüş bulunsaydım...”¹¹⁰ diyerek haber aldığı Bulgar bozgunu ile ilgili duygularını ifade ediyordu.

14 Eylül'de Avusturya- Macaristan imparatorluğu savaşçı devletlere barış ilkelerini saptamak üzere bir konferans toplanmasını önerdi. 26 Eylül'de Bulgaristan savaştan çekilme isteği üzerine yapılan antlaşma, 29 Eylül'de Selanik'te imzalandı. 5 Ekim'de Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ayrı ayrı notalarla Amerikan cumhurbaşkanına başvurarak önceden duyurulmuş olan ilkelere göre savaşa son verilmesini kabul ettiklerini bildirdiler.¹¹¹

Talat Paşa, İstanbul'a döner dönmez gelişmeler ile ilgili basın toplantısı düzenlemiş, ardından saraya giderek ve Padişah Vahdettin ile görüşmüştür. Görüşmede Vahdettin Talat Paşa'yı veliyaht da Enver Paşa'yı istifa etmeleri için ikna

---

¹⁰⁸ Babacan, a.g.e., s. 177-178.

¹⁰⁹ Karal, a.g.e., s. 557.

¹¹⁰ Atay, a.g.e., s. 18.

¹¹¹ Karal, a.g.e., s. 557.

etmeye çalışmıştır.¹¹² Sonuçta 7 Ekim akşamı kabine istifa etti. Resmi açıklama ise 13 Ekim'de yapıldı. Yeni hükümet kuruluncaya kadar görevine devam etti. 14 Ekim'de yeni hükümetin göreve başlamasıyla, Talat Paşa'nın görevi resmen ve fiilen sona ermiştir.¹¹³

Talat Paşa'nın istifasından sonra Padişah hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya vermiştir. Talat Paşa istifa ederken yeni kabinde iki ittihatçının bulunmasını şart koşmuş, Padişah'ta muvafakat göstermişti.¹¹⁴ Tevfik Paşa ise bu işe yanaşmıyordu. Bir hafta uğraşmasına rağmen kabine teşkil edemedi. Bunun üzerine Padişah kabineyi kurma görevini rütbesi müşirliğe yükseltilen İzzet Paşa'ya verdi. İki gün içinde Eski şeyhülislam Hayri Efendi, Maliye Nazırı Cavid ve Fethi Bey'lerin (Okyar) içinde bulunduğu kabine kuruldu.¹¹⁵ Yeni kabinde ittihatçıların olmasıyla iki hükümet arasında yumuşak bir geçişin olması sağlanıyordu.

G- TALAT PAŞA'NIN YURTDIŞINA ÇIKIŞI

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Talat Paşa kabinesi istifa etti. İttihat ve Terakki Umum Merkezi, azalarından bazılarının iştirakiyle toplandı. Talat Paşa, Enver Paşa, Dr. Nazım ve Dr Bahattin Şakir Bey'lerin memleket dışına çıkmalarına ekseriyetle karar verildi.¹¹⁶ Buna gerekçe olarak, İtilaf devletleriyle yapılacak mütareke ve ardından ortaya çıkacak savaş suçlularının yakalanması, hatta öldürülmeleri endişelerini taşıyorlardı.¹¹⁷ Paşalar memleket dahilinde kalırlarsa Mütareke esnasında İtilaf devletleri tarafından daha ağır şartlar ileri sürüleceği, gizlenmeleri halinde ise yerlerini tespit etmek için bir çok kimsenin tutuklanacağı söyleniyordu. Talat ve Enver Paşalar memleket dışına çıkacak olurlarsa bütün düşmanlığın onlarda toplanacağı ve firkanın diğer üyelerinin bu düşmanlıktan uzak kalacakları ileri sürülüyordu. Ayrıca Talat ve Enver Paşalar sulh imzalandığı zaman Almanya'da bulunacak olurlarsa Almanya'nın Talat ve Enver Paşaların tesiriyle Türkiye'ye destek çıkacakları ümit ediliyordu.¹¹⁸ Yönetime gelen yeni hükümetin ittihatçılara karşı uygulayacağı muhtemel baskılar da korku ve endişeleri artırıyordu.

¹¹² Türkgeldi, a.g.e., s. 150.

¹¹³ Babacan, a.g.e., s. 187.

¹¹⁴ Türkgeldi, a.g.e., s. 151.

¹¹⁵ A.e., s. 152-153.

¹¹⁶ Bayar, a.g.e., C.I, s. 89.

¹¹⁷ Cemal Kutay, "Yıkılış Günlerinin İbret Vesikası:Talat, Enver, Cemal Paşalar Memleketi Niçin ve Nasıl Terketmişlerdi?" Tarih Konuşuyor, C.I s.1 Şubat 1964, s. 22-28.

¹¹⁸ Arif Cemil, İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, İstanbul, Arma Yayınları,1992, s. 10.

İttihat ve Terakki umum Merkezinin yurt dışına çıkış kararına karşı, Talat Paşa ve arkadaşları memleketi terk etme niyetinde değillerdi. Bazıları buhranlı zamanlarda gizlenmek için yerlerini bile hazırlamışlardı. Enver Paşa, mutasarrıf olduğu Beykoz'daki Abraham Paşa korusuna veyahut İstranca ormanlarına çekilmeyi düşünüyordu. Talat Paşa, Sivas taraflarında bir köyde ikamet etmeyi düşünüyordu. Cemal Paşa, Erzurum ve havalisinde ücra bir köşeye yerleşmeyi tercih ediyordu.¹¹⁹

Uzun tartışmalar sonunda Talat Paşa iki şart ile yurt dışına çıkmayı kabul ediyordu. Birincisi İttihat ve Terakki kongresi toplantıya davet edilecek ve fırkanın hesap ve malumatı incelenecek. İkincisi mütarekenin hükümlerine vakıf oluncaya kadar beklenecek ve mütareke hükümlerinde İstanbul'u işgal etmeleri kaydı varsa o zaman hareket edilecekti. Bir de Doktor Bahattin Şakir, Doktor Nazım Beylerle diğer bazı arkadaşların beraber gitmeleri kabul olunacaktı.¹²⁰ Yurt dışına çıkma kararı verildikten sonra gizlice hazırlıklar yapıldı. Merkez-i Umumi'de fırkanın hesap işleri halledildi. Merkez-i Umumi üyelerine her ihtimale karşı bir yıllık maaşları peşin ödendi. Böylece Fırkanın bütün işleri halledilmiş, devir teslim işlemleri yapılmış oluyordu.

1 Kasım 1918'de Merkez-i Umumi dairesinde son İttihat ve Terakki kongresi yapıldı. Fırka başkanı olması dolayısıyla Talat Paşa, samimiyet ve itiraf içeren uzun bir konuşma yaptı.¹²¹ Nutkuna meşrutiyet sonrası dış siyasa ile başlıyordu. Balkan harbi, Doğu illeri üzerindeki Rus ihtirasları, 1914-1918 Cihan Harbine neden ve nasıl girildiği, savaş sırasında yapılan yolsuzluklar ve hükümetin istifası ile ilgili konulara yer veriyordu. Konuşmasında yapılan hataları itiraf de etmekten çekinmiyordu. Nutkunu bitirdikten sonra azaya mahsus sandalyelerden birine oturdu.

Rauf Orbay ile bir konuşmasında "Bir türlü müteselli olmadığım diğer bir hatamız da Meşrutiyet ismini verdiğimiz bir devirde bizimle aynı fikirde olmayan vatanperverlerin, ayrı bir fırka kurmalarına mani oluşumuzdur. Bu hatamızı şimdi gözlerimizle görüyoruz. Bu yüzden bu buhranlı zamanda memleket idaresi vatansızlar eline geçerse, kabahat elbet bizim olacak değil midir ?"¹²² diyerek yapılan başka bir hatayı itiraf ediyordu. Kongrenin bundan sonraki bölümlerine İstanbul'u terk ettiği için

¹¹⁹ Ziya Şakir, a.g.e., s. 70.

¹²⁰ Arif Cemil, a.g.e., s. 12-13.

¹²¹ Bayur, a.g.e., s. 774-779; Bayar, a.g.e., s. 79-82.

¹²² Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, c. 1, İstanbul, Emre Yayınları, 1993, s. 45

katılamıyordu. Kongre sonunda İttihat ve Terakki cemiyeti feshediliyor ve yerine “Teceddüt Fırkası” kuruluyordu.

Son zamanlarda yaşanan olaylar herkesi kahretmiş, şaşkırtmış ve bu şaşkınlık herkeste bir matem yaratmıştı. Bu anlayın İhsan Namık Poroy, Almanya’ya gitmeden herkesi Arnavutköy’deki yalısına davet etti. İttihatçı liderler davete katıldılar. Gece yarısından sonra bir motor onları yalıdan alıp Alman denizaltısına götürdü.¹²³ Böylece Talat, Enver, Cemal Paşa, Beyrut Valisi Azmi, eski polis müdürü Bedri, Dr. Nazım, Dr Bahattin Şakir ve Camal Azmi 1 Kasım 2 Kasımı bağlayan gece İstanbul’dan ayrıldılar.

Talat Paşa yurt dışına çıkmadan önce Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’ya bir mektup bıraktı.¹²⁴ Mektubunda muhakeme olmak istediğini ama arkadaşlarının ısrarı ile bunu geleceğe bıraktığını, sahip olduğu para ile ilgili bilgi verdikten sonra da memleketin işgalden kurtulduğu gün ilk telgrafta geleceğini ve hesap vereceğini söylüyordu.

Alman denizaltısı Karadeniz’de ilerlerken memleketi terk edenler ileride ne yapacaklarını konuşuyorlardı. Talat Paşa “ Bizim Siyasi ömrümüz, artık sona ermiştir. İster haklı, ister haksız yere olsun, bir kere üstümüze milletin kin ve gazap yüzü döndü, bizim yürüyeceğimiz en kısa ve münasip yol, Avrupa’ya giden yoldur. Bir köşeye çekilip oturmalıyız. Herhangi birimiz, herhangi bir sebeple olursa olsun, en ufak bir kıpırdanma bile yapmamalıyız. Ve hiçbir şeye tamah etmemeliyiz. Bu hal içinde, zamanın getireceği hadiseleri gözlemeliyiz. Gün geçer de, şayet bir fırsat zuhur ederse, o fırsattan faydalanmamız tabiidir. Ancak bugünkü halimizle ve bugünkü dünya şartları içinde bize düşen, her türlü tiranlıktan ve her çeşit senlik-benlikten uzakta, bir köşeye çekilip, sinmekten ibarettir.”¹²⁵ diyerek gelecek ile ilgili düşüncelerini ortaya koyuyordu. Ama gelecek hiç düşündüğü gibi olmayacaktır.

Alman denizaltısı, ertesini gün, Kırım yarımadasında ve Sivastapol’un yakınındaki Gözleve’ye (Evpatorya) varıyordu. İttihatçı liderler burada arkadaşları tarafından karşılanıyorlardı. Büyük Dilber Otelinde bir gece kaldıktan sonra Almanların hazırladığı askeri trenle Simferopol’e (Akmeşçit- Kırım’ın başkenti) gittiler. Oradan da Berlin’e doğru hareket ettiler. Enver Paşa ise Berlin’e giden

¹²³ Bleda, a.g.e., s. 121-124.

¹²⁴ Aydemir, a.g.e., C.III, s. 495-496.

¹²⁵ A.e., s. 497-498.

trende yoktur. Çünkü tren Gözleve'den hareket ettikten sonraki ilk durakta gizlice trenden inmiş ve kayıplara karışmıştı.¹²⁶

Talat Paşa ve arkadaşları 8 Kasım 1918'de Alman sınırına vardılar. Fakat Almanya karışıklık içindedir. Çünkü 9 Kasımda ihtilal her tarafı sarmış, Cumhuriyet ilan edilmiş, Alman İmparatoru Hollanda'ya kaçmıştır. Talat Paşa ve arkadaşları Alman hududunda bir gece kaldıktan sonra bir yük trenine binerek ihtilalin ikinci günü Berlin'e ulaştılar. Aleksander Platz olarak adlandırılan Berlin'in kuzeyindeki istasyonda trenden inerek küçük bir otele yerleştiler.¹²⁷

Talat Paşa'nın yurt dışına çıktığı iki gün sonra anlaşılıyordu. Talat Paşa'nın yazdığı mektubun 4 Kasımda Sadrazam İzzet paşa'ya verilmesiyle olay ortaya çıkıyordu. Basın, İttihat ve Terakki muhalifleri bu kaçış dolayısıyla hükümete saldırıyorlardı. Bu baskılar karşısında hükümet takibat başlattı. Sadrazam İzzet Paşa 5 Kasımda Berlin Büyükelçisi Rifat Paşa'ya bir telgraf çekti. Telgrafta firarilerin iade edilmesi isteniyordu.¹²⁸ Alman Hükümeti 22 Kasımda karşılık verdi. Rifat Paşa da bunu 25 kasımda İstanbul'a bildirdi. Cevapta ana hatlarıyla “ Suçluları geri verme anlaşmasının yedinci maddesini Cemal, Bedri, Nazım, Azmi ve Bahattin Şakir için uygulamaya razıyız. Enver Almanya'da değildir...” Bundan sonra Talat konusuna geçen Alman notası Ermeni işini ele almakta “ Şimdiki Osmanlı Hükümetinin iyi niyetini takdir ediyoruz. Fakat Talat vahşet eylemlerini kışkırtacak ve teşvik edecek bir kimse değildir. Para çalması da imkansız. Aldı ise siyasi maksada sarf için almıştır.”¹²⁹ deniyordu. Bu cevapla Alman hükümetinin Talat Paşa'yı diğer firarilerden ayrı tuttuğu anlaşılmaktadır.

17 Mart 1919 tarihini taşıyan Berlin Osmanlı Büyükelçiliğinin bir yazısında “Mükerrer müracaatlara rağmen Alman Hükümeti henüz firarileri tutmadı. Bulamıyoruz diyorlar. Zabıta bu sırada zayıftır. Fakat firarileri koruma arzusu da vardır.”¹³⁰

30 Nisan 1919'da Almanya Dışişleri Bakanlığı Büyükelçiliğe şunları yazar: “İade-i mücrimin mukavelesince iki ayda mücrimiyet (suçluluk) vesikalarının ibrazı şarttır. Aradan dört ay geçti..”¹³¹ Böylece iade işi kapanmış oluyordu.

¹²⁶ Aydemir, a.g.e., C.III, s. 499 .

¹²⁷ Arif Cemil, a.g.e., s.17.

¹²⁸ Bayur, a.g.e., C. III/IV, s. 780.

¹²⁹ A.e., C.III/IV, s. 782.

¹³⁰ A.e., s.783.

Talat Paşa ve arkadaşlarının yurt dışına çıkmaları hükümeti çok zor bir duruma sokmuştur. Hükümet firarilerin kaçışlarına engel olmamak ve yetersiz kalmakla itham ediliyordu. Bunun üzerine İzzet Paşa kabinesi 8 Kasım 1918’de istifa etti.¹³²

İzzet Paşa kabinesi istifa ettikten sonra yerine Tevfik Paşa Kabinesi kuruluyordu. Tevfik Paşa Hükümeti döneminde, ilk olarak “ Firari paşaların emlak ve nükudunun haczi” kararnamesi çıkarılarak Talat Paşa ve arkadaşlarının memlekette kalan mallarına el konuluyordu. Ardından 2 Şubat 1919 tarihinde “ Tehcir ve Taktıl” olaylarını inceleyecek heyetler kurulmasına dair Meclis-i Vükela kararı çıkarılarak, Talat Paşa ve arkadaşları gıyaben, Sait Paşa gibi bazıları da şahsen yargılanmışlardır.¹³³

Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulduktan sonra da iade talepleri olmuştur. İttihat ve Terakki’nin ileri gelenlerini yargılamak için yeni bir Divan-ı Harp kurulmuştur. Ayrıca Talat Paşa’nın paşalık rütbesi ile nişanlarının kaldırılmasına karar verilmiştir.¹³⁴

A- TALAT PAŞA ’NIN YURT DIŞINDAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ

Talat Paşa ve arkadaşlarının Berlin’de kaldığı otel polis müdüriyet-i umumisi binasına yakındı. Bina işçiler tarafından zapt edilmek isteniyor, çatışmalar çıkıyordu. Bu da sürekli karışıklık anlamına geliyordu. Bu rahatsız edici durum karşısında ihtilal gürültülerinin duyulmadığı Berlin’in batısına taşındılar. Talat Paşa, Neubabelsburg’ta Doktor Zin’in sanatoryumda kaldıktan sonra Berlin’deki dostlarından birinin yardımıyla Hadinburg ştrase 4 numaralı apartmana taşındı.¹³⁵

Bu dönemdeki en büyük sorunlardan biri pasaport meselesi idi. Talat Paşa ve arkadaşları Berlin’e geldiklerinde pasaportsuz idiler. Babıali Almanya’ya iltica ettiklerini anlayarak Berlin sefaretine ve Almanya’daki Türk konsolosluklarına kendilerine pasaport verilmemesi için tebligatta bulunmuştu. Bu durum karşısında Sosyal Demokrat Fırkası başkanlarından Ebert’in yardımıyla “ Ali Sai” ismiyle pasaport çıkarılarak sorun halledilmiştir.¹³⁶ Talat Paşa’nın Almanya’ya gelişine

---

¹³¹ Bayur, a.g.e., C.III/IV, s.783.

¹³² Türkgeldi, a.g.e., s. 158- 162.

¹³³ Babacan, a.g.e., s. 197.

¹³⁴ A.e., s. 197-198.

¹³⁵ Arif Cemil, a.g.e., s.32.

¹³⁶ A.e., s.18.

sadece Berlin sefiri Rıfat Paşa değil Türk Kulübü ve Hamdullah Suphi Bey de karşı çıkıyordu. Türk kulübünde yapılan bir toplantıda Türk gençleri, süngülü ve bombalı bahriyeli öğrenciler aşırı derecede tepki gösteriyordu. Hatta bu toplantıda Talat Paşa ve arkadaşlarını tevkif amacıyla Berlin'deki Türkler adına bir heyet teşkil ediliyordu. Safveti Ziya Bey toplantıda Alman gazetelerinde Ermenilerin katledilmesiyle ilgili makalenin yayınlamasını tasvip edilmesini istedi. Hamdullah Suphi Bey de Talat Paşa ve arkadaşları aleyhine toplantıdakileri galeyana getiren bir konuşma yaptı.¹³⁷ Bütün bu olumsuzluklara rağmen Talat Paşa pes etmiyor, bildiği yolda yürümeye devam ediyordu.

Avrupa'ya gelirken “bir köşeye çekilip oturmalıyız” diye düşünen Talat Paşa, Avrupa'ya geldikten sonra bu düşüncesinden vazgeçiyor, siyasi faaliyetler içinde bulunmaktan geri durmuyordu Diğer ittihatçı liderlerde kendisinden geri kalmıyordu. Baha Bey'in Olanda sokağındaki evinde haftada bir iki defa toplanan ittihatçılar memleketin durumu ile ilgili konuşuyor, alınan haberler ile ilgili tartışmalar yapıyorlardı.¹³⁸ Talat Paşa, bütün faaliyetleri bir araya toplamak ve oradan kontrol edebilmek amacıyla evine yakın bir yerde iki odadan oluşan bir yer kiralayarak büro haline getirdi. Bütün arkadaşları burada toplanıyor, Fransızca, İngilizce ve Almanca gazeteler inceleniyordu. Türkiye'nin siyasi durumuna ait haberler özetlenerek rapor haline getiriliyordu. Bu raporları okuduktan sonra Almanya dışındaki arkadaşlarına gönderiyordu. Enver Paşaya yazdığı bir mektupta matbuat bürosu teşkil ettiklerinin haber veriyordu.¹³⁹ Hatta bu işi bir adım daha ileri götürerek haftalık bir Fransızca gazete çıkarmayı istiyordu.¹⁴⁰ Hazırladıkları raporları meşhur gazetelere, siyaset adamlarına ve parlamento azalarına dağıtılmasını düşünüyordu. Fakat gazeteyi idare edecek ve çok iyi bir Fransızcası olan Mehmet Beyin ölmesi ve parasızlık nedeniyle gazete işini ertelemeye mecbur oluyordu.

Talat Paşa Berlin'de Türk efkarını aydınlatmak, iktidarda iken Avrupa'da tanıdığı insanlara siyaseti hakkında izahat vermek amacıyla Türkçe, Fransızca, Almanca ve İngilizce neşretmek istediği hatıralarını yazdı.¹⁴¹ Cavid Bey'e yazdığı

---

¹³⁷ Arif Cemil, **a.g.e.**, s.21.

¹³⁸ **A.e.**, s.27-28.

¹³⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2002, s.152.

¹⁴⁰ Arif Cemil, **a.g.e.**, s.39-40.

¹⁴¹ **A.e.**, s. 35-36

bir mektupta Masliyah Efendi'nin (Eski İzmir Mebusu) müdafaaname yazmasını istemesiyle hatıratını yazdığını ifade ediyor.¹⁴²

Berlin'de yapılan en önemli faaliyetlerden biri de Şark Kulübü adıyla bir kulüp kurulmasıdır. Kulübe ait bir yurt binası tedarik ediliyor, binanın altında da bir şark kahvesi açılıyordu. Reislige Emir Şekip Arslan ikinci reislige Şeyh Abdülaziz Çaviş seçilen kulübün idare heyetinin yanında her milletten bir kişinin seçildiği bir de heyet-i teftişiyeye oluyordu. Kulüp adına toplanan paralarla fakir doğulu öğrencilere yardım edilecek, doğuluların Avrupa'yı tanımaları kolaylaştırılacak, doğu hakkında eserler yayımlanacak, doğunun propagandası yapılacaktı.¹⁴³

İttihatçıların en önemli özellikleri teşkilatçı olmaları, teşkilata önem vermeleridir. Yurt dışında da bu özelliklerini devam ettirmişlerdir. Bu teşkilatın en önemlilerinden biri İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı'dır.¹⁴⁴ Cemiyet 1919'da Berlin'de kuruldu. Programı Talat, Enver ve arkadaşları tarafından hazırlandı. Cemiyetin reisliğini Enver Paşa üstleniyordu. Eski “ Teşkilat-ı Mahsusacılar” tarafından kurulan ve amacı İslam ülkelerinde, ihtilal eylemleri çıkarmak, İngilizler ile Fransızların cephelerini genişletmektir. Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp çalışma alanı olarak kabul ediliyordu.

Talat Paşa, Berlin'de iken İttihat ve Terakki rüesasının dışında Anadolu'dan bir çok kişiyle haberleşiyordu. Tefvik Rüştü, Halide Edip, Celal Bayar, Ankara temsilcisi Bekir Sami Bey ile Galip Kemali beyler ile mektuplaşmalar, Cami Bey, Nuri Conker ile görüşmeler yaptı.¹⁴⁵ Eski İttihatçılar sadece ülke dışında değil, ülke içinde de örgütlenmişlerdir. Kara Vasıf Bey ve Kara Kemal Bey Karakol teşkilatını kurarak etkinliklerini artırmaya çalışmışlardır. Enver Paşa ülkeyi terk ederken Hüsamettin Bey'e Teşkilat'ı Mahsusa'nın isminin “Umum Aleml İslam İhtilal Teşkilatı” adıyla değiştirilerek devam edeceğini, merkezinin Berlin olacağını, ülke içindeki örgütlenmesini yönetmesini söylemişti.¹⁴⁶ İttihatçı liderlerinin amacı Kurtuluş savaşı sonrasında ülkede siyasal yönetimi ele geçirmektir.

---

¹⁴² Yalçın, a.g.e., s. 182

¹⁴³ Arif Cemil, a.g.e., s. 41-42

¹⁴⁴ Tunaya, a.g.e., s.697-699

¹⁴⁵ Yalçın, a.g.e., s.143-224

¹⁴⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, “ Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları” **Bellekten**, c. XLIV, Nisan 1980, s. 308

Talat Paşa, çalışmalarını üç ülke üzerinde yoğunlaştırmıştır: 1- Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında anlaşma sağlamak; 2- İngiltere ve öteki Batılılarla ilişki kurma yoluna gitmek; 3- Anadolu hareketini desteklemek.¹⁴⁷

Çalışmalarını bu yönde sürdürmüş, Danimarka, İsveç, İsviçre ve iki kez de İtalya'ya gitmiştir. Basel'de Şerif Paşa Roma'da Kont Sforza ile görüşmüştür. Nesim Masliyah Efendi'nin aracılığıyla Hollanda'da temaslar yapmış, Amsterdam şehrinde yapılan Uluslar arası Sosyalist Kongresi'nde uluslar arası sosyalistler katib-i umumisi Huysmans ile görüştü.¹⁴⁸ Görüşmede Ermeni olaylarının nasıl oluştuğunu, Müslümanların, Ermenilerin tecavüzüne uğradığına kendisini ikna etmeye çalıştı. Kongreye katılan Gürcü temsilcisi Çengilli ile de Ermeni olayları ile ilgili görüşlerini anlattı. Böylece Talat Paşa görüşlerini sosyalistlere anlatma fırsatı bulmuş, bu ülke temsilcileriyle temas sağlamış oluyordu. II. Enternasyonal Kongresine katılmış ve Kongrenin genel sekreteri Camille Huysmans ile konuşmuş, Lloyd George'a mektup yazmış ama cevap alamamıştır.

1- Talat Paşa'nın Bolşeviklerle İlişkileri

Talat Paşa, Avrupa'daki devlet adamlarıyla görüştüktan sonra Avrupa'nın kapitalist ve emperyalist devletlerinin Türkiye hakkındaki gaddarca düşüncelerini öğrendi. Türklerin Avrupa'dan yardım göremeyeceğini anlayınca Rusya'ya yöneldi. Her ne kadar Bolşevizme karşı olsa da Moskova ile anlaşma gereğini duyuyordu. Avrupa'nın emperyalizmine karşı çıkan Moskova ile Avrupa'nın emperyalizmine karşı mücadele eden Türkiye ortak düşman karşısında bulunuyorlardı. Bundan dolayı Türkiye Bolşeviklerden yardım görebilirdi. Bu düşünceden sonra Talat Paşa, Bolşeviklerle temasta bulunmak için teşebbüslerde bulunmaya çalıştı. Ama temas sağlama çok zordu. Çünkü Almanya ile Rusya arasında münasebet yok gibiydi. Bolşeviklerin Almanya'daki temsilcisi olan Karl Radek, Almaya'daki ihtilal de oynadığı roller ve Alman Komünistlerine yaptığı para yardımlarından dolayı yakalanıp hapse atılmıştı.¹⁴⁹

Talat Paşa, Alman komünistleri aracılığıyla Radek ile hapiste birkaç kere görüştü. Lenin'in onaylaması şartıyla anlaşmaya varıldı. Talat Paşa, Almanya'daki

¹⁴⁷ Tunaya, a.g.e., s. 681

¹⁴⁸ İlhan Takeli- Selim İlkin, a.g.e., s. 318-319

¹⁴⁹ Arif Cemil, a.g.e., s. 25-26

tanındıkları vasıtasıyla Radek'in serbest bırakılmasını sağladı. Bundan dolayı şükran duyan Radek anlaşmanın Moskova hükümetince kabul edileceğini temin ediyordu.¹⁵⁰ Talat Paşa ile Radek arasındaki görüşmeler sonucunda bir heyetin Moskova'ya giderek iki taraf arasında siyasi münasebetleri başlatması sağlanacaktı. Talat paşa'nın isteğiyle Bahaeddin Şakir ve Cemal Paşa temsilci olarak Moskova'ya gönderildi. 1920'de Talat Paşa ve arkadaşlarının Moskova ile anlaşmalarındaki amaç; Anadolu'daki milli hareketi batılı emperyalistlere karşı birlikte hareket edebilecek duruma getirmektir.¹⁵¹

2-Talat Paşa'nın İngilizler ile İlişkileri

Talat Paşa Berlin'e ilk geldiğinde İngiltere Başbakanı Lloyd George bir mektup yazdı.¹⁵² Bu mektup İngilizler ile ilk temastır. Mektubunda Türkiye'nin hangi nedenlerden dolayı I. Dünya Savaşı'na katıldığını, buna neden olarak da İngiltere'nin Türkleri kendi hallerine bırakıp Rusya'yı tercih etmesini gösteriyordu. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin şu anda içinde bulunduğu kötü durumda yardım ederse, İngiliz siyasetinin bundan çok fazla istifade edeceğini yazıyordu. Fakat gönderdiği mektuba cevap alamamıştır. Bunun üzerine İngiliz siyasetini etkilemek için Avam Kamarası azalarından olup Türkiye'ye karşı dostça davranan kişilere mektup gönderdi. Enver Paşa da Churchill'e mektup yazıp İngiliz siyasetini Türkler lehine değiştirmeye teşebbüs etmiş, bundan da bir netice alınamamıştır.

Talat Paşa'nın İngilizlerle asıl münasebeti Herbert Aubrey aracılığıyla olmuştur. Aubrey, Talat Paş'yı 1908'deki ihtilalden beri tanıyordu. Hatta Talat Paşa Berlin'e ilk geldiğinde kendisine mektup yazmış fakat olumlu yanıt alamamıştı. Bekir Sami Bey'in konferans için Londra'ya gelmesi üzerine, Sir Basil Thomson, Talat Paşa ile görüşmesi için Aubrey'in Almanya'ya gitmesini istedi. Fakat Aubrey Mr. Lloyd George'a güvenmediği için talebin yazılı hale getirilmesini istedi. Bunun üzerine şubat 1921'de Düsseldorf'ta görüşme yapıldı.¹⁵³ Görüşme iki bölüme ayrılıyordu. Birinci bölüm Talat Paşa'nın savaş anıları ve genellemeleri; ikinci bölüm olarak da,

¹⁵⁰ İlhan Takeli- Selim İlkin, **a.g.e.**, s. 316

¹⁵¹ Arif Cemil, **a.g.e.**, s. 26-27

¹⁴³ Arif Cemil, **a.g.e.**, s. 36-37; Cemal Kutay, "Talat Paşa'yı nasıl Vurdular", **Tarih Konuşuyor**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1956

¹⁴⁴ H. Aubrey, " **Talat Paşa** ", Çev. Bingöl Erdumlu, **Birikim**, C.I, Sayı:3, Nisan 1975, s. 47-57

Her iki ülkeye sağlayacağı avantajları da belirten bir Anglo- Türk anlaşmasının Talat Paşa tarafından hazırlanmış taslağı.¹⁵⁴

Talat Paşa'nın Berlin'deki anti-İngiliz çalışmaları, panislamist projeler, batı dünyası için büyük tehlike olan Bolşeviklerle müttefik olarak hareket etmesi ve Aubrey görüşmesinden sonra öldürülmesi şüphe uyandırmaktadır. Talat Paşa'nın öldürülmesinde İngiliz Parmağı aramak pek yanlış görünmemektedir. Çünkü Talat Paşa'nın ölümü en fazla İngiltere'ye fayda sağlamıştır.¹⁵⁵ Dr Nazım Bey ise Cavid Bey'e yazdığı mektupta cinayette Yunan parmağı ve parası olduğunu düşünmektedir.¹⁵⁶

3- Talat Paşa- Mustafa Kemal Mektuplaşması

Talat Paşa Berlin'e geldikten sonra Anadolu'dan ve Değişik yerlerdeki kişilerle ile temasta bulunuyordu. Şüphesiz ki temasta bulunduğu en önemli kişi Mustafa Kemal Paşa'dır. Talat Paşa, Asım (Süreyya İloğlu) aracılığıyla Mustafa Kemal'e mektup yazdı.¹⁵⁷ 22 Kanunuevvel 1919 (22 Aralık 1919) tarihli mektubunda Avrupa'daki çalışmalarını anlatmış, memleketin geleceği için yapılması gerekenleri yazmıştır. Talat Paşa'nın düşüncesine göre öncelikli olarak kuvvetli bir teşkilat yapılmalıdır. Avrupa'nın gayesine set çekecek kuvveti Türk aleml ve İslam aleminde görmektedir. Türkistan'daki saha için Enver Paşa'dan yararlanmayı tavsiye etmektedir. Emir Faysal ve Mısırlı Aziz Bey'in Türk- Arap birleşmesi ile ilgili düşüncelerini Mustafa Kemal ile paylaşmıştır.

Memleket için çalışmayı dahilde, Türklük ve İslam aleminde çalışma olarak özetliyor, dahildeki örgüt iktidarı tamamen ele almalı, bir hükümet gibi memleketi idare ederek, sulh yapmalıdır. Hiç bir fırkayı temsil etmemeli, iktidara geldikten sonra kuvvetli bir fırka vücuda getirmelidir.

Mustafa Kemal Paşa, 20.II.1920 tarihinde Talat Paşa'ya yanıt verdi.¹⁵⁸ Mektup vaziyetin kısa muhakemesi diye başlıyor ve mektubu yazdığı tarihe kadar yaptığı faaliyetleri anlatıyordu. Araplar ile ilgili olarak, her millet kendi dahilinde istiklalini

---

¹⁵⁴ H. Aubrey, **a.g.e.**, s. 49

¹⁵⁵ Babacan, **a.g.e.**, s. 211-213

¹⁵⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s.107.

¹⁵⁷ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **a.g.e.**, s.315-321; Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Temel yayınları, 2000, s.58-59

¹⁵⁸ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **a.g.e.**, s.321-330

kurtardıktan sonra konfederasyon halinde birleşebileceğini, Türkistan için de Halil ve Nuri paşaların görevlendirildiklerini söylüyordu. Mustafa Kemal hareket safhasını ikiye ayırıyordu: Birincisi sulha kadar takip edilecek hareket tarzı; ikincisi sulhtan sonra tavır ve hareket. Türkiye'nin menfaati için yapılan her türlü çalışmayı hürmetle karşılıyor, yabancılarla yapılan temaslar dahil son sözün ve son kararın kendisine ait olması gerektiğini ifade ediyordu. Talat Paşa'nın Avrupa'daki faaliyetleri için memnuniyet duyuyor, bu şekilde devam etmenin faydalı sonuçlar vereceğini yazıyordu. Savaşa giriş ile ilgili olarak da I. Dünya Savaşı'na girişin zorunlu olduğunu düşünüyordu. Mektubunda ayrıca parasızlık yüzünden birçok faydalı teşebbüsler ve ihtiyaçlar temin edilemediğini bu yüzden Asım Bey ile Elli bin liranın gönderilmesini istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa 25 Ekim 1920'de Ankara Hükümeti'nin İtalya temsilcisi Cami (Baykut) Bey aracılığıyla Talat Paşa'ya mektup gönderdi.¹⁵⁹ Mektupta Talat Paşa'nın çalışmalarına devam etmesi, Avrupa'daki haberlerin kendisine ulaştırılması, İtalya mümessili Cami Bey ile ilişki kurulması isteniyordu.

Mustafa Kemal 'in mektuplarında “ Türkiye'nin menafine mutabık her türlü muhassala-i mesaiyi hürmetle karşılarım.” demesi açık bir işbirliği anlamına gelmemektedir. Sadece İttihatçıların çalışmalarını, yurt dışındaki bir çok grubun çalışmalarından biri olarak değerlendirmektedir. “ Bir seneden beri Avrupa'daki mesainiz şayan-ı memnuniyettir. Aynı tarzda sarf-ı mesaiye devam daha faideli netayic verecektir.” derken İttihat ve terakki önderlerinin çalışmalarından yararlanılacağını ama kendi eyleminin esas unsurlarından biri haline getirmeyeceğinin açıkça belirtmektedir.¹⁶⁰

Talat Paşa, bu mektuplaşmalar neticesinde kendisinde Ankara'nın temsilcisiymiş gibi bir intiba uyanmıştır. Oysa mektuplarda yanlış anlama söz konusu değildi. Söz konusu olan, mektupların Talat Paşa tarafından kendi eylem programına uygun şekilde yorumlanarak çevresine kendi yorumunu yaymasıdır. Talat Paşa, kendi temaslarında Anadolu'nun iznine dayandığını çevresine yaymıştır. Rusya ile ilişkiler kuran Enver ve Cemal Paşaların 11 Temmuz 1920'de Ankara'nın

---

¹⁵⁹ Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya**, İstanbul, Temel Yayınları, 2002, s. 56-57

¹⁶⁰ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **a.g.e.**, s.342

bir kurye ile eski ittihatçuların TBMM hükümetini temsile yetkisi olmadığını bildirmesine şaşmış ve kızmışlardır.¹⁶¹

Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektupta Türkiye-Rusya arasındaki ittifak kurulmasında, Ankara Hükümetinin temsilcisiymiş gibi hareket ediyordu. Oysa Mustafa Kemal İttihatçı liderlere Ankara Hükümetinin temsilcisi gibi hareket etme yetkisi vermemişti. İttihatçı liderler ile Mustafa Kemal arasındaki münasebat Kazım Karabekir'i hayrete düşürmüştür.¹⁶² Çünkü İttihat ve Terakki liderlerinin Kurtuluş savaşı sonrasında ülkede Siyasal yönetimi tekrar ele geçirme düşüncesinde oldukları biliniyordu. Kazım Karabekir, Halil Paşa ile görüşmesinde Talat ve Enver Paşaların kendilerinden habersiz bir faaliyette bulunmamaları için kendilerini aydınlatmalarını istemiştir.¹⁶³

---

¹⁶¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **a.g.e.**, s.343

¹⁶² Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Sadeleştiren Prof Dr. Faruk Özerengil, C.II, İstanbul, Emre Yayınları, (t.y.), s.87-89

¹⁶³ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, İstanbul, Menteş Kitapevi, 1967, s.8

II. BÖLÜM

TALAT PAŞA SUİKASTI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

A- TALAT PAŞA VE SUİKAST HABERLERİ

Ermeniler müstakil bir Ermenistan kurmak için yurt içinde ve yurt dışında çeşitli cemiyetler kurmuşlardı. Önceleri esas niyetlerini gizleyerek hayır dernekleri görünümündeydi. Bu cemiyetlerin en önemlileri 1871’de kurulan Hınçak ve 1890’da kurulan Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği’dir (Taşnaksutyun).¹⁶⁴ Bu cemiyetler İstiklallerini temin için terörü bir araç olarak kabul etmişlerdi.¹⁶⁵

Şark hareketi ve onu izleyen Lozan barış görüşmelerinde Ermeni meselesinin tarihe gömüldüğünü anlayan Ermeni komiteleri, 1920’den başlayarak artık sadece siyasi nitelikli suikastlarla mücadelelerini sürdürmeye karar vermişlerdi. 6-13 Şubat 1919’da Erivan’da toplanan ve Katalikos V.George’un takdis ederek açtığı “Batı Ermenileri İkinci Kongresi”nde Talat, Cemal, Sait Halim Paşalar başta olmak üzere Dr. Nazım, Dr. Bahaddin Şakir, Cemal Azmi Beyler gibi Meşrutiyet Türkiye’sinin idareci kesiminin gıyabında halk mahkemesinde idamlarına karar veriliyor, söz konusu kişilerin buldukları yerde vurulmaları için militan timler görevlendiriliyordu.¹⁶⁶ Türk istihbaratı da 15 Haziran 1921’de merkezi İsviçre’de olup Paris’te ve İstanbul’da şubeleri bulunan Bir Ermeni komitesinin Yunanlılarla işbirliği yapmak suretiyle Türk ileri gelenlerine suikastlar tertip etmek üzere teşkilatlandığını bildiriyordu. Talat Paşa’nın ölümünden sonra İsmail Canbulat,

¹⁶⁴ Mim Kemal Öke, **Uluslar arası Boyutlarıyla Anadolu-Kafkasya Ekseninde ERMENİ SORUNU 1914-1923**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s.114-115

¹⁶⁵ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.o., 1950, s.423-460.

¹⁶⁶ Arşavir Şıracıyan, **Bir Ermeni Teröristinin İtirafı**, 2. bs., İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2006, s.25; Arslan Terzioğlu, **“Talat Paşa ile Dr. Bahaddin Şakir’in Berlin’de Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi”**, Talat Paşa’nın Ölümünün 81. Yıldönümünde Uluslar arası Terörizmde Bir Bakış Sempozyumuna Sunulan Bildiriler, 15 Mart 2002, s.48-49

Cavid Bey'e yazdığı mektupta öldürülmüş ve öldürülecek kişilerin bulunduğu listeden bahsediyordu.¹⁶⁷ Hazırlanmış olan bu listeler kulaktan kulağa ulaşıyordu.

Talat Paşa, Berlin'e geldiğinden beri bu suikast şayialarından haberdar idi. Kendisine ihtiyatlı olması için ihtarında bulunan arkadaşlarına “ Birisi bir adamı vurmaya karar verdi mi gelir vurur, buna mani olmak mümkün değildir.” Cevabını veriyordu. Hatta Kamil Paşa'nın sadareti döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kendisini öldürtmek için tuttuğu katil ile ilgili başından geçenleri ve katili nasıl vazgeçirdiğini anlatıyordu. Sonunda da “ her takibe memur edilen adam böyle olmaz, bir gün elbette maksadını daha büyük bir azim ve metanet ile icra edeni de çıkar.”¹⁶⁸ diyordu.

Talat Paşa, Berlin'de yaşarken takip edilmekte olduğunu fark etmiş ve bu takip hadisesini arkadaşlarına anlatmıştı. Dostları kendisine dikkatli olmasını, Alman hükümetinden koruma talep etmesini istemişlerse de “Ölürsem memleketim için ölmüş olurum”¹⁶⁹ diyerek dinlememişti. Ayrıca eşi Hayriye Hanım, Talat Paşa'nın yatağında ölmeyeceğini bildiğini, daha İstanbul'da iken “ Ben yatağında ölmem, İngilizler veya Ermeniler beni er geç vuracaklar.” dediğini “ Ne yaptım memleketin selameti için yaptım, bir Talat gider, bin Talat gelir”¹⁷⁰ şeklinde konuşarak herkesi ölümüne alıştırmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Taşnak Kongresi sonrası hazırlanan ölüm listeleri hakkında ittihatçılara uyarılar oluyordu. Talat Paşa da Ermenilerin yapacakları suikast konusunda uyarıldı. 14 Ocak 1921 tarihinde Bronzard Paşa, Talat Paşa'nın evine geldi ve dışarı çıkmak üzere olan Talat Paşa'ya

“ Ermeni komitecilerinin sizi ve Almanya'daki arkadaşlarınızı öldürmek için hazırlık yaptıklarını öğrenmiş bulunuyorum. Haberin asıl kaynağını bilemiyorum. İki ihtimal de müşterek düşmanımızca hazırlandığını anlatıyor. Almanya'nın da iç vaziyetini biliyorsunuz sizler gibi, bizimle kader birliği yapmış büyük bir milletin devlet şahsiyetlerini mutlak emniyet altında bulundurmamak acı hadisedir, ama hakikattir. Bu itibarla tedbirleri kendimiz alacağız. Çok rica ederim Paşa Hazretleri. İhtiyatı elden bırakmayın, tek başınıza ve sık

---

¹⁶⁷ Yalçın, a.g.e., s.453-457.

¹⁶⁸ Arif Cemil, a.g.e., s.31-32

¹⁶⁹ “Kocam Talat Paşa”, **Milliyet**, 25 Kasım 1982, s.7

¹⁷⁰ “Kocam Talat Paşa”, **Milliyet**, 25 Kasım 1982, s.7

sokağa çıkmayınız, daima silahlı olunuz....”¹⁷¹ diyerek uyarılarda bulundu. Bu uyarılar karşısında Talat Paşa gülererek “ Bilirsiniz, Biz Tükler dinimizin de icabı kadere mutlak inanç içindeyiz. Alnımıza ne yazıldı ise o olur. Uyarınıza çok çok teşekkür ederim. Elbette ihtiyatı elden bırakmayacağım. Sizi yakında ziyarete geleceğimi ümit ederim.” diyerek uyarılara kaderci bir yaklaşımla bakmıştır.

15 Ocak 1921 tarihinde ise İttihat ve Terakki Umum Merkezi veznedarı Nihad Bey, İstanbul’dan gelmiş ve Kara Kemal’in suikast yapılacağı ile ilgili haberini Talat Paşa’ya iletti. Paşa da suikast haberinin Cemal Azmi ve Doktor Bahaettin Şakir’e iletilmesini istedi.¹⁷²

Cevad (Çobanlı) Paşa, Babıali ve işgal kuvvetlerinin Ermenilerin suikast hazırladıklarından haberdar olduğunu, Fevzi Paşa, Müşir Deli Fuad Paşa ve kendisinin Talat Paşa ile alakalarını devam ettiren ittihatçıları suikast konusunda ikaz ettiklerini, bir dost evinde karşılaştığı Şefkati Bey’i (Talat Paşanın kayınbiraderi) uyardığını ifade ediyordu. Ama en ilginç olay Damat Ferit Paşa’nın tepkisi olmuştur. Cemal Kutay, Damat Ferit Paşa kendisine Ermenilerin Talat Paşa’ya suikast yapacağı ile ilgili haber verildiğinde, heyecanlandığını, hiçbir şey demeden kağıdı dörde katlayıp, cebine koyduğunu kaynak göstermeden yazmaktadır.¹⁷³

Talat Paşa, Bronzard Paşa’nın komplonun “ müşterek düşmanımız” tarafından hazırlandığını söylerken hangi ülkeyi kastetmişti ? Rusya’yı mı, İngiltere’yi mi ? sorusu karşısında kafa karışıklığı yaşadı. Ama ikinci ihtimalin yani İngiltere’nin olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğu kanaatine varıyordu.¹⁷⁴ Talat Paşa, suikast duyumları karşısında arkadaşları tarafından İsviçre’ye taşınması önerildi. Fakat para olmadığı için gidemiyordu. Suikast kimler tarafından tertip edildi diye düşünürken İngiliz Aubrey ile mülakat yaptı. Aubrey’in “ Hiçbir galip memleket, zaferinin neticelerini tehlikeye düşürecek şahsiyetleri başıboş bırakmaz... Tedbir almak onun hakkıdır.” daha sonra da “ Zannederim Türk milleti olarak sizi bir mukabil hareketten alıkoymak kararında olanların yapacakları, her sahada tecrübeli ve kıymetli şahsiyetleri sahneden çekmektir.” Sözleri karşısında tertipçilerin İngilizler olduğu sonucuna çıkarıyordu.

¹⁷¹ Cemal Kutay, **Şehit Sadrazam Talat Paşa’nın Gurbet Hatıraları**, C. I, İstanbul, Kültür matbaası, 1983, s.115-116.

¹⁷² **A.e.**, s. 118.

¹⁷³ Kutay, **a.g.e.**, C. III, s. 1132-1134.

¹⁷⁴ **A.e.**, s. 118.

27 Şubat 1921’de Bronzard Paşa Talat Paşa’nın evine geldi. Önceleri Talat Paşa’nın eşi Hayriye Hanım duymasın, boşuna telaşa kapılmasın diye düşünen Bronzard Paşa, bu sefer Hayriye Hanım’a şu uyarıda bulundu:

“ Hanımefendi... Paşa Hazretlerine söyleyeceklerimi sizin de dinlemenizi istiyorum. Ermeni anarşistleri başında kendilerinin bulunduğu Türk şahsiyetlerini öldürmek hazırlığındadırlar. Tatbikat günlerinin yakın olduğum polis teşkilatında selahiyetli mevki olan ve memleketinizde hizmet etmiş Türk dostu bir arkadaşımından öğrendim. Rica ederim. Böyle sokaklarda kimselerin olmadığı saatlerde ve tek başına sokağa çıkmasına izin vermeyiniz.”¹⁷⁵

Aynı ikaz Almanya’ya geldiği ilk günden beri Liman Von Sanders tarafından da yapılmıştı. Bu son uyarı karşısında Talat paşa pervasız davranmıştı. Pervasızlığının sebebi ise vatan ile ilgili hakikatleri satırlaştırdığı hatıralarını yazmış olmanın verdiği rahatlıktır.¹⁷⁶

Nazım Bey, Deutsche Bank’taki parasını almaya gittiğinde Selanik’ten tanıdığı Alman Musevi tüccar Jacob Einstein’e bankada rastladı. Musevi tüccar kendisine Ermeni komitecilerin ilk hedef olarak Talat Paşa’yı daha sonra asıl gayesi vatana ihanet kararlarının mesnetsizliğini ispatlayacak kimse bırakmamak olan ölüm listelerinde isimleri olanları yok edeceklerini söyledi. İkinci olarak da Ermeni anarşistlerinin İngiliz himayesinde olduğu idi.¹⁷⁷ Nazım Bey bu haber karşısında hemen Talat Paşa’yı uyardı, İsviçre’ye götürmek istedi. Fakat Talat Paşa Berlin’den ancak vatana dönebileceğini söyledi.

Talat Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya Ermeni komitacılarının suikast hazırladığını, gizlice İtalya’ya geçip Antalya’ya yapılan gizli silah sevkiyatını tanzim edebileceğini, oradaki hizmeti tamamlandıktan sonra vatana gelip Millet Meclisi’nin teşkil edeceği bir mahkeme önünde hesap verme arzusunda olduğunu bildirdi. Fakat Mustafa Kemal Roma mümessili Celaleddin Bey aracılığıyla gönderdiği şifahi mesajda bir müddet daha sabretmesi gerektiği bildirdi.¹⁷⁸

İtilaf Devletleri, Berlin’de yaşayan ittihatçıların Almanya Hükümeti tarafından yönlendirildiklerini düşünüyordular. Oysa Alman belgelerinde, Talat Paşa’nın bir an

¹⁷⁵ Kutay, a.g.e., s. 116-117.

¹⁷⁶ A.e., s. 117-118.

¹⁷⁷ A.e., s. 1135-1136.

¹⁷⁸ A.e., s. 1138-1139.

önce Osmanlı topraklarına dönüp, Anadolu'daki mücadeleye katılmak istediği, İtilaf Devletlerinin, Ermeni Meselesi konusundaki olumsuz propagandaları karşısında tarafsız bir mahkemeye çıkıp, suçsuz olduğunu tescil ettirmeyi istediğini ifade ediyordu.¹⁷⁹ Hatta Talat Paşa, Dr. Nazım ve Halil Paşa 12 Mart 1337(1921) tarih ve 731 numaralı dilekçe ile memlekete dönebilmek için izin istemişti. İcra Vekilleri Hayeti, 1 Ağustos 1922 tarihli dilekçe cevabında yurda dönebileceklerine karar vermişti.¹⁸⁰ Fakat dilekçenin yazılmasından üç gün sonra Talat Paşa öldürülmüştür.

B- TALAT PAŞA'NIN BERLİN'DEKİ HAYATI

Talat Paşa Berlin'e firar ederken sadrazama mektup yazmış giderken yanında götürdüğü para miktarından bahsetmişti. Nitekim bir süre sonra yanında götürdüğü parası bitmiş, sıkıntı baş göstermiştir. Berlin'deyken bir gazete çıkarmayı düşünmüş parasızlıktan çıkaramamıştı. Aubrey ile görüşmeye gittiğinde Aubrey, Talat paşa'yı gördüğünde “ Kılığı düzgün ve zarif, ama açıkça yoksuldu.”¹⁸¹ diyerek kıyafetlerinden sefaletin nasıl anlaşıldığını anlatmıştır. Berlin'deyken parasızlıktan dolayı kendisine ve eşine ait mücevher ve değerli eşyayı satarak geçinmeye çalışmışlardır. Yine bir parasızlık anında Sultan Reşat'ın kendisine hediye ettiği altın sigara tabakasını arkadaşına (Emanuel Karasu) rehin bırakarak para bulmuştu.¹⁸² Eşi Hayriye Hanım Berlin'deki hayatlarıyla ilgili bilgi verirken de beş parasız günler geçirdiklerini parmağındaki yüzükleri sattığını ve hatta hatıraları ve nişanları bile sattıklarını söylemiştir.¹⁸³ Ayrıca Talat Paşa öldürüldüğünde cebinden beş mark çıkmış, o gün evdeki bütün paraları dört marktı. Talat Paşa İstanbul'da iken yüz sekiz kilo gelirken, Almanya'da 75 kiloya düşmüştü.¹⁸⁴

Talat Paşa'nın Berlin'de sıkıntı çektiğini gösteren en önemli belgelerden bir de kayınbiraderine yazmış olduğu mektuptur. 20 Mart tarihli gazeteler Jurnal Doryan gazetesinden iktibasla Talat Paşa'nın belki en son yazdığı kayıt olabileceğini ifade ettikleri bu mektuptan bahsetmişlerdir. 8 Mart 1921 tarihinde Şefkati Bey'e yazdığı mektupta şunlar yazmaktadır:

¹⁷⁹ Mustafa Çolak, “ **“Tehcir Olayı”nın Propaganda sürecindeki Doruk noktası: “Talat Paşa Davası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XX, s. 58 (Mart 2004), Ankara, 2004.

¹⁸⁰ Babacan, **a.g.e.**, s. 228.

¹⁸¹ Aubrey Herbert, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁸² Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.80.

¹⁸³ “ Eşi Hayriye Hanım Talat Paşa'yı Anlatıyor”, **Yakın Tarihimiz**, c.2, 1962, s. 194.

¹⁸⁴ “Refikasının Hatıraları”, **Tasvirî Efkâr**, 25 Şubat 1943, s.3.

“Aziz kardeşim Şefkati,

Bir çok zamandan beri sizden mektup almamış idim. Binaenaleyh ahiren gönderdiğiniz mektup benim için hakiki bir mahzuziyyete bahş oldu. Zavallı validem hakkında sarf ettiğiniz ihtimamdan dolayı size samimiyetle teşekkür ederim. Validem, o kadar az bir paradan dolayı meskeninden tard edildiğini görmekle hali düçar-ı elem olmuş olmalıdır. Sizde bildiğiniz vechle ben dahi gayet sıkıntıdayım. Ben mösyö (e) den bana yeni bir avans daha vermesini rica ettim. Tarafımdan gidüp onu görünüz ve Osmanlı, Avusturya, Alman murahas nişanlarımı rehin olarak alıkoymasını söyleyiniz. Bu parayı gayet kısa bir zamanda alırsam size şükran gūzar (geçirme) olacağım dostlar, hakiki dostlar senin zan ittiğinden enderdir. Hemşireniz (isim okunmuyor) bir hafta evvel (Budapeşte) ye gitmiştir.”¹⁸⁵

Aynı tarihli Peyam-ı Sabah gazetesinde aynı gazetenin yukarıda zikredilen mektuba dayanarak ittihat ve Terakki Cemiyeti reisinin Berlin’de hayatını nasıl geçirdiğini, rivayet edildiği gibi zevk ve safahat içinde bir hayat sürdürmediğinin anlaşıldığını yazmıştır. Gazetede yazılanların ne kadar doğru olduğu Berlin’deki hayatına bakıldığında ortaya çıkmaktadır.

Mektupta Talat paşa’nın en çok üzüldüğü konulardan biri de annesinin cūzi bir paradan dolayı evinden çıkarılmasıdır. Oysa Berlin’de yaşarken annesini görememek onun için çok büyük bir felaketti. Çünkü hayatı boyunca annesine derin bir muhabbet beslemiş, hayatının yegane sığınacak yeri annesine karşı hissettiği şefkat ve bağlılık olmuştu. İstanbul’da iken her gün annesinin ellerini, yüzünü öpmek, duasını almak en büyük emeliydi. Gündelik işinden sonra annesiyle oturup sohbet etmek ona büyük zevk veriyordu. Nitekim annesini terk ederek diyar-ı gurbete çıktığı için kendini teselli edemezdi. Annesinden haber veren İstanbul mektuplarını büyük bir sabırsızlıkla beklemişti. Mektuplar geciktiğinde veya düzenli haber alamayınca endişelenir, annesinin hastalandığı fikrine kapılıyordu. İhtiyar ölecek de göremem diye ağlamış, sonra ihtimal ki vatana dönmeden vefat edeceği akla gelince, “öldüğümü validem duyarsa zavallı ne hale gelir”¹⁸⁶ diye Berlin’de iken derin derin düşünmüş olsa gerek. Nitekim Talat Paşa 15 Mart 1921’de öldürülmüş, annesi ise 10 Aralık 1921’de vefat etmiştir.¹⁸⁷ Annesinin oğlunun ölümünden kısa

¹⁸⁵ **Vakit**, 20 Mart 1921 s.2; **İleri**, 20 Mart 1921, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 20 Mart 1921, s.2; **Anadolu’da Yeni Gün**, 13 Nisan 1921, s.2; **İkdam**, 20 Mart 1921, s.3; **Vakit**, 28 Şubat 1943, s.2.

¹⁸⁶ Arif Cemil, **a.g.e.**, s.33.

¹⁸⁷ **Vakit**, 11 Kanun-ı evvel 1921, s.4; **İleri**, 11 Kanun-ı evvel 1921, s.4.

bir süre sonra ölmesi, Talat Paşa'nın annesi için endişelenmesinin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

C- TALAT PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Daha öncede bahsedildiği gibi Ermeni ihtilalciler tarafından Erivan'da bir kongre akdedilmişti. Kongrede, umumi harp içinde Ermenileri tehcir eden hükümet erkânıyla İttihat ve Terakki Cemiyetinin bazı nüfuzlu azalarının öldürülmesine karar verilmişti. Bu öldürme kararına Talat Bey'de dahildi. Kurban etmek istedikleri kişiler için fedailer görevlendirmişlerdi.

Talat Paşa'yı öldürme vazifesini, Ermeni orduları yüzbaşlarından Gorganyan isminde biri üzerine aldı. Bu adam başka bir işe tayin edildi. Talat Paşa'yı öldürme vazifesi Nazaryan isminde bir komiteciye verildi. Nazaryan komite tarafından vuku bulan teklife itiraz etti. "Almanca bilmiyorum. Lisanını bilmediğim bir memlekette, böyle mühim bir işi muvaffakiyetle neticelendiremem. Bu vazifeyi Sogoman Tehleryan'a¹⁸⁸ veriniz. Memnuniyetle kabul edecektir."¹⁸⁹ dedi.

Tehleryan, kendisine yapılan teklifi, en küçük bir tereddüt göstermeden kabul etti. Hemen işe koyuldu. Tiflis'ten İstanbul'a geldi ve İstanbul'da iki ay kadar kaldı. Ermeni Taşnaksutyun üyesi olan aynı zamanda Nemesis'in¹⁹⁰ veya "Wresch" (intikam) adlı gizli teşkilatın üyesi olan Tehleryan, 1919 yılının Nisan ayında İstanbul'da Dr. Gülistanyan'dan, 24 Nisan 1915 tarihinde İstanbul'da tutuklanan Ermenilerin listesinin (ki bunlar Ermenilerin en elit kesimini oluşturuyorlardı) Harutyan Mkrtyşyan tarafından polis müdürü Bedri Bey'e verildiğini öğrendi. Mkrtyşyan, Tehleryan'ın ilk kurbanı oldu.¹⁹¹

İstanbul'dan sonra Selanik'e daha sonra Sırbistan'a sonra tekrar Selanik'e, buradan da 1920 yılında Paris'e gitti. Paris'ten İsviçre konsolosluğundan aldığı vize ile Cenevre'ye geçen Tehleryan, 1920 yılının aralık ayı başında Berlin'e geldi. Berlin'de Ausburger caddesinde daha önce Apelin adındaki Ermeni'nin yaşadığı eve

---

¹⁸⁸ Soromon Tehleryan ismi farklı şekillerde yazılmıştır. Bundan sonra Soromon Tehleryan şeklinde kullanılacaktır.

¹⁸⁹ **Tasviri Efkar**, 13 ilkanun 1942, s.3.

¹⁹⁰ Şeref Ünal, **Salamon Teilirian Davası- Talat Paşa Suikastı**, Ankara, Ufuk Üniversitesi Yayınları, 2004, s.24.

¹⁹¹ Tessa Hofmann, **Talat Paşa Davası Bilinmeyen Belgeler/ Yorumlar**, İstanbul, Belge Yayınları, 2003, s.17-18.

taşındı. Berlin’de iken Talat Paşa’yı bulmaya çalıştı. Talat Paşa’nın öldürülmesinden beş hafta önce, Talat Paşa’yı buldu. Apelyan ismindeki Ermeni komitecisinin delaletiyle kaldığı ikametgahı öğrendi.¹⁹² Talat Paşa karısı Hayriye Hanım ile birlikte Charlottenburg’da Hardenberg Sokağı 4 numarada, birinci katta ve 9 odalı geniş bir evde oturuyordu.

Tehleryan, 5 Mart 1921 tarihinde Talat Paşanın tam karşısındaki Hardenberg Sokağı 37 numaralı eve taşındı. Buradan Talat Paşa’nın alışkanlıklarını ezberliyor ve onu rahatça izleyebiliyordu. Bunu yaparken Şahan Natali ismindeki bir Ermeni’de ona yardım ediyordu.¹⁹³ Talat Paşa her sabah saat 9’da doğru hayvanat bahçesi civarında oturan bir akrabasını ziyaret etmek ve sabah gazetelerini okumak için evden çıkıyordu.¹⁹⁴ Eşi ise Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan hatıralarında Talat Paşa ile ilgili olarak; her sabah erken kalktığını, yürüyüşe çıktığını, hemen hemen her gün arkadaşlarıyla buluştuğunu, genellikle Cemal Azmi Beyin dükkanında oturduğunu, saat ona, on bire kadar meşgul olduktan sonra yemekten önce eve döndüğünü söylemiştir.¹⁹⁵ Tehleryan, bir çok kez Talat Paşa’yı vurmak için yüz yüze gelmiş, buna muvaffak olamamıştı. Talat Paşa’nın bakışları ve şahsiyetinin kuvveti bu kararı almaktan alıkoymuştu.¹⁹⁶ Ayrıca bir gün Talat Paşa’nın oturduğu evin kapısı çaldı. Kapının açılmasıyla, kapıdaki kaçması bir oldu. Daha sonra kapıyı çalıp kaçanın karşı evde oturan Ermeni olduğu anlaşıldı.¹⁹⁷

15 Mart 1921 sabahı Tehleryan, evin içinde volta atarken Talat Paşa’yı önce balkonda sonra da dışarı çıkarken gördü. Bavulundan silahını kaptığı gibi peşinden koştu. Talat Paşa, bir kravat almak ve Cemal Azmi Bey’in dükkanına uğramak için evden çıkmıştı. Hayvanat bahçesine, İstasyona doğru gidiyordu.

Tehleryan, evden çıktıktan sonra diğer kaldırımdan Talat Paşa ile aynı hizaya gelinceye kadar koştu. Tehleryan, Talat Paşa’nın yürüdüğü kaldırıma geçmeden önce yüzünü gördü. Sonra caddeyi geçip ona yaklaştı. Hardenberg Sokağı 17 numaralı apartmanın önünde, cebinden silahını çıkarıp neredeyse kafasına degecek kadar

¹⁹² **Tasviri Efkar**, 13 ilkanun 1942, s.3.

¹⁹³ Şıracıyan, **a.g.e.**, s.219.

¹⁹⁴ Dilek Zıpçioğlu, “**Talat Paşa Davası**”, Cumhuriyet, 24 Nisan 1993, s.12.

¹⁹⁵ Salahaddin Güngör, “**Talat Paşaya Dair Hatıralar**”, Cumhuriyet, 27 Şubat 1943, s.2; “Kocam Talat Paşa”, **Milliyet**, 25 Kasım 1982, s.7;Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Siyasal Cinayetler**, 3.bs., İstanbul, Güreer Yayınları, 2007, s. 246.

¹⁹⁶ “Talat Paşanın Refikası Anlatıyor”, **Yeni Sabah**, 24 Şubat 1943, s.1-2.

¹⁹⁷ “Talat Paşa Merhumun Berlin’deki Son Günleri”, **Tasviri Efkar**, 26 Şubat 1943, s.1-2.

yaklaştırdı ve ateş etti. Talat Paşa yüz üstü yere düştü. Kafası parçalanmıştı. Tehleryan, silahı attı ve kaçmaya çalıştı. Cinayet mahallinde bulunan insanlar onu yakalayıp, çok kötü bir şekilde dövdüler. Bu sırada hayvanat bahçesi istasyonunun önünde, arabada bulunan Tehleryan'ın arkadaşları hızla kaçarcasına uzaklaşıp gittiler.¹⁹⁸ Tehleryan, kendisini yakalayan insanlarca polise teslim edildi. Cinayetten sonra bir yanlış anlaşılma oldu. Talat Paşa'nın üzerinde kimlik olmadığından dolayı cebindeki kartvizitlere bakıldı ve Talat Paşa'nın Berlin'de yaşayan "Ali Sali Bey" adlı bir Türk zannedildi.

On biri çeyrek geçe eski muhafaza müdürü Salim Bey, Dr. Nazıma uğradı. Hardenberg Sokağında birinin intihar ettiğini veya öldürüldüğünü anlattı. Salim Bey olaya iki üç yüz metre uzaktan şahit olmuştu. Fakat merak edipte bakmamış, yalnız palto ile kunduranın rengi hatırında kalmıştı. Beş altı dakika sonra Rüsuhi Bey geldi. Dr. Nazım, Talat Paşa'nın kendisine gelip gelmeyeceğini sordu. Rüsuhi Bey, Talat Paşa'nın çeyrek saat evvel evden çıktığını, çarşıya doğru gittiğini, dönüşte buraya uğrayacağını söyledi. Salim Bey, paltosunun rengi ile kunduraları hakkında izahat istdi. Rüsuhi Bey'in cevapları onları endişelendirdi. Hemen kalkıp olay yerine gittiler. Cesedin üzerindeki örtüyü kaldırdıklarında beyinlerinden vurulmuşa döndüler. Polislere maktulün hüviyetini bildirdiler. Ceset incelenmek üzere iki saat kadar kaldırırmda kaldı.¹⁹⁹

Dr. Nazım ve Eski Selanik Mebusu Nesim Mazliyah Efendi, Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım'a haber vermek için eve gittiler. Kapı zili üst üste çaldı. Kapı açılınca önce Nesim Mazliyah sonra da Dr. Nazım, yüzü sapsarı, gözleri dehşetle dışarı fırlamış bir şekilde içeri girdiler. Dr. Nazım, "Hayriye Hanım! Hayriye Hanım!..." diye bağırdı. Hayriye Hanım da "Nazım Bey.. korktuğum başıma geldim mi?"²⁰⁰ diye sordu, sonra da düşüp bayıldı.

Talat Paşa ile buluşacak olan Ernest Jackh'te eve geldiğinde içeride bir kadının ağlayıp, inlediğini duydu. Kapı açılınca Nazım Bey, olayı anlatarak yardım istedi. Hemen olay yerine gittiler. Dr. Ernest Jackh'nin çabasıyla ceset morga kaldırıldı.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Zapçioğlu, a.g.e., s.14.

¹⁹⁹ Yalçın, a.g.e., s.105-106.

²⁰⁰ "Talat Paşaya Dair Hatıralar", Cumhuriyet, 27 Şubat 1943, s.2.

²⁰¹ Ernest Jackh, Yükselen Hilal, İstanbul, Temel Yayınları, 1999, s.330-332.

Mithat Şükrü Bleda'nın oğlu Turgut Bleda, Talat Paşa'nın eşyalarını almak için karakola gittiğinde, Tehleryan'ı görmek için polislerden ricada bulundu. Onlarda kabul ettiler. Turgut Bey, Tehleryan'ı gördüğünde bastonla saldırıyor, ağzını ve burnunu kan revan içinde bırakarak intikamını alıyordu.²⁰²

Cinayet ile ilgili ilk haberi akşam baskısında Berliner Tageblatt gazetesi “Sokak ortasında cinayet” başlığıyla şöyle duyuruyordu.²⁰³

“İlk söylentiler doğrulanırsa siyasi suikast niteliği taşıyan bir cinayet bugün öğlede Charlottenburg'da, Hardenberg sokağında işlendi. Yoldan geçenler, bir erkekle kadının arkasında genç bir adamın yürüdüğünü gördüler. Çifte 17 numaralı evin önünde yetişen adam, 50 yaşlarındaki beyin omzuna dokundu ve beriki şaşkınlıkla arkasını dönünce başına bir kurşun sıktı. Vurulan adam öldü ve yere yığıldı. İkinci bir kurşunla kadını ağır yaraladı. Sonra silahı cesedin yanına attı ve kaçmaya başladı. Halk adama yetiştii onu dövdü ve polise teslim etti. Mommsen karakolu ile Hayvanat Bahçesi istasyonundan gelen yetkililer heyecanlı kitleyi yatıştırıp trafiğin normal akışını sağladılar ve olay yerindeki gerekli önlemleri aldılar. Katil Hardenberg sokağında ikamet eden 24 yaşındaki İranlı talebe Salomon Teilirian olarak teşhis edildi. Başka kaynaklara göre İranlı değil Ermeni olduğu iddia ediliyor. Yanında 12 bin mark nakit para bulundu. Çok az Almanca konuşuyordu. Vurulan adamın cesedi cinayet masası memurları gelene kadar sokakta kaldı.”

Berlin polisi cinayet günü öğleden sonra basına şu açıklamayı yapıyordu:²⁰⁴

“Bugün saat on bir buçuğa doğru Charlottenburg Hardenberg sokağında 17 numaralı evin önünde, yaşlıca bir bey yabancı uyruklu bir erkek tarafından arkadan vurularak öldürülmüştür. Katil tabancasını hemen atıp kaçmaya yeltenmiştir. Ama halk tarafından yakalanıp Mommsen Karakolu'na getirilmiştir. Burada çok az Almanca bilen bir tercüman talep eden katilin kimliği, İran'ın Salmas kenti doğumlu 24 yaşındaki talebe Salomon Teilirian'ın cinayeti kıskançlık yüzünden işlediği sanılmaktadır. Üstünün aranması neticesinde cüzdanında 12 bin mark nakit para bulunmuştur. Maktulün, üstünde bulunan kartvizitlere göre Türk vatandaşı Ali Sali olduğu sanılmaktadır.”

Polisin elindeki bilgiler birkaç saat sonra düzeltildi. Berliner Tageblatt gazetesi, 16 Mart 1921 tarihli nüshasında “Talat Paşa Berlin'de Öldürüldü.” başlığıyla haberi verdi.

²⁰² “Mithat Şükrü Anlatıyor”, *Tasviri Efkar*, 26 Şubat 1943, s. 1-2.

²⁰³ Zapçioğlu, *a.g.e.*, s. 14

²⁰⁴ *A.e.*

D- TALAT PAŞA'NIN CENAZE MERASİMİ

Talat Paşa 15 Mart 1921 tarihinde Sogomon Tayleryan tarafından Hardenberg caddesi 17 numaralı evin önünde öldürüldü. Ceset tam iki saat bulunduğu yerde bırakıldı. Saat birde bir arabaya konularak morga naklolundu ve otopsiye alındı. Otopside kurşunun enseden girip beyni delip geçtiği ve alnından çıktığı saptandı.²⁰⁵ Talat Paşa'nın cenazesi 19 Mart 1921'de cumartesi sabahı morgdan alındı ve eve getirildi. Saat on bir buçukta cenaze namazı kılındı. Cenazesi Türkiye'ye gönderilecek fırsat bulunana dek geçici olarak Berlin Neukölln'deki Türk Mezarlığına defnedildi.²⁰⁶

Cenaze merasimi ile ilgili haberleri gazeteler, Berlin'de bulunan bir tanıdığın gönderdiği mektuba dayanarak veriyorlardı. Haberde cenaze merasimi şu şekilde anlatılıyordu:²⁰⁷

Talat Paşa, 15 martta şehit oldu. 19 martta cenaze merasimi yapıldı. Cenaze namazı merhumun evinde kılındı. Hariciye nezareti ricalinin tamamı, Ümerayı askeriyeden birçokları geldiler. Binlerce insan vardı. İran sefiri, eski Dersaadet İran sefiri ile İranlıların tamamı geldiler. Bir çok talebe fesleriyle hazır bulundular. Cenaze caddelerden ilerledikçe halk artıyordu. Halk şehadet mevkiinden geçerken bir dakika başı açık olarak durdu. İslam kabristanında inşaat yetişmediğinden ve cesedin defni için diğer kabristanlarda yer olmadığı için cenaze bir saat kadar takip edildi. Varılan yerde, büyük bir arsada halk durdu. Tabut yüksek bir yere kondu. Bahattin Şakir Bey, ağlayarak bir nutuk söyledi ve herkes ağladı. Şekip Aslan Bey, Fransızca bir nutuk söyledi. Arap, Alman, İrani, Mısırlı zevat namına birer nutuk söylendi.

Akşam Gazetesi Talat Paşa'nın cenazesi haberini verirken Almanya'da yaşayan bir dostun Talat Paşa hakkındaki düşüncelerine de yer veriyordu. Almanya'da yaşayan şahsın gönderdiği mektupta Talat Paşa ile ilgili şunlar yazılıyordu.²⁰⁸

---

²⁰⁵ Zapçioğlu, a.g.e., s.14.

²⁰⁶ Mustafa Çolak, "Tehcir Oalrı" nın Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: "Talat Paşa Davası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.XX, s.58, Mart 2004, s.5. (İnternet sayısı)

²⁰⁷ **Vakit**, 22 Nisan 1921, s.2; **Akşam**, 21 Nisan 1921, s.1.

²⁰⁸ **Akşam**, 21 Nisan 1921, s.1

Talat Paşa, ölümünden önce hiçbir vasiyet bırakmamıştır. İstanbul'dan kaçtığı vakit altmış, yetmiş bin mark vardı. Ayrıca Karasu Efendi, kendisine iki yüz bin mark göndermek suretiyle yardımda bulunmuştu. Bu paradan, merhumun evine yalnız elli bin mark kalmıştır. Bu paranın dışında on üç parça nişanı vardı. Bunları satmayı düşünmüştür. Talat Paşa'nın iffet ve temizliği vefatından sonra teyit edilmiştir. Romanya'da Eski iâşe Nazırı Kemal Bey tarafından Basri Bey'e emanet edilmiş, elli milyon mark vardı. Bu para, harp sonuna doğru hükümet adına erzak tedarik etmek üzere Romanya'ya gönderilmişti. Erzak satın alınmadan mütareke oldu ve bu para Romanya'da Basri Bey'de kalmıştır. Basri Bey Berlin'e gelerek bu parayı Talat Paşa'ya vermek istemiştir. Talat Paşa: “ Bu para bizim değil, hükümetindir” diye cevap vermiş ve Basri Bey'e bu parayı Anadolu'ya göndermesini söylemiştir.

Bazı gazeteler cenaze merasimi ile ilgili haberleri 21 Mart 1921 tarihli “Morning Post” gazetesinden alıntı yaparak veriyordu. Haberde:

Talat Paşa'ya Müslüman usulünde bir cenaze alayı tertip edilmiş, Deutsche Bank ile Alman hariciye nezareti tarafından çelenkler gönderilmiştir. Hariciye nezaretinin gönderdiği çelenklerin üzerinde “Büyük bir ricali siyasiye ve sadık bir dostu” yazılıydı. Cenaze alayında Eski Bahriye Nazırı Mahmut Paşa, Von Kühlmann, Zimmermann, Alman Erkanı Harbiye Reisi General Von Seeckt, Deutsche Bank Müdürü Von Koyner ve Alman hükümeti rüesasından bir çokları bulunmuştur. Talat Paşa'nın cesedi tahnit olunmuş ve geçici olarak (Matekoriç) kilisesinin mezarlığına defnedildi, deniliyordu.²⁰⁹

Peyam-ı Sabah gazetesi 30 Mart tarihli nüshasında Deyli Telegrap gazetesinin Berlin muhabiri mahsusasının verdiği haberi yazıyordu. Buna göre Cenaze merasiminde bir hoca hazır bulunmuştur. “ Huzurunuzda yatan Mehmet Talat (Paşa) fezaili ulviye ile meşhun (dolu) bir zat idi. Aranızda aksini iddia eden var mı?” Bunun üzerine herkes yekdiğerini müteakiben “Hayır” cevabını vermiştir.”²¹⁰ Haberin devamında daha önceden bahsettiğimiz gazetelerde yer alan haberler anlatılarak, cenaze merasimi esnasındaki yaşanan olaylar yazıyordu.

²⁰⁹ **Peyyam-ı Sabah**, 29 Mart 1921, s.2;**İkdam**, 29 Mart 1921, s.2;**Hakimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1921, s.1.

²¹⁰ **Peyyam-ı Sabah**, 30 Mart 1921, s.3.

E- TALAT PAŞA SUİKASTİNİN BASINDAKİ YANSIMALARI

1-Cinayet İle İlgili İlk Haberler

Talat Paşa suikastı ile ilgili ilk haberler 17 Mart 1921 tarihinden itibaren basında karşımıza çıkmaktadır. Basında çıkan ilk haberlerde bir takım yanlış bilgiler yer almıştır.

Vakit gazetesi “Talat (Paşa)” başlığıyla Amerikan Ajansına dayanarak verdiği haberde; Talat (Paşa) Berlin’deki ikametgahı önünde gezerken esmer yüzlü bir genç kendisine yaklaşıp omzuna dokunmuş, Talat Paşa yüzünü çevirince de gencin kafasından vurup öldürdüğünü yazıyordu.²¹¹ Peyam-ı Sabah gazetesi de haberini Vakit gazetesinde olduğu gibi Amerikan ajansına dayandırıyor. “Talat (Paşa) Berlin’de Öldürüldü” başlığıyla haberi veriyordu. Haber katilin kara olduğu ve katilin, Talat Paşa’nın omzuna çarptığı şeklinde değiştirilmiştir. Vakit gazetesinde yazılanlara ek olarak Katilin, kafasına bir revolver kurşunu sıktığını, bu suretle itilaf hükümetlerinin tertip etmiş oldukları harp mücrimleri cetvelinin başında bulunan Talat’ın hayatına son verildiğini yazıyordu. İkdam Gazetesi de aynı ajansa dayanarak “Talat (Paşa) nın Katli” başlığıyla haberi diğer gazetelerde yer aldığı gibi veriyor, araya Türk milliyetperverlerinin büyük rüesasından biri olduğunu ekliyordu.²¹² Akşam Gazetesi ise daha ayrıntılı bir bilgi ile “ Talat Paşa’yı Bir Ermeni Öldürdü” başlığıyla haberi veriyordu. Aynı gün yayınlanan gazetelere göre katilin yaşının yanlış olması dışında daha fazla bilgi yer alıyordu.²¹³

Daha sonraki günlerde çıkan haberler incelendiğinde ufak tefek farklılıklar olmakla birlikte haber şu şekilde veriliyordu:

Talat Paşa zevcesiyle (eşiyle) birlikte iki seneden beri Ali Bey namıyla Berlin’de ikamet ediyordu. Hüviyeti Alman memurları ve zabıtalrı tarafından bilinmiyor idi. Talat Paşa’nın katili İran’ın Salmas şehrinden 24 yaşındaki Soromon Tehleryan isimindeki bir Ermeni talebesidir. Katil halkın suimuamelesine maruz kalmıştır. İlk cevabında “ Talat Paşa’yı emriyle öldürülen akrabalarımın intikamını almak için öldürdüm.” demiştir. Kendisi katletmek maksadıyla geçen kanun-i sanide Berlin’e

²¹¹ **Vakit**, 17 Mart 1921, s.1; **İkdam** , 17 Mart 1921, s.1.

²¹² **Peyam-ı Sabah**, 17 Mart 1921, s.2; **İkdam** , 17 Mart 1921, s.1.

²¹³ **Akşam** , 17 Mart 1921, s.1.

gelerek iki seneden beri maktulü takip ettiğini ilave etmiştir. Talat Paşa'nın katli esnasında zevcesi (eşi) ile beraber bulunduğu ve zevcesinin de (eşi) yaralandığı şeklinde haber verilmiş, daha sonra bu haber tekzip edilmiştir.²¹⁴

Vakit ve İleri Gazeteleri yukarıdaki haberlere ilave olarak Talat Paşa'nın kısa bir biyografisini yayınlamışlardır. Haberde: Talat Paşa 1290 senesinde Edirne'de doğdu. İptidai tahsilinden sonra Alyans İsrailiyet mektebinde ders görmüştür. Meşrutiyetin ilanından önce Selanik Hukuk Mektebi'nin ikinci senesine kadar devam etmiştir. İlk memuriyete 1306 senesinde Edirne Telgrafhanesi'nde sermemur mülazımlığından başlamıştır. Siyasi hayata karışmadan önce son memuriyeti 1319 senesinde Selanik Posta ve Telgraf müdüriyeti başkitabetidir. Temmuz inkılabından sonra 1324'te Edirne mebusu olarak meclis-i milliye iştirak etmiştir. 1325'te Meclis-i Mebusan riyaset vekaletine sonra dahiliye nezaretine bilahare posta ve telgraf nezaretine tayin olunmuş ve harbi umumiye iştiraki memleketi şok eden Sait Halim Paşa kabinesinde de tekrar dahiliye nezareti vazifesini işgal etmiştir. Bir müddet sonra Sait Halim Paşa'nın istifası üzerine makam-ı sadarete geçmiş ve mütareke sıralarında Almanya'ya firar etmiştir.²¹⁵ Deniliyordu.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi "Kara Bir Haber" başlığıyla ilk haberini 20 Mart 1921'de veriyordu. Gazete diğer gazetelerin yaptığı gibi sadece haberi vermiyordu. Cinayetin kimin eseri olduğunu da yazıyordu. Haberde Talat Paşa'yı kanlı bir akıbetin beklediğinin tahmin edilebileceğini, bütün kemaliyetini Türklerin ve Türkiye'nin kurtuluşu için sarf ettiği bir zamanda kimsenin onun öleceğini düşünmek istemediğini, Talat Paşa çok sevdiği milleti ve vatani için hayatını veriyse vazifenin onun kötü zamanlarda gösterdiği metanati göstermek gerektiğini ifade ediyordu.²¹⁶

Soromon Tehleryan, Almanya'da duruşmada kimlik tespiti yapılırken kendisi ile ilgili bilgiler vermiştir. Tehleryan, mahkemede 2 Nisan 1897'de Pakarıç'te doğduğunu, 2-3 yaşındayken Erzincan'a göç ettiklerini, Babasının tüccar olduğunu, iki kız ve iki erkek kardeşi olduğunu, 8-9 yaşında iken Erzincan'da okula başladığını

²¹⁴ **Peyam-ı Sabah**, 18 Mart 1921, s.1; **Vakit**, 18 Mart 1921, s.1; **İleri**, 18 Mart 1921, s.1; **Akşam**, 17 Mart 1921, s.1; **ikdam**, 18 Mart 1921, s.1; **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Mart 1921, s.1.

²¹⁵ **İleri**, 18 Mart 1921, s.1; **Vakit**, 18 Mart 1921, s. 1.; **Anadolu'da Yeni Gün**, 10 Nisan 1921, s.1.

²¹⁶ **Anadolu'da Yeni Gün**, 20 Mart 1921, s.1.

söylemiştir.²¹⁷ Ayrıca bir Türk vatandaşı ve Ermeni Protestan kilisesine bağlı olduğu mahkeme tutanaklarında yer almıştır.²¹⁸

Sogomon Tehleryan'ın mahkemede verdiği bilgiler ile Türk basınında çıkan haberler karşılaştırıldığında bilgilerin birbiriyle örtüşmediği görülür. Mahkemede tutanaklarda Pakariç'te doğan bir Türk vatandaşı olduğu ve Erzincan'da yaşadığı yer almış, Türk basınında ise İran'ın Salmas şehrinden olan İranlı bir Ermeni olarak yazılmıştır. Tehleryan mahkemede 1915'te Erzincan'da yapılan tehcirden sağ kurtulduktan sonra savaşın olmadığı İran'ın Salm şehrine gittiğini ve orada bir sene kaldığını söylemiştir.²¹⁹

Vakit gazetesi 19 Mart 1921 tarihli nüshasını “ Talat Paşa'nın Katli” başlığıyla veriyordu. Haberde: Bir Alman gazetesinin verdiği malumata göre Talat Paşa'ya karşı suikast sabahleyin on birde Şarlonburg'da (Charlottenbur) sokak ortasında vuku bulmuştur. RefİKası (eşi) ile Talat'ı takip eden bir genç kendisine yaklaşmış ve laubaliyane bir surette omzuna vurmuştur. Bunun üzerine Talat dönmüştür. Aynı zamanda bu genç adam başına bir el revolver atmıştır. Vefat ani olmuştur. Genç bir Ermeni talebesi olan katil Sogomon Tehleryan tevkif edilmiştir.²²⁰ deniyordu.

Türk basınında katilin yaşı ile ilgili bilgiler yanlış verilmiştir. Akşam Gazetesi 17 Mart 1921 tarihli sayısında katilin yaşının 26 olduğunu²²¹, Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise katilin 30 yaşında olduğunu yazmıştır.²²² Oysa Tehleryan'ın mahkeme tutanaklarında 2 Nisan 1897 tarihinde doğduğu belirtilmiştir (24 yaşında).

Talat Paşa suikastı ile ilgili basında yer alan yanlış haberlerden bir de eşi ile ilgili verilen haberdir. Talat Paşa Berlin'de eşiyle birlikte charlottenburg'ta, Hardenberg caddesi 4 numaralı evde yaşıyordu. 15 Mart 1921 de yani cinayet günü öğleden sonra İtalyan bir gazeteci ve eşi yemeğe gelecekti. Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım erkenden mutfağa girmiş, hazırlıklara başlamıştı. Talat Paşa, evden çıkmadan önce eşi Hayriye Hanıma “Bir kravat alıp Cemal Azmi Bey'e uğrayacağım, bir-bir buçuk saat sonra gelirim.” demiştir. Eşinin rahatsız mısınız sorusuna “ Bir şeyim

²¹⁷ Doğan Akhanlı, **Talat Paşa Davası Tutanaklar**, İstanbul, Belge Yayınları, 2003, s. 19-20.

²¹⁸ **A.e.**, s. 30.

²¹⁹ Akhanlı, **a.g.e.**, s.25

²²⁰ **Vakit**, 19 Mart 1921, s.2; **İkdam**, 19 Mart 1921, s.3.

²²¹ **Akşam**, 17 Mart 1921, s.1.

²²² **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Mart 1921, s.1.

yok Hayriye, ama içim sıkılıyor. Bir saatliğine bile olsa senden ayrılmak istemiyorum”²²³ diyerek dışarı çıkmıştır. Mahkemede Tehleryan’a, Talat Paşa’ya eşlik eden bir kadın olup olmadığı sorulmuş, katil kimsenin olmadığını söylemiştir. Ayrıca şahitlerde Talat paşa’nın yalnız olduğunu ifade etmişlerdir. Yalnız Paşa’nın önünde yürüyen bir kadın, katilin ateş etmesinden sonra yere düşmüş ve bayılmıştı. Görgü tanıklarından biri kadının da vurulduğunu düşünerek yardım etmiş daha sonra sadece bayıldığı anlaşılmıştır.²²⁴ Yere düşen kadının eşi olduğu düşülmüştür. Oysa olay esnasında Hayriye Hanım, kendisinin de anlattığı gibi evde misafirler için hazırlık yapmakla meşguldü. Basında yere düşüp bayılan kadının, Talat Paşa’nın eşi oldu şeklinde haberler yapılmış daha sonra bu haberler tekzip edilmiştir.

Basında Suikast ile ilgili verilen yanlış haberlerden bir tanesi de Katilin Talat Paşa’ya dokunduğu ve konuştuğu şeklindedir. Oysa katil ve şahitlerin ifadeleri maktule dokunulmadığını ortaya koymaktadır.

2-Cinayetin Ayrıntıları İle İlgili Haberler

İlk haberlerden sonra gazeteler Avrupa basınına dayanarak cinayetin ayrıntısıyla ilgili haberler yayınlamışlardır. Ama bu haberlere dikkat edildiğinde birbiriyle çelişen bilgilerin yer aldığı görülüyordu. Haberlerin ayrıntısında özetle şunlar ifade ediliyordu:

Talat Paşa iki seneden beri Ali Salih namıyla Berlin’de yaşıyordu. Talat Paşa’nın 15 mart günü öğleye on kala şarlotenburg’da (Charlottenburg), Ardenburg (Hardenberg) sokağında 17 numaradan yaşlı bir zat çıkmış, birkaç adım attıktan sonra oldukça iyi giyinmiş bir gence tesadüf etmiş, adam yüksek sesle birkaç kelime söyledikten sonra göğsüne bir revolver dayamış ve dört mermi atmıştır. Sadri esbak Talat Paşa olduğu anlaşılan yaşlı zatın kalbi parçalanarak yere düşmüş, katil bastonlarla çok şiddetli bir şekilde dövülmüş, başına kolları arasına alarak kendini müdafaa etmeye çalışmıştır. Katil kendisini döven Almanlara “ Ben ecnebi, o ecnebi, Almanların bu işte alakası yok...” demiştir. Katilin üzerinden para da çıkmıştır.²²⁵ Aynı tarihli Vakit gazetesi Talat Paşa’nın iki seneden beri Ali Salih ismiyle Berlin’de yaşadığını, yanında genç bir hanımın olduğunu ve katilin bu genç bayana

²²³ “Kocam Talat Paşa”, *Milliyet*, 25 Kasım 1982, s.7.

²²⁴ *A.e.*, s.44.

²²⁵ *Akşam*, 22 Mart 1921 s.2; *Peyam-ı Sabah*, 23 Mart 1921, s.3; *İkdam*, 23 Mart 1921, s.3.

da bir el ateş ettiğini, hüviyeti anlaşılincaya kadar iki saat kaldırımında kaldığını bildiriyordu.²²⁶ İleri gazetesi Hayriye Hanım'ın, Talat Paşa'nın öldürüldüğünü teyzesadesi aracılığıyla öğrendiğini, katilin üzerinden de on iki bin mark çıktığını bildiriyordu.²²⁷ Haberlere ayrıntılarına bakıldığında bazı gazeteler para miktarının az olduğunu, İleri gazetesi ise paranın on iki bin mark olduğunu yazmıştır.

Daha sonraki günlerde gelen öldürülme hadisesi ile ilgili haberlerde yanlış bilgilerin verilmeye devam ettiğini görüyoruz. Trieste'de yayınlanan Pikano gazetesinden alıntı yapılarak verilen haberde: Eski sadrazam saldırıya uğradığı zaman eşi tarafından takip edildiğini kimse fark etmemiş, bir şahsın eşine hücum ettiğini gördüğü zaman hemen eşinin yardımına koşmuş, fakat kendisi de yaralanmıştır. Bir müddet kendisini tutmuş ve eşiyle ilgilenmiştir. Talat Paşa'nın hiçbir hayat belirtisi göstermediğini görünce kendisi de bayılarak eşinin yanında yere düşmüştür. Şeklinde haberler verilmiştir.²²⁸

Talat Paşa'nın eşiyle birlikte olduğuna ve eşinin yaralandığına dair haberlerin verilmeye devam ettiğini görüyoruz. İleri gazetesi olayın ayrıntılarını verirken yanında genç bir bayanın olduğunu yazmış, oysa eşinin yanında olmadığı Hayriye Hanım'ın mülakatından anlaşılmaktadır. Ayrıca Tehleryan ve şahitlerin ifadelerinden de bayılan bayanın Talat Paşa ile ilgisi olmadığı kesinlik kazanmaktadır.

İleri gazetesi suikast ile ilgili yayınladığı haberinde; Talat Paşa'nın Charlottenburg'ta Hardenberg caddesi on yedi numaralı evin önünde parabalom (parabellum) tabancasından atılan kurşunlardan biriyle " Ah" diyerek üç saniyede vefat ettiğini bildiriyordu.²²⁹

Suikast ile ilgili haberlerden biri Peyam-ı Sabah gazetesinde yayınlanıyordu. Gazete, Tayms (Times) gazetesinin Berlin muhabirine dayanarak Tayleryan'ın Charlottenburg polis merkezindeki ifadesine yer veriyordu. Tayleryan ifadesinde şunları söylüyordu.²³⁰

Dünya'yı Ermeni cinayetlerinin mesulü olan bir adamdan kurtarmak için Talat'ı öldürdüğünü söylüyordu. Cinayetler esnasında ailesi telef olmuştu. Ailesiyle

---

²²⁶ **Vakit**, 23 Mart 1921, s.3.

²²⁷ **İleri**, 23 Mart 1921, s.1.

²²⁸ **Akşam**, 25 Mart 1921, s.2;**İkdam**, 26 Mart 1921, s.3;**Peyam-Sabah**, 26 Mart 1921, s.3.

²²⁹ **İleri**, 28 Mart 1921, s.2.

²³⁰ **Peyam-ı Sabah**, 26 Mart 1921, s.3.

birlikte İran hududunda ufak bir Ermeni köyünde ikamet ediyor, bir gece evleri basılıp ailesi alınıp götürülmüş, kendisi tesadüfen kaçabilmişti. Ebeveyninin işkenceler içinde öldürüldüğünü işitmiş, o zaman da bu cinayetlerin mesulü olan Talat'tan intikam almaya yemin etmişti. Evvela Türkiye'ye gitmiş ve Talat'ı aramıştı. Almanya'ya gitmiş olduğunu anlayınca Almanya'ya gelmişti. Bir tek kelime Almanca bilmediğinden çok zorluk çekmişti. Talat'ın Berlin'de, Hardenberg caddesinde yaşadığını öğrenmişti. Daha sonra da Talat Paşa'nın yaşadığı apartmanın karşısında bir oda tutmuş ve haftalarca Talat'ı gözlemişti. Talat muntazaman her sabah saat dokuzda hayvanat bahçesi civarında oturan arkadaşlarından birini ziyarete gidiyor ve on birde dönüyordu. Bu izahattan sonra da cinayet günü cinayeti nasıl işlediğini bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır.

Tehleryan'ın Cenevre'deki hayatıyla ilgili bilgiler de basında yer almıştır. Haberde şu bilgilere yer veriliyordu.²³¹

Tehleryan, 21 Kasım günü Paris'ten Cenevre'ye ulaşmıştı. 16 Kasım 1920 tarihli ve bir senelik pasaporta sahipti. Pasaport Paris'teki İsviçre sefarethanesi tarafından hamilinin üç ay süre ile Cenevre'de ikametine müsaade edildiği şekilde vize edilmişti. Seyahatin sebebi mühendislik eğitimi idi.

Cenevre'de Gorkas caddesinde Madam Piyer Hoyret'in evinde ikamet etmişti. Tehleryan, 2 Aralıkta kadar kaldığı halde 21 Aralıkta kadar olan kirayı ödemişti. Ev sahibinin dikkatini şu çekmişti: Tehleryan'dan önce kiracı olan Türkiyeli Dikran Bugoz kasımın on üçüncü günü birden bire Paris'e hareket etmiş ve sekiz gün sonra Cenevre'ye ulaşan Tehleryan, istasyondaki polise Bugos'un adresini vermişti. Bugos ile Tehleryan'ın buluştuğu anlaşılmaktadır. Böylece Türk Ermenileri ile İran Ermenileri Paris'te görüşmüşlerdi.

Tehleryan, 2 Aralıkta Berlin'e hareket etmişti. 7 Ocakta yazdığı bir mektupta; bir müddet daha Berlin'de kalmaya mecbur olduğunu yazıyor ve bilhassa şunları ilave ediyordu: "Harpten evvel tahaddüs etmiş olan bazı hususâtı suret-i nahiyede hal etmek üzereyim"

Bu haberle birlikte İsviçre gazetelerine dayanarak, Talat Paşa'nın tahnit edilmiş olan cesedi Berlin'deki Türkiye sefarethanesine nakledildiğini aktarıyordu.

---

²³¹ İleri, 3 Nisan 1921, s. 2.; Peyam-ı sabah, 3 Nisan 1921, s.3.

Halkın cinayet ile ilgili duygularını ifade eden haber Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde yayınlanıyordu. Develi Belediye reisi namına Celal tarafından yayınlanan Haberin ayrıntısında şunlar yazılıyordu.²³²

Talat Paşa'nın bir Ermeni gencinin intikam kurşunlarıyla şahadet bulması haberi kazada büyük bir heyecan ve galeyana sebep olmuş, binlerce halkın iştirakiyle bir matem gösterisi yapılmış, bir çok hatip ve öğrenci tarafından nutuklar söylenmiştir.

Şüphesiz en ilginç haber Peyam- Sabah ta yayınlanıyordu. Peyamı Sabah, Anadolu'da Yeni Gün gazetesine dayanarak Talat Paşa'nın hayatta olduğu haberini veriyordu.²³³ Oysa Anadolu'da Yeni Gün gazetesi kara haberin kesinlik kazanmamasından dolayı çok tereddütte idi. Nitekim Anadolu'da Yeni Gün gazetesi daha sonraki nüshalarında cinayet haberinin kesinlik kazandığını yazmıştır.

3- Talat Paşa'nın Öldürülmesi Ve Ermeni Basını

19 Mart 1921 tarihli İleri gazetesi konuyu "Talat Paşa" başlıklı haberiyle veriyordu. Haberin alt başlıklarından birini "Ermeni gazetelerinin fikri" oluşturuyordu.

" (Jogovret) gazetesi Talat Paşa'nın katli hadisesine hasr ettiği baş makalede müteveffanın Jön Türk hükümetinin en parlak ve en takrizli siması olduğunu ve usulü meşrutiyetin tahkimi hususunda mühim bir rol ifa etmiş bulunduğunu teslim ve itiraf ettikten sonra diyor ki: Bu sabık posta memurunda rical-i hükümete mahsus haslet (huy) olduğu gibi ihtilalci ruhu ve fikride mefkud (mevcut olmayan) değil idi. On senelik bir faaliyet-i siyasiyeden sonra uful (batma) eden bu Türk, belki ali efkar ve mekasıd-ı vatanperverane ile meşbu olarak hayat-ı siyasiyeye başlamış idi. Lakin namı mensup olduğu milletin en muzlim edvar-ı tarihiyesine(tarih devri) merbut(bağlı) kalacaktır. Şayan-ı hayrettir ki dilber bir Çingene siması olan bu genç katip şu paşalar ve beyler muhitinde günden güne bu derece sahib-i nüfuz olmağa ittihat ve terakki cemiyeti ve fırkasında bir mevki tefevvuk (üste çıkma) kazanmağa, fırkasındaki rüfekasından(arkadaş) ve millettaşlarından başka bir aralık ecanibe(yabancılar) ve hatta Rumlara ve Ermenilere bile itimat ve emniyet ihsas etmeye(sezdirme) ve onları kendi efkarı siyasiye(siyasi düşünce) ve demokratik edvar(dönem) ve harekatıyla elde etmeğe muvafık olmuş ve mütesaviya (eşit) İslam ve Hıristiyan milyonlarca kurbanlar tarafından telin edilerek(lanetlenerek) dünyanın en büyük canilerinden biri olarak hayatının nihayetine erişmiştir. Bunun sebep ve hikmeti bizce şudur:

²³² Anadolu'da Yeni Gün, 18 Nisan 1921, s.2

²³³ Peyam-ı Sabah, 18 Nisan 1921, s.2

Talat ve emsali biraz cüret ile ve birazda taliin (talihin) yardımıyla en yüksek mevki ve mesnetlere(makam) irdikten (erdikten) sonra kendi memleketlerinin kuvvetine ve siyaseti alemin icabatına iyice vakıf olmadıkları halde yalnız Türkiye'nin değil belki bütün şarkın tarihi kendileriyle beraber başlamakta olduğunu zan ve zehabında bulunmuşlardır. Bunlar her şeyden kendilerini ma'füvv (af olunmuş) ad ederek ilk senelerin parlak devrelerinden sonra gayrı kabil ictinab-ı müşkülata(zorluklarda sakınma) tesadüf ittikleri zaman bir komitacı gibi düşündüler ve hareket ittiler: Bir gün Hasan Fehmi, Ahmed Samim ve Zeki Beyler ve Nazım Paşa gibi siyasi muhaliflerini katl ittirilir ve başka bir gün yakın ve uzak, küçük ve büyük devletlerle harbe giriştiler ve son fırsatta memlekette muhtelif ırk ve mezheplere mensup ahalisini- Ermeni, Rum, Arab ve Lübnanlıyı tehcir ve taktitl itmeği unutmadılar.Meseleyi istikbalin nokta-i nazarından tetkik ve muhakeme ittiğimiz takdirde Talat'ın belki Ermenilere Türklere olduğu kadar zarar vermediğini teslim ve itiraf etmek lazım gelir. İşte bu sebeple kendi memleketinin menafi-i hakikiyesini (hakiki menfaatlerini) müdrik olan (anlayan) Türklerin bu maktul sadrı esbaki iyi bir rical-i hükümet (hükümet ileri geleni) ad ideceklerini zan etmeyiz.” Diyerek Ermeni gazetelerinin cinayet hakkındaki düşüncelerini yayınlamıştır.

İleri gazetesi Ermeni, Rum ve Türkçe çıkan aynı cins neşriyata şu tavsiyede bulunuyor: “Tarihin henüz harbi umumi ile başlayan büyük devri henüz kapanmadığı için bu devr ile alakadar olanlar hakkındaki son hükmü vermekte biraz ihtiyatkar olmak gerektir. Tarih onun iyiliklerini ve ya fenalıklarını sayacak, hakkında doğru ve ya yanlış hükümlerini verecek, fakat ona karşı hiçbir zaman lakayd kalamayacaktır. Osmanlı tarihi zata padişahlardan sonra en büyük ehmiyeti sadrazamlara verelmıştır. Talat Paşanın küçük bir posta memuru iken bilahere sadrazam oluşu Osmanlı tarihini mütehayyir etmez, o neler görmüştür ! Zaten sadrazam olarak kim doğabilir ki! Halbuki Talat Paşa sadrazam olmasaydı, yine tarih ona uzun sahifeler ayıracaktı, Çünkü onu bir devlet ricali olmaktan ziyade bir inkılapçı mümessili olmak üzere tanıyacaktı ve Talat Paşanın tarihi yazılırken hiç şüphe yok ki söz Babıali mahzen evraktan ziyade merkez-i umumi dosyalarına ait olacaktır.

Talat paşa 10 temmuz inkılabının en mühim amillerinden(sebep) biri ve belki başlıcasıdır. Bundan otuz sene evvel Edirne posta ve telgraf başmüdüriyeti kaleminde pek cüzi bir maaşla mukayyidlik vazifesini ifa eden Talat Efendinin böyle inkılapçılık fikirleri hatır ve hayalinden bile geçmezdi.”²³⁴ deniliyordu. Haberin devamında İleri gazetesi Talat Paşa'nın nasıl inkılapçı olduğu ailesi ve hayatından örneklerle açıklanmaya çalışılıyordu.

²³⁴ İleri , 19 Mart 1337(1921), s.1. Anadolu'da yeni Gün, 10 Nisan 1921, s. 1 ; İleri, 23 Mart 1921, s.1.

4-Talat Paşa'nın Öldürülmesi Ve Alman Basını

Talat Paşa kendisine suikast düzenleneceğini öğrendiğinde Alman'da bulunduğu için güvenliğini Almanya'nın sağlaması gerektiğini düşünüyordu. Oysa yeni hükümet İttihatçılara pek sıcak bakmıyordu. Nitekim Bronzard Paşa da Talat Paşa'yı uyarırken Alman hükümetinin güvenliğini sağlamadığını, bunun için de güvenlik tedbirlerini kendilerinin alacağını söylemişti.²³⁵ Bu düşünceye rağmen suikast Berlin'de oldu. Cinayetten sonra Almanya'da suikast ile ilgili uzun makaleler yayınlandı. Özetle şunlar yazılmıştır:

Eğer Almanya büyük hatalar yapmasaydı Talat Paşa'nın siyaseti muvaffakiyetle neticelenecekti. Talat Paşa Berlin'de bir kahvehane açmış fakat kapatmak zorunda kalmıştı. Kahvehane müşterilerinin çoğu doğuluydu. Müşteriler ona çok hürmet ediyorlardı. Sogomon Tehleryan ile ilgili bilgiler de veriyorlardı. Tehleryan Paris'teki İsviçre konsolosluğundan aldığı bir pasaportla 21 kanun-ı sani tarihinde Cenevre'ye ulaşmış, Türkiye Ermenilerinden bir şahısla bir odada ikamet etmişti. Bu iki gencin Paris'te Talat Paşa hakkında müzakeratta bulunmalarının muhtemel olduğu, Cenevre Ermenilerinin ise katili tanımadıklarını beyan ettiklerini yazıyordu.²³⁶

Akşam gazetesi Alman gazetesinden alıntıyla Talat Paşa için şunları yazmış.²³⁷

Talat Paşa son zamanlarda Ermeni meselesi hakkında hatıralarını kaleme almıştı. Eserinde Ermeni meselesinin yegane mesuliyetini cihet-i askeriyeeye atfediyordu. Talat Paşa Ermeni hukukunu telif etmek üzere Ermeni fırkalar rüesası ile defalarca müzakere etmiş ise de Ermeniler itilaf devletlerinin yardımıyla istiklallerini kazanmak ümidiyle Talat Paşa'nın teklifini reddetmişlerdi. Türk hükümeti cihet-i askeriyeeye meram anlatamamıştı. Talat Paşa'nın katli siyasidir. Katil Ermeni ihtilal komitesine mensuptur.

Berlin Morning Post'tan yapılan alıntıda ise şöyle deniyordu: Talat Paşa'nın ölümü ile Türkiye en kuvvetli diplomatlarından birini zayi ediyordu. Talat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nu tehlikede gördüğü zaman bütün nüfuz ve kuvveti vatan uğruna istimal etti. Talat Paşa, geniş omuzları ile Türkiye'ye bir istinadgah oldu. Hiç

²³⁵ Kutay, a.g.e., C.III, s. 116.

²³⁶ Akşam, 23 Mart 1921, s.2; Vakit, 24 Mart 1921, s.3.; İleri, 25 Mart 1921, s.2.

²³⁷ Akşam, 9 Nisan 1921, s.2.

şüphesiz harbi umumi meydana gelmeseydi, Trablus ve Balkan savaşlarına rağmen Talat Paşa, Türkiye’yi ileri ve asri bir memleket haline getirmeye muvaffak olacaktı, deniliyordu.

5-Talat Paşa’nın Öldürülmesi Ve İngilizler

Talat paşa’nın öldürülmesiyle ilgili verilen haberlerde İstanbul ve Ankara basını arasında farklılıklar vardır. İstanbul İngilizlerin işgali altında bulunduğu için basındaki sansür dikkati çekmektedir. İstanbul basını Talat Paşa’nın öldürülmesi ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmış, haberleri vermekle yetinmiştir. Ankara basını ise Suikastın sebepleri ve kimler tarafından yapılmış olabileceği ile ilgili haberler yayınlamıştır.

Anadolu’da Yeni Gün Gazetesinde “Kara Bir Haber” başlığıyla 20 Mart 1921’de verilen haberin en çok dikkat edilmesi gereken taraflarından biri “ Talat Paşa’yı öldüren tabancanın Londra’dan idare edilmiş olmasıdır. Bu hiç şüphe götürmeyecek bir hakikattir. Çünkü İngiltere’nin Şarktaki hakimiyetini sarsan cereyanları Talat Paşa idare ediyordu...”²³⁸ şeklindeki ifadelerdir.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Amerikan ajansından alıntı yaptığı haberinde polis tarafından tutuklanan caninin, polise verdiği ifadesinde kendisinin Talat Paşa’yı katletmek için İngilizler tarafından Berlin’e gönderildiğini ve onlardan talimat ve para aldığını itiraf etmiştir. İngilizlerin bir çok yerdeki suikast tertibatı hakkında ifşaatta bulunmuştur. Hakimiyet-i Milliye gazetesi Cinayet için şu yorumu yapıyordu: “ Bu cinayetin sebebini her şeyden evvel, İngiliz suikastlarında aramak zaruridir. İngilizlerin, askerle ve politika ile başa çıkamadıkları Türkiye’yi bugün mikyası(derece) geniş bir suikast tertibatı ihzar (hazırlama) ettikleri anlaşılıyor. Üç gündür, (Hakimiyet-i Milliye) de neşr ettiğimiz (Yıldız’da Bağçevan (Bahçıvan) Köşkü Cemiyet-i Hafyesinin) tertip ettiği mühim suikastlarda en çok İngiliz menabi’inden(kaynak) geldiği muhakkak gibidir. Bu menfur(nefret edilen) cinayet, İngiliz habasetinin (kötülük) beşeriyetin yüzünü kızartacak ne çirkin bir raddede (derece) ilerlediğini bir kere daha gösterir. İngilizler menfur politikalarıyla, gasıb- harplerine(zorba savaşlarına) şimdi bir de Türk ricalini saklıca arkadan vurmak şenaatini (kötülük) ilave eylemişlerdir.”²³⁹ diyordu.

²³⁸ Anadolu’da Yeni Gün, 20 Mart 1921, s. 1.

²³⁹ Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1921, s. 1.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi 11 Nisan tarihli nüshasında “ Talat'ın Kanına Bulaşan El” alt başlıklı yazısında şunlar yazıyordu:²⁴⁰

Talat Paşa, Türklüğü ve Türklüğün asırlarca müdafaa ettiği, müdafaa etmeye mecbur olduğu Müslümanlığa arız olan zaafın ve sükutun sebeplerini gidermeye çalışmıştır. Harbi umuminin sonuna doğru Taym gazetesi, İttihat ve Terakkinin ve onu temsil eden Talat Paşa'nın harbi umumiye giriş amacını ayrıntılı bir şekilde izah etmiş ve bu amacın “İttihad-ı İslam” olduğuna bütün dünyayı kandıracak büyük makaleler yayınlamıştır.

Bu düşünce Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de çok derin olmuştur. O kadar derindi ki iki yüz milyon İslam tebasına hükmeden Büyük Britanya beka ve mevcudiyetini tehdit eden bu tehlikeyi bertaraf etmek için her şeye katlanmıştır. Harbi umuminin silahları sustuğu gün İngilizlerin istedikleri ilk iş İttihat ve Terakkiyi imha olmuştur. O teşkilatı doğuran ve yaşatan düşmanları, unsurları yok ederek, İslam alemi üzerindeki hakimiyetini sarsacak bir kuvveti yok etmekte. Bunun içinde hakka, adalete, insaniyet ve medeniyete muhalif her şey yapılmıştır.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin 4 Mayıs tarihli “Talat Paşa ve İngiliz Eli” başlıklı yazıda Bir Alman gazetesinden tercüme ettiği makalede şunlar yazıyordu:²⁴¹

“Talat'ın aleyhinde yazı yazan gazeteler ekseriyetle Yahudi menafi (menfaatler) gözetilen ceridelerdir (gazete). Acaba bunun sebebi ne olabilir ? Düşünürsek cevabını bulabiliriz: İngiltere, Talat Paşa'dan çok nefret ederdi. Ve onun en çok çekindiği Türk hükümet adamı Talat'tı. Halbuki bu İngiltere Musevilere, Filistin'i vatan olarak verdi. Ve işte bunun içindir ki Museviler İngiltere'nin sevmediği Talat'ı zemm (yerme) ve tekabbuh (kötü sayma) ile İngiltere'ye şükran vazifelerini yapmış oluyorlar.”

Makaleden anlaşıldığı üzere Alman basınında Talat Paşa ile ilgili olumsuz haberlerin sebebi İngiliz- Musevi işbirliği idi. Musevilerden fayda bekleyen gazeteler emellerine ulaşmak için Talat Paşa'yı kötüleyen, çirkin gösteren haberler yayınlamışlardır. Museviler bu tarz aleyhte haberlerin yayınlamasını sağlayarak, Filistin'i kendilerine vatan veren ve Talat Paşa'dan nefret eden İngilizlere karşı şükran vazifelerini göstermiş oluyordu. Bu da şunu gösteriyor ki İngilizler amaçlarına ulaşmak için kullanabildikleri herkesi ve her aracı kullanmışlardır.

²⁴⁰ Anadolu'da Yeni Gün, 11 Nisan 1921, s.1.

²⁴¹ Anadolu'da Yeni Gün, 4 Mayıs 1921, s.1.

6- Talat Paşa'nın Öldürülmesi İle İlgili Türk Basımında Yapılan Yorumlar

Talat Paşa öldürüldükten sonra onunla ilgili en dikkat çekici yorum Peyam-ı Sabah Gazetesinde yapılmıştır. Ali Kemal "Peyamı eyyam" sütununda özetle şunları söylemektedir:²⁴²

Amerikan ajansının verdiği haber doğru ise Talat " elceza min cins el amil"²⁴³ bildiği kanunlara uygun parlak bir şekilde dünyaya " Allah ısmarladık" demiştir. Ölüyü hayır ile anmak dinen alışkanlığımız ise de ummayız ki merhameti rahmana kavuşsun!

Bazı günahlara karşı şefaath kapıları ezelden kapalıdır. Cavid ve Cahid ve saire arkadaşları Talat'ın yalancı olduğunu söylerlerdi. Verdiği sözde durmaz, cahil, kaba idi.

Talat'ın en büyük günahı, vaktiyle Aksaray'da türeyen mahut "on iki" lerin reisi gibi tulumba kaldırırcasına memleketi idare etmeye kalkışması, o tulumbacıların, düşmanlarına reva gördükleri kanlı muameleleri siyasi rakiplerine uğratmasıdır. Hasan Fehmi'den, Zeki Bey'e kadar bütün o siyasi cinayetlerin asıl tertipçisi odur. Mahmut Şevket Paşa hadisesini bahane ederek, muhaliflere reva görülen haksızlıkları Cemal ile birlikte o tertip etmiştir.

İrfansız, ahlaksız, insafsız bir mahlukun böyle bir muhitte parlaması ne gariptir. Şu hakikati dikkate almak gerekir. Talat gerçek bir ocak adamıydı. Ocak vurmak isterse, o öldürmüştür. Ocak yakmayı kastederse o, ortalığı kül etmiştir. Sırf bu bilgi ve marifetlerine dayanarak ocak aleminde o cehaletiyle ve zekasıyla nüfuz sahibi olmuştur. Ocaktakiler Talat'ı sever ve takdir ederlerdi. Fakat hiç biri onun cüzi bir meziyetini, marifetini ve faziletini gösteremezlerdi. İttihat ve terakki oyunu ortaya çıkmasaydı, o bir posta memuru, bir posta müdürü olamazdı. Çünkü o müdürlük için gerekli olan ufak tefek liyakatlerden mahrumdu. Fakat hiç şüphesiz o, mahallesinde bir "ele başı" olabilirdi. Hele on ikiler yaşasaydı bunların başına geçebilir, ömrünü daha mesut geçirebilirdi. Bu millet ve memleketin talihsizliğidir ki tesadüfün garip bir cilvesi on ikilere bedel olan İttihat ve Terakkinin reisi olmuştur. O sayede sadareti

²⁴² "Peyamı Ayam", **Peyam-ı Sabah**, 18 Mart 1921, s.1.

²⁴³ " Ceza suçun cinsine göredir."

elde etmiştir. Harbi Umumi vesaire belaları başımıza getirenlerin birincisi o olmuştur. İster katli katl ile izah eden hadise uygulayın ister kanı kan temizler deyin demiş ve yazısını bir ayetle noktalamıştır.

İnal, Ali Kemal ayeti Talat'a hitaben kullanmışsa da doğru yerde kullanmadığını belirterek ve Ziya Paşa'nın " Zalimlere bir gün dedirir kudreti Mevla"²⁴⁴ sözlerini zikrederek karşılık vermektedir.

Cenap Şehabettin de "Yırtıcı Kuşlar" başlığıyla yazdığı yazıda çok ağır ifadeler kullanmıştır. Yazısı özetle şöyleydi:²⁴⁵

Göze görünmez bir mahkeme-i adalet var ki: "Kan kanla ödenecek!" demektedir. Kısas daima geçerlidir. Bir katli bir katli takip eder. Gani Bey'den başlayarak Fehim Paşa, Çerkez Mehmet, Yakup Cemil gibi yırtıcı kuşlar ya siyaset meydanında ya da bir intikam silahıyla bertaraf olmuşlardır.

"Yırtıcı kuşun ömrü az olur" derler. Şurası muhakkak ki uzun da yaşamış olsalar onlara ecel sesi vadedilmemiş gibidir, kaza pençesi yakalarını bırakmaz. Bu hakikati bir kerede Talat'ın akıbeti göstermiştir. Son üç senelik tarih dramımızın en kanlı perdelerini oynayan uğursuz temsilci, facia henüz sona ermeden helak sahnesine serilmiştir.

Talat çılgın bir rütbe düşkünü idi. Arzusuna mebusluk yetmemiş, nazırlık kafi gelmemiştir. Belki sadrazamlığı bile azımsamıştır. O her gün biraz daha yetki, biraz daha kuvvet, biraz daha hükmetmeye çalışmıştır. her ne pahasına olursa olsun nüfuzunun hududu kesintisiz genişlemeliydi. Etrafında her zaman takdir halkası, bir yaltaklanma, bir de velev serap olsun bir şöhret halesi istemiştir. Talat için para hiçbir zaman maksat olmadı, gümüşü ve altını şaşalığını gösteren araçlar olduğu için severdi. Onun hedefi "görünmekti". Görünmek, daha ziyade görünmek, her an biraz daha görünmekti. Bir gün onu tepemizde bulduk.

Bu türedinin hareket ettiği nokta ile ulaştığı nokta arasında bir hattı kaim resm olunabilir. Mamafih o yükselmeye doyamamıştı. Rütbesi büyüdükçe ruhu, dimağı, kalbi, ilmi, nazarı ve basiretinin de büyüdüğünü sanmıştır. Cenap Şehabettin bütün hürmetine rağmen Namık Kemal ile bir noktada müttefik olmadığını söylemektedir.

---

²⁴⁴ İnal, a.g.e., s. 1955.

²⁴⁵" Yırtıcı kuşlar" ,Peyam-ı Sabah, 21 Mart 1921, s.1

Cenap Şehabettin'e göre bir insan için nefisini aldatmak, alemi aldatmaktan bin kere daha kolaydır, eğer aldatmak işine gelirse... Talat da işine geldiği için kendisini pek kolaylıkla iğfal etmiştir. Kulakları etrafındakilerin sonsuz vakvakai takdiri ile doluydu.

Talat “yukarı, daha ve daha yukarı!” derken ehliyetini sorgulamamıştır. Hem yükselmek, hem yayılmak, her istikamette büyüklük göstermek istemiştir. Tevrat'ın Buhtunnasrı²⁴⁶ olmaya karar vermişti.

Yükseldikçe göründü, fakat daire-i rüyeti bakış açısı genişlememişti. Yangın kulesine çıkmış ama idi. Her tarafını saran ateşi güneş sandı. Kurutan hararet ile hayat veren harareti ayırt edememiştir. İşine gelen cinayet, onun nazarında bir faziletti. Ancak amacına hizmet eden kanunları tanırđı. Hakikat bir merdiven kademesi gibi kendisine yükselme aracı olduğu müddetçe makbuldü. Menfaatine uymayan mukaddesat şayanı hürmet görmezdi.

Dilinde daima genel muhabbet ve gönlünde yalnız nefesine muhabbet vardı. Kimden korksa onları “büyük” tanırđı. Kimler kendisinden korkarsa onlarda liyakat bulmuştur. Onunla rekabete kalkışan ehliyet: kafası ezilecek kişi olmuştur.

Talat için milletin candan dostu “merkezi umumi azası” ve vatan “İttihat kulüpleri” idi. Devletin başkalarının elinde refaha ereceğine elinde ölmesini tercih etmiştir. İhtirasını tatmin etmek için Trablus, Balkan harplerini açtırdı. İhtiraslarını tatmin etmek için Babıali'yi silahlı olarak bastı.

Talat bir hiç değildi. Bir hiç bir inkılap yapamaz. Ona “hiç” demekle hatalarına bir özür tedarik etmiş olunmaktadır. O Sandaniski'ye (Bulgar komiteci) taş çıkaran korkunç bir komiteci idi. Onun kötü bir zekası vardı. Ağ örmeye, tuzak kurmaya, pusuya yatmaya, karmanyola çevirmeye müsait, hilekar, düzenbaz, döneğ, kalleş bir zeka!

Gerek hususi gerek resmi hayatında Talat'ın dayanma noktası, manivelası, kuvveti ve mukavemeti hepsi aynı şeydir: entrika!

Pek aşağı bir toplumsal tabakadan entrika sayesinde en yüksek makama yükselmiştir. Fakat talih ağacı ne kadar yükselse belli idi ki kökleri gübrede idi.

---

²⁴⁶ Beytül mukaddisi harap eden ve yetmiş bin Yahudi'yi öldürdüğü söylenen Babil kralı

Talat nereye çıksa ayağında ağır bir çamur kitlesi de his olunmuştur. Yükseldikçe pantolonunun yamaları görünmüştür. Göğsü yükseklerde teneffüs edebilecek genişlikten mahrumdu. Kendisi anlamıştı ki makam ve şöhreti, her ikisi de tarih önünde ithamların şahidi olacaklardır. Hayatı kendi içinde bir kurt olmuştur. Şakakları vaktinden evvel oyulmuş, saçları kırkına varmadan ağarmıştır.

Talat bütün resmi şaşalarına rağmen bedbaht yaşamıştır. Hiç birinden tad almaksızın her şeye nail olmuştur. Cenap Şehabettin, Talat Paşa'yı son zamanlarda resmi bir ziyafette görmüştür. Ziyafette Talat Paşa'nın kaşığı üzüntü zehri ile dolu olup, kederli ve içi kan ağlıyormuş. Yalancı bir gülüş ile ara sıra kaba bir neşe göstermek için kendini zorluyormuş.

Talat'ın kurnazlıkla örtünmek ve teklifsizlik içinde kaybolmak isteyen şeytani bir gururu varmış. Siyasi mağlubiyet ihtimali onun gururu için tahammülsüz bir manzaradır. Halbuki bu ihtimali kendisine her adımda biraz daha yaklaşmış hissetmiştir. O bilirdi ki bu talihi gasp olunmuş, yolu er geç sükut ve hezimete açılacaktı...

Üç günden beri dakika oluyor ki ona acımak istemektedir. Eğer adi bir suçlu gibi kaçmayıp da kaderin onu bıraktığı mevkide biraz sağlam dursa ve saati gelip çatınca bir "Robespiyer"²⁴⁷ sağlamlığı ile dar ağacına yürümüş olsaydı, ona cidden acıyacağını hissedecekti.

Peyam- Sabah gazetesinde Talat Paşa hakkında olumsuz makaleler yayınlanırken daha öncede ifade edildiği gibi İleri gazetesinde Talat Paşa ile ilgili olumlu fikirler yer almıştır.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde " Büyük Şehit" başlığıyla Muhyeddin ismiyle yayınlanan makalede şunlar ifade ediliyordu:²⁴⁸

Sınırlı kaynaktan geldiği için bir çok dostların inanmaktan yüz çevirdiği, onlarla beraber benimde inanmaya razı olmadığım "Kara haber" e inanmak lazım geliyor. Talat şehittir.

---

²⁴⁷ Robespierre, Fransız devriminin liderlerindendir. Giyotinde idam edilmiştir.

²⁴⁸ "Büyük Şehit", **Anadolu'da Yeni Gün**, 11 Nisan 1921, s.1.

Talat, Türklerin o büyük adamlarından biridir ki kendisi hakkında bugün değilse bile yarın şüphesiz ciltler dolusu yazı yazılacaktır. Bugünkü vesaitsizlik içinde onun arkasından ancak birkaç kelime acı bir söz ifade edilebilecektir. Yeni Gün bu ifadenin dili olmak istemiştir. Biz faniler görevimizi ifa etsek fena olmaz. Tarih Talat'ı ihmal etmeyecek, onunla çok meşgul olacak, ismini nesilden nesile taşıyarak, Türk ve şark inkılabının bir bayrağı olarak tanıyacaktır.

Talat, büyük bir inkılapçı ve halk adamıydı. İsmi başına sonradan takılan “Bey” sıfatından çekinmiş, bundan daima şikayet etmiştir. Temiz ve halis yüreğinde Türkiye’yi mesut görmekten ve bu saadet için çalışmaktan başka bir düşünce taşımamıştır. Giden asrın inkılapçılığı ile gelen asrın inkılapçılığı arasında kendi şahsıyla bir köprü kurmuş, her türlü zorlamalara karşı halkın ruhundan kopan isyanın canlı bir ifadesi olmuştur. Halktan gelmiş ve öyle kalmıştır. 1908 ile 1918 arasında siyasi mevkiinin iki siyasi kutup teşkil etmesine rağmen içtimai mevkisi asla değişmemiştir.

İlk meşrutiyet aylarında nasıl konuştuysa son heybetli ve kudretli günlerinde de aynı dille konuştu. Onu Talat olarak tanımış ve şimdi hatıratının en aziz bir köşesinde elemli tabutunu yine Talat olarak gömmektedir. Bu itibarla denilebilir ki Talat, yirminci asırda büyük inkılap (II. Meşrutiyet) müesseselerine en hakiki bir sadakatle sadık kalmış yegane inkılapçı idi. Bu yolda istikbale doğru uzayan bir olgunlaşma ile yürüyüp gitmektedir.

Annesinin karşısında bir çocuk gibi titreyen, halkın menfaatleri karşısında hürmetle boyun eğen Aziz Talat, bir gün nereden olursa olsun gelip kendisini bulacağına iman ettiği ip veya kurşun karşısında daima gülmüştür. Talat, ilmi bir inkılapçılık yapmamışsa bile topraktan ve halk arasından bir inkılap meşalesi vazifesini yapmıştır. Türk tarih sahnesi vazifesini onun kadar büyük aşk ve şevk ile onun kadar yüksek ve temiz bir hisle, sadakatle ifa etmiş, her türlü bozguncu tesirlere karşı mermer kadar sert ve temiz kalmış bir adam daha görmemiştir! Aziz Talat, müsterih ol: Yaktığın çıra sönmeyecek ! deniliyordu.

“Talat Paşa ve İttihat Terakki” başlığıyla Mehmet İzzet tarafından yayınlanan başka bir makalede ise şunlar ifade ediliyordu:²⁴⁹

---

²⁴⁹“ Talat Paşa ve İttihat terakki”, **Anadolu’da Yeni Gün**, 12 Nisan 1921, s.1.

1324 ihtilali (II. Meşrutiyet), bir asırdan beri başlayan yeni hayat cereyanının tekrar hakimiyeti için yapılmıştır. Tanzimatçılık, ümit devrini yaşayıp bitiren memleketi, Avrupa siyasetinin içine götürmekteydi. Bu yeni hayat kuşağı baştan başa bir inkılap halinde ilk hamlelerini yaptıktan sonra, her tarafta uyanan irticai hareketlerle sıkışa sıkışa nihayet Abdülhamit idaresinin elinde kurumaya başlamıştır. Tarihimizin “İstibdat Devri” diye şöhret alan bu parçası, ne şahsi temayüllerin, zaafların, ne de tesadüflerin tesiriyle izah edilemez.

İttihat ve Terakki bu irticai devrin içinde isyan için doğdu ve Reşit Paşa ile arkadaşlarının ruhunu ve zihniyetini kendisine rehber ederek bir asır evvelki hayata doğru hasretle bir hareket yapmıştır. Bu yeni hareket o kadar eski numunenin aynı idi ki değil yalnız umumi istikamette, teferruatta, inançlarda bilhassa şahsiyetlerinde ve kahramanlarında bir benzeyiş vardır. İşte dünkü Talat Paşa, o kahramanların içinde en kuvvetli şahsiyete sahip olandı.

İttihat ve Terakki yaptığı ihtilalin ertesi günü ortada devrilen enkazın gürültüsünden bir an için ürkmüş gibiydi. İhtilalin kahramanları böyle bir devirde bir müddet iş başına geçmekten ve hareketin zaruri neticelerini fark etmekten çekinmişlerdir. Uzun bir zaman aleyhine kalkıştıkları tarihin sebeplerini ve makam sahiplerini iktidar mevkiinde tutmuşlardır. Tanzimat’ın ilanı böyle olmamıştır. Orada inkılabı düşünenler ve onu yaşayanlar ilk gününden son güne kadar iş başında bulunmuşlardır. Talat Paşa ve Reşit Paşa’nın faaliyetlerini ve hareketlerini birbirinden ayıran çizgi ve fark budur. Fakat bu fark mahiyet farkı değildir. Zira 1908’deki hareket yalnız ahaliden, aşağıdan kuvvet aldığı halde, Gülhane hattı hümayununda padişahın imzası, rızası ve hatta kuvveti de vardır.

Reşit Paşa, bakir bir mevzu üzerinde ve yalnız tabii ve dahili düşmanların karşısında çalışmıştır. Talat Paşa, bir defa başlanmış ve yanlış yollara saplanmış bir işin içinde ve bilhassa hiçte hesaba dahil olmayan harici düşmanların ortasında didinmiştir. Talat’ın arkadaşları çoktu. Reşit Paşa ise yakın yoldaşlarının itirazına ve muhalefetine uğramıştır. Fakat muhakkak ki Talat Paşa, evvelki devirden çok daha fazla güçlük içinde çok daha fazla iş çıkarmıştır.

Balkan harbinden sonra, son asır tarihimizin en önemli devresi başlamıştır. Çok yeni bir hayat anlayışı yavaş yavaş bütün toplumsal müesseseleri sarmıştır. Yeni sistem Tanzimatçıların ve II. Meşrutiyet inkılapçıların hatalarını düzeltmeye

çalışmıştır. Talat Paşa yeni sisteme bütün arkadaşlarından daha samimi ve hakiki ilgi duymuştur. Her günün sonrasını etkin bir şekilde takip etmek zaruretinde olması ona bu yeni ve radikal düşünceyi daha iyi anlamasına imkan sağlamıştır.

Talat Paşa'yı toplumsal bir kahraman olarak ferden tahlil edenler onun hayatın kuvvetini eline alabilmek, kudret ve maharetini bilenlerde mevcut sıfatların hepsini bulabilirler. Yalnız onunda bütün arkadaşları gibi ilme ve düşünceye ancak uzun bir ihmalden sonra ehemmiyet vermesi, kendilerini uzun bir süre Tanzimatçı kalmaya mecbur etmiştir.

Harbi umuminin bu tarzda bitişi bizim için o devirler tamamıyla tarihe geçmiştir. Talat Paşa, yeni açılmakta olan devre ne suretle karışacaktı, bunu tahmin etmek güç olmasa da doğru değildir. Fakat mazimizin büyük bir parçasını yaratmış olmaları itibarıyla, Talat Paşa'yı ve İttihat ve terakkiyi tarihe havale ederken nasıl harici tazyikler elinde işe başladıklarını ve yine nasıl başlanan işi harici tazyiklerle bırakmak mecburiyetinde kaldıklarını unutmamalıdır.

Kemal Salih “ Büyük Ölü” başlığıyla yazdığı makalesinde ise özetle şunları ifade ediyordu:

Talat Paşa'nın şahadet faciası teyit edilmiştir. Büyük mücahidimiz Ermeni maskesi altında hain bir İngiliz kurşununun kurbanı olmuştur. Bu facia ile memleket ve millet büyük bir zarara uğramıştır. En mühim organını, en büyük mücahidini kaybetmiştir. Talat Paşa harp senelerinde gayesine ilelebet gönül vermiş, hürmetkar olduğu gayenin en şerefli, en kıymetli ve en büyük şahsiyeti olmuştur. Mukaddes bir gaye ile meydana gelmiş, memleketin gençliğini yükseltmiş, aydın yaratmış ve bugünkü milli mefkureyi doğurmuştur.

Talat Paşa'nın hayatı başlı başına bir tarihtir. Onu yazmak için bir gazetenin iki, üç sütunu hatta binlerce gazetelerin sütunları kafi gelmez. Merhumun herkesi kendine hayran bırakan güzide sıfatları sayılmayacak kadar çoktur. Talat Paşa, herkesle konuşur, herkesi sever, her sözü dinler, fevkalade ikna kabiliyetine sahip zeki, vatanperver, azimkar, seciyeli ve bilhassa çok namuslu, temiz kalpli ve muhterem bir şahsiyetti. Merhum memleketine ve milletine çok bağlıydı. Harp yıllarında ve ondan önce gece gündüz bütün varlığıyla vatani ve milleti için çalışmış,

uğraşmış ve didinmiştir. Her türlü yorgunluğa, zahmete göğüs germiş, memleketin kıymetli bir hizmetkarı olmayı kendisine gaye edinmiştir.

Talat Paşa'nın mütarekeden sonra Avrupa'daki faaliyeti halkımızca tamamıyla bilinmemektedir. Yalnız kesin olan bir taraf varsa o da Avrupa'da lehimizde meydana gelen ilk önemli cereyan Talat Paşa'nın meydana getirmiş olmasıdır.

Talat Paşa'nın büyüklüğü dehası ile ilgili küçük bir misal; Şerif Paşa, Paris Konferansında bir Kürdistan meselesi meydana çıkarmak istemiştir. Muvaffak da olmuştur. Kendisine Kürt heyeti murahhası reisi unvanı verilmiş ve Kürdistan muhtariyeti meselesini konferansta uzun uzadıya anlatmıştır. Konferans da buna kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Aradan birkaç ay geçmeden Şerif Paşa'nın heyet-i murahhasa riyasetinden istifa ettiği ve yavaş yavaş Kürdistan meselesinin hemen hemen ortadan kalktığı görülmüştür. Bunun sebebini kimse bilmiyordu. İşte meseleyi ortadan kaldıran Talat Paşa'dır. Talat Paşa, İsviçre'de Şerif Paşa'yı görmüş, ona uzun uzadıya izahat vererek ikna etmiştir. Şerif Paşa'da istifa etmiş ve böylece Kürdistan meselesinin ortadan kalkması neticesini doğurmuştur.

Talat Paşa, sadareti esnasında memlekette meydana gelen en küçük bir olayla bile alakadar olmuş, ona önem vermiş, vakadan müteessir olan varsa kalbini kazanmaya çalışmıştır. Bu münasebetle başımdan geçen bir olayı anlatayım: Umumi harbin son zamanlarında bir polisin yolsuz muamelesine maruz kalmış, ertesi günü gazetede muameleden dolayı şikayet etmişim. Talat Paşa hiç tanımadığı halde bu olaydan dolayı üzüntülerini bildirmiştir. Teessürünün gazetede alenen yayınlanmasını istemiş, ertesi gün de yayınlanmıştır.

İşte bu defa teyit eyleyen kara bir haber, kendisini memleketin hizmetçisi kabul eden büyük vatanperver, büyük Talat'ın ölümünü bildirmektedir. Bu hadise memleket için büyük bir felakettir. Meydana gelen matem mezarımıza kadar baki kalacaktır. Ruhunu şad edecek bir şey vardır; Memleketi kurtarmak için içinde bulunulan mücadeleyi son nefesimize kadar devam ettirmek ve nihayet başarmak!..

Büyük Talat sen Türk'ün ve memleketin üzerinde parlayan güneştin, şimdi söndük.. Öyle ki biz o semanın yıldızları bile olamayız.. Senin şahadetinle içimiz kan

ağlıyor, matem içindeyiz... Bu acıyı bütün milletin duyuyor. Ruhun şad olsun!..²⁵⁰
diyerek Talat Paşa'nın öldürülmesinden dolayı hissiyatını dile getiriyordu.

Talat Paşa'nın öldürülmesi, onunla kader birliği yapmış olan dava arkadaşı Enver Paşa'yı derinden etkilemişti. Enver Paşa, Talat Paşa'nın öldürülmesinden sonra yazdığı yazıda şunları dile getiriyordu.²⁵¹

“...En aşağı yirmi seneden fazla hürriyet uğrunda çalışan merhum cidden ve ruhen hürriyetperver ve bu uğurda çalışanlara karşı, Ermeniler de dahil olduğu halde hayırhah idi. Kendisi vasıl olduğu mevkie rağmen sadeliğini bırakmamış ve bu mevkiin müsaadesi nispetinde sade yaşamıştır. Dahiliye nazırı olmuş iken bile icabında Balkan Muharebesinde olduğu gibi vatanı tehlikeye maruz kalınca ordu safları arasında sadece bir nefer gibi, silahı omzunda gönüllü olarak çalışmaktan geri durmadı...

Çarlık Rusya'sına ve keza harpten evvel Irak'ı, Suriye'yi ve Adana'yı birer suretle koparmak istemiş olan İngiltere ve Fransa'ya karşı Alman ve Avusturya ile birlikte yine ancak bu hürriyeti ve gözünden ziyade kıskandığı vatanını kurtarmak için harbe girmek taraftarlarının birincilerinden oldu...

Ordunun gerisinde bu asilere yiyecek veren ve melce olan Ermenilerin daha emin mıntikalara nakli karargir(kararlaşımış) olduğu zaman, bunun icrasını belki askerler icabat-ı askeriye(askeri zorunluluk) dolayısıyla şiddetle tatbik ederler diye nakil keyfiyetini Dahiliye Nezareti eline almış idi...

Dahiliye Nezareti her hususta olduğu gibi bunda da elinden geleni fazlasıyla yapmıştı. Dahiliye Nezareti bu işte kabahatlıleri idamla cezalandırdı. Sonra Talat Paşa bu en ziyade himayekar davranan bir şahsiyet, güya bunların intikamı alınmak için Ermeni komitesi tarafından Berlin'in ortasında vuruldu. Bu defa Almanya'da bu cinayeti ika ettirebilen bu komitenin daha harp başlamadan evvel Venizelos ve Lord Kirchner'in de muavenetiyle yine merhumu öldürtmek üzere İstanbul'a gönderdiği üç Ermeni'nin İstanbul polisinin hamiyetiyle o vakit tutulmuş ve itirafatta bulunmuş olduklarından gazeteler etrafiyla bahsetmişlerdi. Binaenaleyh ilk teşebbüs bu son suikasta ihzara Ermeni elinden başka ellerin de karıştığını gösteriyor.

Ermenilerin Ermeni muhaceretini vesile edinerek bu işe teşebbüsleri katiyen mümkün değildir.İranlı katil ise bu suretle suikastla şöhret kazanmak isteyen ve kurtulduğu halde işe başlayıncaya kadar olduğu gibi mükemmel ve mükellef yaşayacağını düşünen ve hissiz

²⁵⁰ “Büyük Ölü”, **Anadolu'da Yeni Gün**, 12 Nisan 1921, s.1.

²⁵¹ “Talat Paşa ve Katli”, **Liwa- el – İslam**, 15 Haziran 1921, s.1-4.

maksatlara alet olan adi canilerden başka bir şey değildir. Hele Selmas'ta doğan ve bu çocuğun ebeveyninin Erzincan'a gelerek ve orada fakara Türkleri soymak suretiyle binlerce lira kazanacak kadar zengin olmalarına, Erzincan'da bulunan diğer muhtekir hemcinslerinin rekabeti yüzünden imkan olamayacağına Ermenileri azıcık tanıyanlar kanaat eder. Her ne ise, katilin aile masalı ve sonrada mahkemede tasvir edilen Ermeni mazlumin tabloları hakikate birbirine pek uyan yalanlardan başka bir şey değildir.

Evet Ermenilerden, bu dünyayı yutmak isteyen muhtekir tacir bozuntularından büyük kardeşleri olan İngilizler gibi yalancılık beklenirdi, fakat Almanlara ne diyelim? Biz Türkler Almanlardan lehimize tarafgirlik beklemedik, fakat hakikati örtmemeye çalıştıklarını görmek pek isterdik. Evvela polislerinin kayıtsızlığı neticesi Harb-i Umumide bir maksad-ı mukaddesi müdafaa uğrunda kanlarını karıştırmış olan Türk ve Alman milletlerinin ebedi dostluğuna güvenerek Berlin'e iltica eden Türk sadrazamı sokak ortasında şehit ediliyor...

Ne tuhaftır ki, mahkemede katilin vekili, olan bir Alman, Türk Milletini tahkir ve Ermeni katili himaye etmekle güya İngilizlere karşı Almanlığa nafi' bir cemile yapacağını söylüyor. Evet, belki İngilizler bundan pek memnun olmuştur. Zira katili serbest bırakan mahkemenin hakimiyiyle her halde milyonlarca Türk ve Müslüman kalbi Alman heyet-i udulüne, dolayısıyla Alman milletine bir faide umulmasın..."

Mustafa Kemal 1926 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan hatıralarında Talat Paşa için şu ifadeleri kullanıyordu:²⁵²

"Zavallı Talat Paşa; kendisinin bir Ermeni kurşunuyla Berlin sokaklarında yere serildiğini işittiğim zaman ne kadar müteessir olmuştum!" demiş ve Talat Paşa ile yaşadığı bir anısını nakletmiştir.

Talat Paşa'nın ölümünden sonra kendisi ile ilgili şiirler de yazılmıştır. Bu şiirlerden biri şairin N ve S harflerini kullanarak yazdığı şiirdir.²⁵³

TALAT PAŞA

Sen bir çelik siperdin

Vatan için düşmana

Kalbi temiz bir erdin

²⁵² Cumhuriyet, 15 Mart 1921, s.3.

²⁵³ "Talat Paşa", Anadolu'da Yeni Gün, 11 Nisan 1921, s.1.

Münci idin vatana
Aynı sevgi, imanla
On temmuzu yarattın
Uğraşarak cihanla
Göğsümüzü kabarttın
Yurt tasası, kaygısı
Yüreğinde doğmuştu
Öz kalbinin duygusu
Baykuşları boğmuştu
Vatansızlar kaçarken
Ateşlerden korkmadın
Düşman zehir saçarken
Şarapnelden yılmadın
Sendin öksüz vatanın
Kurtarıcı bir ferdi
Ne yazık ki vatanın
Tükenmiyor hiç derdi
Seni vuran kurşunlar
Gözlerini kaparken
Kara kalpli mecnunlar
Düşmanlara taparken
Senin rüyan çıkacak
Büyüyecek Türkiye

Yaşayacak doğacak

İnkılapçı Türkiye...

N. S.

Başka bir gün ise şu şiir yazılıyordu.²⁵⁴

TALAT PAŞA'YA

Ey soyumun en büyük inkılapçı evladı!..

Ey kalbime her yadı (?)–

Bin muhabbet, bin hürmet veren Talat! Sende mi

Göçüp; gittin, görmeden-

Milletinin feyzini.. Ey ırkımı, neslimi –

Candan fazla seven.. sen

Haşre kadar Türklerin

Yüreğinde pek derin

Sevgilerle yaşarsın..

Sen ölmedin Tanrının

Cihadında ölenler

Fena bulmaz ve heder

Olmaz anın hiç biri

Hak ve tarih yaşatır yaşadıkça beşeri

Kütahya mebusu Atalay

---

²⁵⁴ "Talat Paşa'ya", **Anadolu'da Yeni Gün**, 15 Nisan 1921, s.1.

F- SOGOMON TEHLERYAN'IN MUHAKEMESİ

Tehleryan davası siyasi bir dava olması açısından, çok tartışılmış ve basında konuyla ilgili bir çok haber yer almıştır. Mahkeme süreci merakla beklenmiştir.

1- Mahkeme Öncesi Basında Yer Alan Haberler

Türk basınında Tehleryan'ın muhakemesinden önce bir çok haber yer almıştır. Tehleryan'ın cinayeti işleyip sorgulanmasından sonra cinayet mahkemesine sevk edildiği ve büyük bir ihtimalle de idam edileceği ifade ediliyordu.²⁵⁵ Bunun yanında sorgulama devam ederken Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım, Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Beylerin katilin mahkum edilmesi için gerekli makamlara müracaat etmişlerdi.

Mahkeme yapılmadan önce gerek Türk tarafı, gerek Ermeni tarafı büyük faaliyetler içine girmişti. Ermeniler de Teyleryan'ın serbest bırakılması için yoğun bir çalışma içine girmişlerdi. İstanbul, İzmir ve Amerika'da Ermeniler tarafından yardımlar toplanmıştı.²⁵⁶ Ayrıca Vakit gazetesi “ Talat Paşa'nın Katillerini Kimler Himaye Ediyor” başlığıyla verdiği haberde Bostan'da Amerikalı üç Ermeni avukat ve iki Ermeni mütehasısından oluşan bir heyet kurulduğu yazılıyordu. Konuyla ilgili en ayrıntılı haberi İkdam gazetesi vermektedir. Haberde:²⁵⁷

Ermeniler ve Türkler katili kurtarmak ya da mahkum ettirmek için büyük gayret sarf ediyorlar. Bu amaçla Türkler büyük meblağlar sarf ediyorlar, Ermeniler maddi vasıtalarından mahrum olduklarından Paris'teki Ermeni heyet-i murahhasına müracaat etmişlerdir. Oysa heyet bu işe müdahale etmek istemiyor. Berlin'deki Ermeni dostları bu meseleye fevkalade ilgi göstermeye başlamışlardır. Doktor Lepsius'un başkanlığında Ermeni sevenlerden oluşan komite katilin serbest bırakılması için çalışıyorlar ve bundan çok ümitliler. En meşhur Alman dava vekillerinden üç kişi katili savunma görevini üstlenmiştir. Bunlar Doktor Von Gordon katilin intikamını haklı gösterecek bir görüşle savunmada bulunacak; Doktor Vortin Haninser maktulün suçluluğunu ispata çalışacak ve eski adliye nazırı doktor Hayne, Talat paşa ile dostlarının verdikleri talimatla Ermenilere karşı icra edilen zulmü şahitler

²⁵⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Nisan 1921, s.2.

²⁵⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Nisan 1921, s.2; *Vakit*, 22 Nisan 1921, s. 2; *İkdam* 17 Nisan 1921, s. 3.

²⁵⁷ *İkdam*, 24 Nisan 1921, s.2.

aracılığıyla ispat edecekti. Mahkemenin yakında başlayacağını düşünölmekte olduğu ifade ediliyordu.

Daha sonraki günlerde çıkan gazeteler şu bilgiyi veriyordu: Talat Paşa'nın katili Tehleryan'ın sorgusun bitmek üzere olup, evrakın yakında mahkemeye havale olunacağı ve yakında mahkemenin başlayacağı ifade ediliyordu.²⁵⁸ Bundan iki gün sonraki gazetelerde daha ayrıntılı olarak verilen haberde:²⁵⁹

Katilin mahkemesi mayısın otuzunda Berlin Cinayet Mahkemesinde başlanacaktır. Katil sorguda Talat Paşa'yı teamüden katlettiğini ifade etmiş, kendisini temize çıkarmaya çalışmamıştır. Cinayeti telkin ve teşvikle işlemediğini, kendi iradesiyle işlediğini ve bunu ispat etmek için eskiden Talat Paşa'nın Berlin'de olduğunu bilmediğini, ancak bir gün sokakta rast geldiğini ve fotoğraflarından tanıdığını, bunun üzerine ailesinin intikamını almaya karar verdiğini beyan etmiştir. Katil Talat Paşa'yı tanıdığı zaman validesinin rüyasına girerek kendisine “Sen benim oğlum değilsin çünkü Talat Paşa olduğunu tanıdığın halde onu katl etmiyorsun” dediğini uzun uzun sorgu hakimine anlatmıştı. Ayrıca Teyleryan'ı müdafaa edecek kişilerin katilin şuurunun yerinde olmadığı ve bundan dolayı cinayetten mesul tutulamayacağını ileri sürüleceğini yazılıyordu.

Daha sonraki bölümde geniş bir şekilde üzerinde duracağımız Talat Paşa'nın Türkiye'ye getirilmesi ile bir habere rastlıyoruz. Haberde : Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım'ın İstanbul'daki dostlarından birine mektup yazdığı, mektupta her gün kabristana giderek eşinin mezarını ziyaret etmekte olduğunu ve vaziyet müsait olduğunda eşinin cenazesini İstanbul'a nakletmeyi düşündüğünü yazmıştır.²⁶⁰

26 Mayıs Perşembe günü yayınlanan Peyam-ı Sabah gazetesi sorgulamannın bittiğini ve pazartesi günün yani mayısın otuzunda mahkemenin başlayacağını yazıyordu.²⁶¹ 29 Mayıs tarihli İkdam gazetesi ise mahkeme tarihinin doğru verildiği 2 Haziran tarihinde yapılacağını Ermeni gazetelere dayandırılarak veriyordu.²⁶²

²⁵⁸ **Peyam-ı Sabah**, 4 Mayıs 1921, s.3; **İleri**, 4 Mayıs 1921, s.1.

²⁵⁹ **Peyam-ı Sabah**, 6 Mayıs 1921, s.3; **İleri**, 6 Mayıs 1921, s.1.

²⁶⁰ **Peyam-ı Sabah**,11 Mayıs 1921, s.2.

²⁶¹ **Peyam-ı Sabah**, 26 Mayıs 1921, s.3; **Akşam**, 25 Mayıs 1921, s.1;**İkdam**, 26 Mayıs 1921, s.2.

²⁶² **İkdam**, 29 Mayıs 1921, s.3.

2- Mahkeme Süreci

Soromon Tehleryan'ın muhakemesi 2-3 Haziran 1921 tarihinde yapılmış ve bir buçuk gün sürmüştür. Dava Berlin Eyaleti III. Jüri Mahkemesi tarafından görülmüştür.²⁶³ Mahkeme süreci çok eleştirilmiş, çok tepki toplamıştır. Adeta Ermenilerin hazırladıkları senaryo uygulamaya konmuştur.

Jürili ağır ceza mahkemesinde görülen dava, 12 asil 2'si yedek 14 jüriden oluşuyordu.²⁶⁴

İddianame eylemin gerçekleşmesinden iki hafta sonra, 29 mayısta hazırlanmıştır. İddianamede sanık, "15 Mart 1921 tarihinde Charlottenburg'da eski Türk sadrazamı Talat Paşa'yı kasten öldürmek ve öldürme fiilini tasarlayarak işlemek" ile itham edilmiştir.²⁶⁵

Mahkeme sorgusunda Sogomon Tehleryan kendisi ile ilgili şunları anlatmıştır:²⁶⁶

2 Nisan 1897'de Pakariç'te doğduğunu, Babası tüccar olup, İki, üç yaşında iken Erzincan'a göç ettiklerini, İki kız, üç erkek kardeşi olduğunu, Evli olan ablasının dışında 1915'e kadar birlikte yaşadıklarını, Sekiz, dokuz yaşında iken okula gittiğini ve okulu bitirdiğini, gelir durumu çok iyi olduğunu, 1915'teki tehciere kadar ailesinin zarar görmediğini, ortanca kardeşinin askere alınıp, Erzincan'ın güneyindeki Harput'ta gönderildiğini ama tehcir başladığında izinli olarak evde bulunduğunu, Anne ve babasının 1894'teki katliamlardan sık sık bahsettiğini, katliam yapılacağından sürekli korktuklarını, Türk hükümetinin Ermenilere karşı girişimleri olacağı ve bunun hükümetin politik ve dinsel gerekçelerden kaynaklandığını söylemiştir.

Mahkeme başkanının ailesinin başına gelenleri etraflıca öğrenmeyi arzu ettiğini söylediğinde de Tehleryan şunları anlatmıştır:²⁶⁷

1914 yılında savaş başlayıp da Ermeniler askere alındıktan sonra, mayıs 1915'te, bütün okulların kapatılacağı, şehrin önde gelen insanların ve

---

²⁶³ Akhanlı, a.g.e., s.8.

²⁶⁴ Şeref Ünal, **Salomon Teilirian Davası-Talat Paşa Suikastı-**, Ankara, Ufuk Üniversitesi Yayınları, 2004, s.8-9.

²⁶⁵ A.e., s.14.

²⁶⁶ Akhanlı, a.g.e., s.19-21.

²⁶⁷ A.e., s.22-37.

öğretmenlerinin toplanıp, kampa gönderileceği haberinin geldiğini, aldıkları bir telgraf sayesinde Erzincan'dan sürgün edilenlerden sadece Martirossian'ın hayatta kalmış olduğunu öğrendiklerini anlatmıştır. Haziranın başında şehri terk etmek için hazır olmalarını, para ve değerli eşyalarının saklanmak üzere resmi makamlara teslim etmeleri istendiğini, üç gün sonrada şehir dışına çıkarıldıklarını anlatmıştır. Emir gelir gelmez herkesin şehir dışına çıkarıldığını, köylerden de insanlar getirildiğini ve gruplar halinde yola çıkarıldıklarını, at olmadığı için insanlar ne kadar taşıyabiliyorsa o kadarını yanlarına alabildiklerini, savaş başladığında atlarına el konulduğundan bir eşek satın aldıklarını ve bir öküz arabalarının olduğunu, İlk anne ve babasının şehir çıkışında öldürüldüğünü, güneye gittiklerini, jandarmalar, süvariler ve diğer askerlerin kafilelere refakat ettiğini, yolun her iki tarafında birilerinin kaçmasını engellemek için bulduklarını anlatmıştır.

Kardeşlerinin ve ebeveynlerinin ölümü ile ilgili olarak da; kabile şehir dışına çıkar çıkmaz durdurulduğunu, jandarmaların kafiledekilerin para ve kıymetli eşyalarını yağmaladıklarını, yağma sırasında kafilenin ön tarafından ateş edildiğini, sonra bir jandarma kız kardeşini sürükleyip götürürken annesinin “Gözlerim kör olaydı da görmez olaydım” diye çığlık attığını, daha sonra ise kız kardeşine tecavüz edildiğini, askerlerin ve jandarmaların katliama başladığı sırada çapulcuların da çıka geldiğini, o sırada kardeşinin kafasının baltayla yarıldığını, annesinin öldürüldüğünü, babasını ise göremediğini, kendisinde kafasına aldığı bir darbe sonucu düşüp bayıldığını, ailesinin geri kalan fertlerini bir daha göremediğini anlatmış ve şöyle devam etmiştir.

İki gün sonra kendine geldiğinde bir Kürt köyüne gittiğini, yaşlı bir kadının onu barındırdığını, iki ay kadar Dersim'de Kürtlerle kaldıktan sonra Kürt elbiselerine bürünerek İran'a gittiğini ve orada hastalandığını, bir yıl kadar Salm şehrinde kaldığını, daha sonrada Tiflis'e gittiğini ifade etmiştir. Tiflis'te Ermeni kilisesine gittiğini, kendisine yiyecek ve para verdiklerini sonra bir tüccarın dükkanında çalıştığını, Erzincan'ın Ruslar tarafından işgal edildiği haberini alınca 1916 yılı sonlarında Erzincan'a döndüğünü, eve vardığında kapıların parçalandığını, evin bir kısmının yıkılmış olduğunu, içeriye girince de bilincini kaybedip yere düşüp bayıldığını, kendine geldikten sonra Müslümanlığı kabul etmiş iki Ermeni aileyi ziyaret ettiğini, katliamdan sadece bu iki ailenin, tek tek sayıldığında da yirmi kişinin hayatta kaldığını ileri sürmüştür. Evinde birkaç alet edevat ile toprağın altına

sakladıkları 4800 Türk Lirasını bulup aldığını söylemiştir. Oysa Tehleryan karakolda iken “ Ermeni vatandaşlar bana Talat Paşa’yı öldürmem için para verdi.”²⁶⁸ Demişti. ve şunları ilave etmiştir.

Erzincan’da yaklaşık bir buçuk ay kaldıktan sonra Tiflis’e gittiğini, Nersisian denilen bir Ermeni okuluna gidip beş ay boyunca Rusça öğrendiğini, Tiflis’te iki yıl kadar kaldığını ve 1919 başında veya şubatında ayrılıp İstanbul’a gittiğini, hayatta kalmış akrabalarını bulmak için gazeteye ilan verdiğini, iki ay kadar İstanbul’da kaldıktan sonra Selanik’e gittiğini oradan Sırbistan’a daha sonra tekrar Selanik’e döndüğünü ve orada akrabalarının yanında kalıp, bayılma nöbetlerinden dolayı tedavi gördüğünü, 1920 yılında da Paris’e gittiğini, İstanbul’da iken katliamın sorumlusunun Talat Paşa olduğunun gazetelerde yazıldığını anlatmıştır.

Tehleryan, 1920 yılı boyunca Paris’te olduğunu ve Fransızca öğrenmeye çalıştığını, Cenevre’yi görmek istediğini, Cenevre’ye gidebilmek için İsviçre Konsoloslüğundan vize alması gerektiği, Cenevre’de yaşayan ve bir odası olan İsveç vatandaşı bir Ermeni ile tanıştığını, kendisi Ermenistan’a gitmek istediği için ona ait odayı alabileceğini, Onun referansı ile 21 Kasım’da Cenevre’ye geçtiğini, Kısa bir süre Cenevre’de kalıp 1920 yılı Aralık ayı başında Berlin’e geldiğini ve bu zaman zarfında Talat Paşa’yı öldürmeyi düşünmediğini anlatmıştır.

Bu arada Tehleryan Türkiye ve Ermenistan ilişkileri ile ilgili gazetelerden Şubat 1921’den bu yana bir savaşın olduğu, 1 Mart -1 Nisan 1921 arası savaşın boyutunun genişlediği ve 120 kilometrelik bir cephe boyunca yayıldığını, 1 Marttan itibaren Bolşeviklerle Türklerin ittifak halinde Ermenilere karşı savaştığı, Moskova tarafından desteklenen Enver Paşa’nın, Bolşevikler ve Türklerden oluşan birliklerle Ermenilere karşı savaşı kumanda ettiğini bildiğini ifade etmiştir.

Tehleryan, mahkeme heyetine “Bir insan öldürdüm ama katil değilim” diyerek vicdanının rahat olduğunu, cinayeti planlayarak işlemediğini ifade ettikten sonra şu şekilde devam etmiştir:

Olaydan iki hafta önce, katliam görüntülerinin hatıraları yüzünden kendisini çok kötü hissettiğini, annesini cesedini gördüğünü, ceset ayağa kalkıp kendisine doğru yürüdüğünü ve kendisine “Talat’ın burada olduğu seni hiç ırgalamıyor. Oğlum filan

²⁶⁸ Zapçioğlu, a.g.e., 25 Nisan 1993, s.12.

değilsin sen.” dediğini, bunun üzerine irkildiğine ve onu öldürmeye karar verildiğini söylemiştir.

Önce Ausburger caddesinde yaşadığını sonrada 5 Martta annesi hayallerine girdikten sonra, Talat Paşa’yı öldürmeye karar verdiğini ve evi bu yüzden değiştirdiğini, fakat yeni eve taşındıktan sonra annesinin söylediklerini unuttuğunu (aklından çıkardığını), kendi kendisine bir insanı öldürecek durumda olmadığını düşündüğünü söylemiştir. Devamında Annesi istediği için Hardenberg caddesinde, Talat Paşa’nın evinin tam karşısında, Talat Paşa’yı öldürme arzusuyla, Talat Paşa’ya yakın olmak için ev tuttuğunu, yalpalamalar olduğunu kendisini hasta hissedince annesinin emrini yerine getirmek istediğini kendisini iyi hissettiğinde kimseyi öldürmeye hakkı olmadığını düşündüğünü eklemiştir.

Teyleryan, Talat Paşa’yı ilk kez olaydan beş hafta önce, Hayvanat bahçesine doğru iki adamın birlikte yürüdüğünü, Türkçe konuşulduğunu ve birine “Paşa” diye hitap edildiğini duyunca dönüp baktığını ve Talat Paşa olduğunu gördüğünü ifade etmiş, bu olaydan sonra her zamanki işlerini yürüttüğünü sadece katliam görüntülerini daha sık görmeye başladığını, kendini hasta hissettiği için doktora gittiğini ve tedavi gördüğünü anlatmıştır.

Cinayet gününü ise şöyle anlatmıştır:²⁶⁹

Evin içinde voltalarken Talat Paşa’yı önce balkonda sonrada dışarı çıkarken gördüğünü, sonrada annesinin söylediklerini hatırladığını ve gözlerinin önünden annesinin geçtiğini, Talat Paşa dışarı çıkınca, silahı kapıp arkasından koştuğunu, Talat Paşa’nın yalnız diğer kaldırımdan hayvanat bahçesine, istasyona doğru gittiğini, diğer kaldırımdan onunla aynı hizaya kadar koştuğunu, sonra caddeyi geçip ona yaklaştığını, Talat Paşa’nın yanına vardığında arkasında olduğunu, onunla konuşmadığını, tabancanın namlusunu neredeyse kafasına degecek kadar yaklaştırdığını ve ateş ettiğini, Talat Paşa’nın yere düştüğünü ve yüzü gözü kan içinde olduğunu, sonra akan kanı ve insanları görünce, döveceklerini bildikleri için kaçtığını anlatmıştır.

Şahit Nikolaus Jessen ise Gördüklerini şöyle anlatıyordu:²⁷⁰

---

²⁶⁹ Akhanlı, a.g.e., s.37-43.

²⁷⁰ A.e., s.44-48.

15 Mart Salı günü, saat 11'e doğru Hardenber Caddesinde yürürken, önünde griler giyinmiş bir adamın ağır adımlarla gezintiye çıkmış gibi yürüdüğünü, sanığın hızla yanından geçtiğini ve silahı cebinden çıkardığını, önünde yürüyen beye (Talat Paşa) ya hızla yaklaştığını ve tek söz söylemeden kafasının arkasından vurduğunu, yüzüstü yere yıkılan Talat Paşa'nın kafasının parçalandığını, sanık silahı yere bırakarak kaçmaya başladığını, önde bulunan bir kadının da bayıldığını, kadının vurulduğunu düşünüp yardım ettiğini, sonra sanığı kovaladığını, Fasanen caddesinde yakaladığını, bir sürü insanın toplanıp sanığı dövdüklerini, Katil'e Talat Paşa'yı niçin vurduğunu sorduğunda da "Ben Ermeni, o Türk, Almanya'ya ne ziyarı var!" dediğini anlatmıştır.

Davanın ilk günü sanığın sorgusundan sonra, şahitlerin, bilirkişiler ve adli bilirkişilerin ifadelerine yer verilmiş, ikinci gün ise savunma avukatları ile iddia makamı dinlenmiştir. Bütün bu sürecin sonunda jüri şu kararı vermiştir:

"jürinin haysiyet ve vicdanıyla aldığı karar:²⁷¹

Sanık Soromon Tehleryan, 15 Mart 1921 günü, Charlottenburg'da Talat Paşa'yı kasten, taamüden ve tasarlayarak öldürmüş müdür ?

Hayır.

Otto Reinicke, Jüri Başkanı" şeklinde olmuştur.

Mahkeme adına kararı mahkeme başkanı şöyle açıklamıştır:²⁷²

"Sanık beraat etmiştir. Mahkeme masrafları devlet bütçesinden karşılanacaktır."

Mahkemenin en çok eleştirilen tarafı Almanya'nın tutumu olmuştur. Yapılan araştırmalarda Dışişleri Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı, savcılık ve sanık avukatları arasında oldukça yoğun yazışmalar yaşanmıştır. Davanın hazırlık ve seyri, Dışişleri, Devlet Yüksek Savcılığı, Prusya Adalet Bakanlığı ve III. Eyalet Mahkemesi Savcılığı arasında yapılan pazarlık ve görüşmeler sonucu belirlenmiştir.²⁷³ Hatta Devlet Savcılığı, Prusya Adalet Bakanlığına gönderdiği bir yazıda dava stratejisine ilişkin görüşlerini belirtmiş ve davanın basın temsilcilerine kapalı olmasını

²⁷¹ Akhanlı, a.g.e., s.167.

²⁷² A.e., s.168.

²⁷³ Tessa Hofmann, **Talat Paşa Davası Bilinmeyen Belgeler/ Yorumlar**, İstanbul, Belge Yayınları, 2003, s.29.

istemiştir.²⁷⁴ Bu yazışmalarda mahkemeye oldukça büyük bir müdahale olduğunu ortaya koymaktadır. Almanya, mümkün olduğu kadar kendini dava dışında tutmaya ve davanın uluslar arası bir mahkemeye dönüşmesine engel olmaya, davayı “apolitikleştirmeye” çalışmış, Tehcirde suç ortağı olduğu ithamından korkmuştur.²⁷⁵ Ayrıca Almanya dava süresince İngilizlerin sempatisi kazanmaya çalışmıştır.

Bu dava mahkeme salonu Ermeni propagandası için bir forum olarak kullanılmış, dürüst yargılama kuralları hiçe sayılarak katil yerine kurbanın mahkum edildiği göstermelik bir dava olmuştur.²⁷⁶

Uluslar arası boyutu olan bir sorgulamada, olayın unsurlarının doğruluğu ancak uluslararası alanda adli yardım yoluyla edinilecek bilgilerle sağlanabileceğinden, biraz zaman ister. Oysa Savcılık bunu gerekli görmemiş davayı mümkün olduğunca çabuk kapatabilmek için, iddianameyi en kısa sürede düzenlemiştir. Ayrıca iddianamede sunulan delillerin tümü sanığın itiraflarına dayanmaktadır.²⁷⁷ Ayrıca Andonian mahkemeye eksik ve tahrif edilmiş belgeler sunmuş, fakat bu belgeler ne mahkemede delil olarak kullanılmış, ne de mahkeme bunları “otantik” olarak kabul etmiştir.²⁷⁸

Olayı bizzat görmüş olan tanıkların dışındaki diğer tanıkların tümü sanığın memleketlisi olup, hiçbiri görgü tanığı değildir. Ayrıca sanık karşısında bir şey söyleyebilecek durumundaki tek tanık olan, Talat Paşa'nın eşinin davaya tanık olarak çağırılmasına müsaade edilmemiştir.²⁷⁹

Beş Bilirkişi birbirinden tamamen farklı beş görüş ortaya koymuştur. Sanığın epilepsi olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte bilirkişilerden üçü sanığın suçu bilerek, isteyerek ve bilinçli bir şekilde işlediğini ve ruhsal durumunun cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağını rapor etmelerine rağmen, jüri heyeti davayı mahkumiyetle sonuçlandırmamış, tam tersini yapmıştır.²⁸⁰

---

²⁷⁴Hofmann, **a.g.e.**, s.36.

²⁷⁵ **A.e.**, s.18.

²⁷⁶ Ünal, **a.g.e.**, s.2.

²⁷⁷ **A.e.**, s.14.

²⁷⁸ Şinasi Orel-Süreyya Yuca, **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.18.

²⁷⁹ Ünal, **a.g.e.**, s.15.

²⁸⁰ **A.e.**, s.40.

Tanığın sorgusunda verdiği bilgiler ile mahkemede verdiği bilgilerin birbiriyle çelişmektedir. Tehleryan'ın 15,16,17 ve 21 Mart 1921 tarihlerindeki sorgusunda çelişkiler söz konusudur. 26 Mart 1921 tarihindeki sorgusunda ifadesinde değişiklikler yapmıştır. Örneğin 15 Mart 1921 tarihli sorgusunda doğum yeri "Salmas", vatandaşı olduğu ülke "İran" demiş, 26 Mart 1921 tarihli ifadesinde ise doğum yeri "Pakaritsch (Erzincan)" diye yazılmış ve Türk vatandaşı olduğu belirtilmiştir.²⁸¹

Kararla birlikte bu cinayet, sanığın aile fertlerinin intikamını almak için işlenmiş, ahlaki bir eylem olarak haklı kılınıyordu. Savunma, cürümün kişisel önemini vurguladığından, suikastın örgütlü yönü göz ardı edilmiş ve bunun sonucu olarak Ermeni terör örgütlerinin işleyeceği diğer cinayetlerin önünü açmıştır.²⁸² Nitekim 15 Mart 1921 tarihinde Talat Paşa'nın öldürülmesinden sonra; 6 Aralık 1921'de Sait Halim Paşa Roma'da, 17 Nisan 1922'de Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de, 21 Temmuz 1922 tarihinde ise Cemal Paşa Tiflis'te benzer şekillerde öldürülmüşlerdir.

Mahkemenin Tehleryan'ın beraatıyla sonuçlanmasından sonra Savcı, bir sonuç alınamayacağını düşündüğü için davayı temyize göndermemiştir. Hayriye Hanım'ın ise 4 Haziran 1921'deki başvurusu üzerine savcılık davayı temyiz etmiş fakat davanın yeniden görüşülmesini reddetmiştir.²⁸³

3- Mahkeme Kararına Müslümanların Tepkisi Ve Almanya'nın Tutumu

Mahkeme kararını açıkladıktan sonra Berlin'de yaşayan Müslümanlar karara tepki göstermişlerdir. Nitekim 4 Haziran 1921 tarihinde Şark Kulübü (Orient club) yazılı bir açıklama yapmıştır.²⁸⁴ Şark Kulübü adına yapılan açıklamada Mısırlıları Mustafa Fuad, Azerbaycanlıları A.M. Ali Sadır, Arapları İbrahim Mansur, Hindistanlıları Dr. Pellai, İranlıları Mirza Hasan, Türkleri Ali Burhaneddin ve kulüp başkanı adına Dr. A. Faik'in imzaları yer almıştır.²⁸⁵ Açıklamada: ²⁸⁶ Ermeni Meselesi'nin İtilaf Devletleri diplomatları tarafından çıkarıldığını ve amaçlarının

²⁸¹ Hofmann, a.g.e., s.31.

²⁸² Ünal, a.g.e., s.66.

²⁸³ Hofmann, a.g.e., s.40.

²⁸⁴ Mustafa Çolak, " "Talat Paşa Davası" Kararına Berlin'deki Müslümanların Tepkisi ve Alman Hükümeti'nin Tutumu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XXI, s.63, Kasım 2005 (internet sayısı).

²⁸⁵ A.e., s.8(3. dipnot).

²⁸⁶ A.e.,s. 2-3.

Türklerle Ermenileri birbirine düşürerek emperyalist emellerine ulaşmak olduğu, Ermeni Meselesinde en doğru kararı tarihin verebileceği, Ermeni Meselesi'ni başlatanların Türkler değil, Ermeniler olduğu ifade edilmiştir. Talat Paşa Davası ile ilgili olarak da dava esnasında Ermeni Meselesi konuşularak, davanın cinayet davasından çıkarıldığı, Teilirian yerine, Talat Paşa'nın Ermenilerin tehcirinden dolayı yargılandığı bir davaya dönüştürülmesinden duydukları rahatsızlığı, Alman yargısının, bu davada tarafsız ve adil bir karar vermediğini dile getirmişlerdir. Açıklamanın sonunda ise Türk ve İslam halklarının onurunu inciten ve rencide eden bu yargı kararını protesto ettiklerini ve bunun düzeltilmesini istediklerini beyan etmişlerdir.

Mahkemenin kararına bir tepkide Hint heyeti tarafından gösterilmiştir. Hintlilerden oluşan bir heyet, Alman Dışişleri Bakanlığını ziyaret etmiş; Alman hükümetinin Talat Paşa davası konusunda İslam halklarını rahatlatacak bir açıklama yapıp yapmayacağını ve bu cinayeti işleyen Tehleryan'a karşı bir tavır alıp almayacağını sormuştur. Hintli heyet, Alman hükümeti Talat Paşa davası kararını düzeltmek için herhangi bir girişimde bulunmadığı takdirde, İslam ülkeleri halkları Alman mallarını satın almayı protesto edeceklerdi. Nitekim Bu halklar, Almanya'nın İslam ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecek bir takım eylem hazırlıkları içinde bulunuyorlardı.²⁸⁷

Şark Kulübü ve Hint heyetinin dışında ferdi tepkilerde olmuştur. Birinci Dünya Savaşından beri Almanya'da yaşayan Mısırlı Dr. Mansur Rıfat Alman Cumhurbaşkanı Ebert'e telgraf yazmıştır. Basında da yer alan telgrafta Dr. Rıfat, Talat Paşa davasının adaletsizliğini bir örnekle açıklamış ve bu adaletsizliğin üstesinden cumhurbaşkanının gelebileceğini belirtmiştir. Mahkemenin Türk –Ermeni ilişkilerini “ din şablonu” çerçevesinde ele almış, böyle bir hatanın İslam dünyasında karşılıksız kalmayacağını belirterek mahkemenin verdiği kararı bu telgrafla protesto etmiştir. Ayrıca Dr Mansur Rıfat, Talat Paşa davası ile ilgili Alman basınında çıkmış olan ve dava kararını tenkit eden yazıları toplayıp bir broşür halinde yayınlamıştır.²⁸⁸

Mahkeme kararına diğer bir ferdi tepkide son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Havran mebusu olan Şekip Arslan'dan gelmiştir. Şekip Arslan dava sonucuna basın

---

²⁸⁷ Çolak, a.g.e.,s.4.

²⁸⁸ A.e.,s.4.

yoluyla tepkide bulunmuştur. Der Neue Orient dergisinde Johannes Lepsius'a mektup yazmıştır. Mektupta: Johannes Lepsius'un eserinde Ermeni meselesi ile ilgili konulardaki tespitlerinin yanlış olduğunu ortaya koyarak, Lepsius'un Ermeni meselesini din şablonu çerçevesinde ele almasına karşı çıkmıştır.²⁸⁹

Mahkeme kararına gösterilen tepkilerin İslam toplulukları arasında giderek yayılmasından endişe duyan Alman hükümeti bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. Yapılan açıklamada Alman hükümeti, Alman İmparatorluğu'nun samimi dostu ve Almanya ile "doğu halkları" arasında uzun süre devam eden dostane ilişkilerin kurulmasında ve devamında önemli bir rol oynayan Talat Paşa'nın Alman toprakları üzerinde politik bir cinayete gitmesinden üzüntü duyduğunu, Alman hükümetinin olayın bütün ayrıntılarının incelenip ortaya çıkması için gerekli çabayı harcadığını, incelemeler sonucu cinayetin yabancı uyruklu biri tarafından işlendiğini, hiçbir Almanın olayla ilişkisi olmadığını ortaya koyduğunu, Alman halkının olayı üzüntü ve nefretle karşıladığını belirtmiştir. Mahkeme kararı ile ilgili olarak da Alman hükümeti bu talihsiz olayın kefareti için elinden geleni yapmış, suçlu olaydan hemen sonra yakalanıp tutuklanmış ve mahkemeye sevk edilmiştir. Alman yasalarına göre kararı jüri mahkemesi vermekte ve jüri kararını vermekte bağımsızdır. Alman yasalarına göre hükümetin jüri üzerinde herhangi bir etkide bulunması kesinlikle imkansızdır denilerek, karara saygı gösterdiğini ortaya koymuştur.²⁹⁰ Oysa açıklamada Dışişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, savcılık ve sanık avukatları arasında yoğun bir yazışma trafiği yaşandığı ve mahkemeye nasıl müdahale edildiği tamamen göz ardı edilmiş, Alman hükümetinin mahkeme sürecinde başaktör olduğu gerçeği görmemezlikten gelinmiştir.

Diğer bir önemli savunma açıklaması mahkeme savcısı Gollnick tarafından yapılmıştır. Savcı, Berlin Yüksek Mahkeme'sindeki (Kammergericht) Genel Savcıya 15 Temmuz 1921 tarihinde gönderdiği "çok gizli" başlıklı yazıda,²⁹¹ Talat Paşa davası kararının temyize gönderilmesinden vazgeçilmiş, gerekçe olarak temyiz için gerekli olan materyallerin elde bulunmaması ve sanık Tehleryan'ın Alman topraklarını terk etmesi gösterilmiştir. Savcı Müslüman hakların davaya gösterdikleri tepkinin ve eleştirilere hukuki açıdan bakıldığında, eleştiriyi yapan kişilerin Alman

---

²⁸⁹ Çolak, a.g.e., s.5.

²⁹⁰ , A.e.,s.5-6.

²⁹¹ A.e.,s.6.

yargı sisteminin temellerini ve şartlarını göz ardı ettikleri, bu kişilere göre karar hukuki nedenlere değil de siyasi nedenlere dayandığı, oysa mahkemede sanığın cinayet anındaki ruh durumu konusunda görüşlerine başvuru, Berlin'in en iyi beş doktoru, sanığın epilepsi olduğuna kanaat getirmiş, bundan dolayı da Alman ceza yasasının 51. Maddesi uygulanmış ve sanık serbest kalmıştır. Savcı, mahkemenin hukuki ve doğru bir karar verdiğini düşünmektedir.

Talat Paşa davasının sona ermesinden sonra, olay Alman basınında büyük yankı bulmuştur. Olayın Alman topraklarında meydana gelmesi ve mahkemenin Almanya'da yapılması bunun en büyük nedenidir. Tehleryan'ın serbest bırakılması, Alman basınında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kararı eleştiren liberal gazetelerin yanında kararı haklı gösteren sol ve dini gazeteler mevcuttur. Konu ile ilgili yazılarda Ermeni tarihi ve tehcirine yer verilmiştir.²⁹²

4- Mahkeme Sonucunun Türk Basındaki Yansımaları

Dava sona erdikten sonra mahkemenin verdiği karar basında yer almıştır. Dikkat çeken nokta kararın sade bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır. Haber ufak tefek farklılıklar ihtiva etmekle birlikte şu şekilde basında yer almıştır:

“ Sadrı esbak Talat Paşa'nın katili Berlin jüri heyeti tarafından beraat ettirilmiştir.”²⁹³

Savcı, Gollnick, bir sonuç alınmayacağını düşündüğü için, Tehleryan'ın beraatına karşı dava temyize gönderilmedi. Ancak Talat Bey'in eşi 4 Haziran 1921'deki başvurusu üzerine savcılık davayı temyiz etmiştir.²⁹⁴ Temyiz başvurusu ile ilgili haberler basında yer almıştır. Haberde davanın tekrar tetkiki için madde-i umumi tarafından talep edildiği, daha sonra talebin geri alındığı ve davanın yeniden tetkikine lüzum görülmediği yazılmıştır.²⁹⁵ Oysa Ağustos ayının sonlarında temyiz başvurusu ile ilgili basında tekrar haberler karşımıza çıkmıştır. Haberde:²⁹⁶

---

²⁹² Ramazan Çalık, “ Talat Paşa'yı Vuran Teröristin Affının Alman Basınındaki Yankısı”, Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Sota Yeni Türkiye, Haarlem-Ankara 2001, s.481-501.

²⁹³ **Akşam**, 5 Haziran 1921, s.1; **Tevhid-i Efkar**, 6 Haziran 1921, s.1; **Vakit**, 6 Haziran 1921, s.3; **İleri**, 6 Haziran 1921, s.3; **İkdam**, 6 Haziran 1921, s.1.

²⁹⁴ Hofmann, **a.g.e.**, s.40.

²⁹⁵ **Vakit**, 2 Ağustos 1921, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 2 Ağustos 1921, s.3.

²⁹⁶ **Vakit**, 30 Ağustos 1921, s.4; **İleri**, 30 Ağustos 1921, s.1; **Tevhid-i Efkar**, 30 Ağustos 1921, s.3; **İkdam**, 30 Ağustos 1921, s.2; **Peyam-ı Sabah**, 30 Ağustos 1921, s.3.

Amerika’da çıkan bir Ermeni gazetesinin Berlin’den aldığı bir habere nazaran Talat Paşa’nın katili Tehleryan’ın muhakemesinde vuku bulan bir takım gayrı kanuni muamelata istinaden yeniden tetkiki madde-i umumilik tarafından talep olunmuştur. Lakin bu talebin divan-ı alice kabul ve binaenaleyh davanın yeniden görülüp görülmeyeceği henüz meçhul olduğu, Tehleryan, Berlin’den Amerika’ya gittiğinden muhakemenin gıyaben icra edileceği yazıyordu. Oysa davanın tekrar görüşülmesi reddedilmişti.

Mahkemenin beratla sonuçlanmasından sonra Tehleryan, hemen Berlin’i terk etmiş, hatta Yunan toprağına gitmek üzere pasaportunu vize ettirdiği şeklinde haber basında yer almıştır.²⁹⁷

Türk basını dava ile çok yakından ilgilenmiştir. Dava ile ilgili birçok alıntı yapılmıştır. “Verçinlor” gazetesinden yapılan alıntıda şu bilgilere yer veriliyordu:²⁹⁸

Talat paşa’nın zevcesi tarafından dört, Tehleryan tarafından da üç dava vekili tutulmuştur. Mahkeme masrafı sabık maliye nazırı Cevid Bey ile Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey tarafından karşılanmış olup buna karşı Talat Paşa’nın Makriköy (Bakırköy) taraflarındaki bir arsası Cemal Azmi Bey’e devredilecektir. Cinayetten sonra Doktor Nazım Bey büsbütün ortadan kaybolmuştur. Cemal Azmi Bey ise ancak geceleri sokağına çıkabilmektedir. Bahaddin Şakir Bey de İspanya’ya gidecektir.

Sogomon Tehleryan Davasında öncelikle Tehleryan’ın mahkeme sorgusuna geniş yer ayırmıştır. Haberlerde en dikkat çekici noktayı Teyleryan’ın annesinin canlanması oluşturmuştur. “Oryentinyoz” gazetesinde yayınlanan baş makalede şunlar yazılmıştır:²⁹⁹

“ Ermeni tehcirinin mürettibi Talat’ın katili olan genç Ermeninin muhakemesi (Berlin) de başlamış ve meraklı bir mahkeme olduğunu göstermiştir. Katilin mübalağakarane (abartma) ifadatta(ifade) bulunup bulunmadığını bir tarafa bırakalım. Katil, maktul validesinin rüyasına girerek Talat’ın Berlin’de olduğunu fakat kendisinin yine lakayd (kayıtsız) kaldığını, binaenaleyh(bundan dolayı) kendisini evlatlıktan reddettiğini söylediğini beyan etmektedir.

---

²⁹⁷ **Vakit**, 28 Haziran 1921, s.2.

²⁹⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 5 Haziran 1921, s.3.

²⁹⁹ **Akşam**, 4 Haziran 1921, s.2; **Tevhid-i Efkâr**, 5 Haziran 1921, s.3; **Peyam-ı Sabah**, 5 Haziran 1921, s.2.

Böyle bir ifadenin mahkemece nazar-ı dikkate alınması pek müşkül ise de bu ifade calib-i dikkattir(dikkat çekme). Bazı zamanlar ve bazı vesileler olur ki ölülerin bazı maksatlar için dirilere görünmesine müsaade edilir. Ölülerin hayaletleri yahut tecelliyatı(görünme) tesmiye(adlandırma) olunan, halat(durum) pek çok vuku bulmuştur. Fakat bu hadisat suhuletle(kolaylıkla) ve bila sebep(sebepsiz) vuku bulmamaktadır. Alem-i hayat(hayat alemi) ile alem-i mematı(ölüm alemi) ayıran kanunlar katidir. Bu iki alemleri yekdiğeriyle birleştirmek için suni bir köprü inşasına imkan yoktur. Binaenaleyh bu gibi tecelliyata(görünme) müstesna sebeplere binaen müsaade edilir. Şayet Ermeni genci uydurmuyorsa hadise-i hazırada bu müstesna sebepler mebzulen(bolca) mevcuttur. Talat düvel-i müttefika(müttefik devletler) harb mücrimleri(suçlu) listesinin başında idi. Almanya'da ferih(sevinçli) ve fahur(övünme) yaşıyordu. Alem-i esrardan(esrar alemi) bir emir sadır olmasa mumaileyh(adı geçen) belki hiçbir cezaya maruz kalmazdı.”

Peyam-ı Sabah gazetesi mahkeme ile ilgili olarak “Deyli Telegraf” gazetesinden iktibasla şu bilgiye yer veriyordu:³⁰⁰

Bu dava yalnız büyük bir alaka uyandırmamış aynı zamanda siyasi ihtirasları da körüklemiştir. Mahkeme salonun kapısında bekleyen yeşil üniformalı altı jandarma içeri girmek isteyenlerin davetiyelerini kontrol etmiştir. Gazetenin muhabiri mahkeme salonuna girerken silahı olup olmadığı sorulmuş ve muhabir “hayır” cevabını vermiştir. Orada esmer çehreli, siyah saçlı ve Ermeni olduklarını tahmin ettiği pek çok kişi bulunmaktaydı. Bir çok şahit çağırılmıştır. Mübaşir birden “Talat Paşa'nın refikası” diye bağırması, bunun üzerine siyahlar giyinmiş, şapkasını bir tül ile örtmüş, kederli yüzü ile biraz şişmanca bir kadın içeri girmiştir. Hayriye Hanım, saçları dibinden kesilmiş, buruşuk simalı ve bir gözünde tek bir gözlük taşıyan Liman Von Sanders ile iki eski dost gibi selamlaşmıştır.

Basında yer alan haberlerden biride Liman Von Sanders Paşa'nın mahkemedeki ifadeleri olmuştur. Alman mahkemesi Türkiye'de Beş sene³⁰¹ görev yapmış üst kademedede bulunmuş olan Liman Von Sander'in görüşlerine başvurmak için mahkemeye çağırılmıştır. Liman Von Sanders'in mahkemedeki görüşleri şu şekilde basında yer almıştır.³⁰²

³⁰⁰ **Peyam- Sabah**, 12 Haziran 1921, s.2.

³⁰¹ Daha geniş bilgi için bkz. Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010.

³⁰² **Akşam**, 19 Haziran 1921, s.2.

Ermenistan’da cereyan eden vaka iki kısma ayrılmalıdır: Birincisi Ermenilerin uzaklaştırılması hakkında ittihat ve Terakki hükümetinin emri; İkincisi Ermenilerin Türk ordusu dahil olmak istememeleri ve Ruslar tarafına geçmeleri neticesinde Ermenistan’da cereyan eden mücadele.

İttihat ve Terakki Hükümeti, askeri ve mülki heyetlerin gönderdiği raporlar üzerine Ermenilerin uzaklaştırılmasını emretti. Bu münasebetle Kafkas Ordu kumandanlarının daima Türklerden mürekkep oldu. Savaştan önce Türk Jandarması seksen beş bin kişiden oluşuyordu. Sonradan bunlara yardım etmek için eşkıya ve işsiz takımından bir çok jandarmalar kaydedildi. Ermenilere karşı zulüm yapanlar Türk askerleri değil, işte bu jandarma muavinleriydi. Alman hükümeti o zaman yapılması mümkün olan her şeyi yaptı. Alman zabıtalарının hiçbiri bu olaylara iştirak etmemiştir. Liman Von Sanders, Talat Paşa’dan emir almamıştır. Enver’den bir takım küçük emirler almış, fakat anlamsız oldukları için tasdik etmemiş, uzaklaştırmaya muhalefet etmiştir. Bir Ermeni uzaklaştırılır ise bütün jandarmaları kurşuna dizmekle tehdit etmiştir. Ecnebi matbuatı, bu olaylarda Alman zabıtlarının de iştirak ettiğini yazdıklarını, bunun doğru olmadığını, Talat Paşa’nın bu olayda şahsen iştiraki olduğunu bilmediğini ifade etmiştir.

Oysa Liman Von Sanders gibi Osmanlı Ordusunda görev yapmış hatta olaylar sırasında Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapmış olan Korgeneral Bronsart Von Schellendarf, büyük bir günlük gazetede “Açık Mektup” yayınlamış ve mahkemenin beraat kararına karşı en isabetli eleştiriyi yapmış, kararı protesto etmiştir. Mektupta.³⁰³

“ Talat Paşa Lehine Bir İfade

Teilirian davasında ya konuyla ilgili söyleyecek hiçbir şeyi olmayan, ya da tanık olunması gereken olayları yalnızca “duymuş” olan kişiler tanık olarak dinlendi. Gerçeği görmüş olan görgü tanıkları ise mahkemeye çağırılmadılar. Ermenilere yapılan zulmün, yani mahkemede belirleyici bir rol oynayan bu olayların yaşandığı bölgede görev yapan Alman subayların ifadelerine neden başvurulmadı? Bu kişilerin isimleri mahkemeye verildi ve bunların bir kısmına mahkeme tarafından tanıklık yapmaya hazır olmaları bildirildi, ancak bu kişiler sonunda davaya çağırılmadılar. Bu nedenle gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olmak için,

³⁰³ Ünal, a.g.e., s.70-77; Uras, a.g.e., s.629-630; “Talat Paşa için Şahitlik”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi** s.4,(Aralık2001-Ocak- Şubat 2002), s.76-82; Hikmet Özdemir, **Üç Jöntürk’ün Ölümü**, 3.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s. 126-131.

sorumlu tutulamayacağım nedenlerle yerine getiremediğim tanıklık yükümlülüğümü bilahare bu şekilde yerine getirmek istiyorum...”

Mektubun devamında Ermeni-Kürt ihtilafından bahsedilmiş, ermeni isyanlarıyla ihtilaf daha da büyümüş, Ermeni isyanlarının başka mihraklar ve özellikle Ruslar tarafından desteklenmiş ve finanse edilmiştir. Müslümanlar orduya alındığından, Ermeniler savunmasız halk arasında korkunç katliamlar yapmış, ordunun iç bölgeyle olan irtibatın kesilmesi tehlikesine karşı bakanlar kurulu kritik durum karşısında Ermenileri tehlikeli kişiler olarak ilan etmiş ve sınır bölgelerinden uzaklaştırılması kararı almıştır. Talat, ne yapacağı belli olmayan kindar bir katil değil, ileri görüşlü bir devlet adamıdır. Ermenilerin bölgeden çıkarılması konusunun “Türkler Hıristiyanlara zulmediyor” propagandasına dönüştürülmüş, tehcirde valiler gelen emirleri asıl mahiyetinden farklı uygulamış, eğitimsiz memurlar Ermenileri sevk etme, besleme ve barındırma görevlerinin üstesinden gelememiş, Talat elindeki bütün imkanlarla müdahale etmiş, talimatlar göndermiştir. Savaş şartları elverdiği ölçüde bu yardımlar sağlanmış, Müslüman, mülteci ve Ermeni yerleşimciler uzun yürüyüşlere yenik düşmüşlerdir. Talat bir katil değil, bir devlet adamıydı! Talat Paşa vatan sevgisinin kurbanı olmuştur! Denilerek duruma ne kadar hakim olduğunu, gerçeklerin mahkemede anlatılanlardan çok farklı olduğunu ortaya koymuş ve insanların Ermeni tehcirini doğru anlamalarını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda mahkemenin yapmış olduğu büyük hataları ve ne kadar yanlış bir karar verildiğini ortaya koymuştur.

Mahkeme kararını sadece Türkler değil başkaları da karşı çıkmıştır. Bunlardan biri Eski Bulgaristan Başvekili Radoslovoftur. Sabık Başvekil Mahkemenin beraat kararından sonra Almanya’da bir makale yayınlamıştır.³⁰⁴ Makalesinde Türkler Almanların müttefikidir. İttifaka sebep olan en mühim kişi Talat Paşa’dır. O memleketinin bütün mukadderatını, her şeyini Almanya’ya feda etmiştir. Şimdi bu fedakarlığı yapan başvekil Almanya’da katledilmiş ve katil beraat ettirilmiştir. bu olaydan sonra hayatını emniyette görmediğin dolayı Almanya’yı terk edeceğini yazmıştır.

Türk basını mahkemenin kararını açıklamasından sonra Ermeni gazetelerden alıntı yapmıştır. Tehleryan’ın beraat etmesi ile ilgili Ermenilerin neler düşündüklerini

---

³⁰⁴ Akşam, 29 Ağustos 1921, s.3.

aktarmaya çalışmıştır. Ermenice Aravud gazetesinden yapılan alıntıda şunlar yazılıyordu:³⁰⁵

“Talat Paşa’yı katleden (Tehleryan) ın beraat haberini tebliğ eden kısa ve müessir telgrafname bütün Ermenilerin kalplerini mesrur(memnun) edecek mahiyettedir. Mazlum bir milletin intikamını almış olduğu için (Ermeniler celladı) nın katili serbest bırakıldı ve nihayet adalet galip oldu.

(Tehleryan) ı tecziye ettirmek(cezalandırmak) üzere Türkler (Berlin) de fuzuli propagandada bulundular. (Berlin) cinayet mahkemesi kısa bir muhakemeden sonra intikam alan Ermeni kahramanın beraatına karar verdi. (Tehleryan) bütün bir milletin mahvolmasına sebebiyet veren bu korkunç mahlukun başka suretle tecziye (cezalandırma) edilemeyeceğine kani olduğundan adaleti bizzat tatbik etti. (Berlin) de verilen bu hüküm insan yiyici(?) bu sırtlanı vefatından sonra kahramanlar sırasına geçirmekle onu hala müdafaa etmek isteyen Türklere müthiş bir darbedir. Zira o Türklüğü temsil ediyordu.”

Ermeniler bir kahraman olarak gördükleri Tehleryan için yardım toplamıştır. Çok büyük miktarları bulan bu yardımlar basında şu şekilde yer almıştır:³⁰⁶

“Berlin’den işaret ettiğine göre, Talat Paşa’nın katili beraat kazandığı gün derhal (Berlin) den hareket etmiştir. Berlin’deki Ermeniler mahkeme mesarufı için (200.000) mark vermişlerdir. Diğer taraftan Berlin, Amerika, İsviçre, Paris ve Londra Ermenileri tarafından merkum emrine Bir milyon marka müteceviz bir meblağ tevdi edilmiştir.”

---

³⁰⁵ **Tevhid-i Efkar**, 7 Haziran 1921, s.1.

³⁰⁶ **Vakit**, 5 Ağustos 1921, s.2; **Tevhid-i Efkar**, 5 Ağustos 1921, s.3.

III. BÖLÜM

TALAT PAŞA’NIN NAAŞININ TÜRKİYE’YE GETİRİLMESİ VE KENDİSİ HAKKINDA YAPILAN YORUMLAR

A- HAYRİYE HANIM’IN İLK TEŞEBBÜSÜ

Talat Paşa 15 Mart 1921 tarihinde Berlin’de öldürülmüş, cenaze töreni 19 Mart 1921 tarihinde yapılmıştı. Cenaze namazı Talat Paşa’nın yapılmasında büyük emeğinin geçtiği camide kılınmış ve Türkiye’ye gönderilecek fırsat bulunana dek geçici olarak Berlin Neukölln’deki Türk mezarlığına defnedilmişti.³⁰⁷

Hayriye Hanım, Talat Paşa’nın ölümünden hemen sonra, cenazesini memlekete götürmek istemişti. Hatta İstanbul’daki dostlarından birine yazdığı bir mektupta: Eşinin mezarını her gün ziyaret ettiğini ve vaziyet müsaade eder etmez bakiye-i izamını (Kemiklerini) İstanbul’a nakletmeyi düşündüğünü yazıyordu.³⁰⁸ Bundan dolayı cenazeyi bir gün vaziyet müsait olur ve naşını yurda taşıyım düşüncesiyle üç kat kurşunlu muazzam bir sandukaya yerleştirmişti. Basında Talat Paşa’nın kemikleri geliyor haberlerinin yanlış olduğunu, kemiklerinin değil kendisinin geldiğini ifade etmiştir.³⁰⁹ Çünkü Hayriye Hanım, Berlin’de yaşadığı dönemde eşinin cenazesini dondurmuştu.³¹⁰ Hayriye Hanım istemeyerekte olsa Bir buçuk sene sonra maddi imkansızlıklar nedeniyle memlekete dönmek zorunda kalmıştı.³¹¹

---

³⁰⁷ Çolak, a.g.e., s.5.

³⁰⁸ **Peyam-ı Sabah**, 11 Mayıs 1921, s.2.

³⁰⁹ “Talat, Vatan Toprağına Yaklaşırken”, **Vatan**, 25 Şubat 1943, s.2.

³¹⁰ Bardakçı, a.g.e., s.222.

³¹¹ TBMM 12-13 Nisan 1924’te Ermeni kurşunu ile ölenlere maaş kanununu tartışmıştır, **İleri**,13 Nisan 1924, s.1; Hayriye Hanım, İstanbul’a döndükten sonra Talat Paşa’nın öldürülmesi nedeniyle kendisine verilmesi gereken mazuliyet maaşının verilmesi için başvurmuş, başvurusu BCA, Başvekalet Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, No:2916 kararla kabul edilmiştir. Bunun dışında Ermenilerden kalan malların Hayriye Hanım’a verilmesi için kararlar alınmıştır.BCA, Başvekalet Kararlar Daire Müdürlüğünün Karar

Bundan sonra Talat Paşa'nın cenazesinin getirilmesi ile ilgili bir habere 1924'te rastlıyoruz haberde: "Talat Paşa'nın bazı hemşehrileri ez cümle Edirne Meclis-i Belediye azası tarafından bakiye-i i'zaminın Almanya'dan celbi ile Edirne'ye defnine karar verildiği..."³¹² deniliyor ve gençliğine dair hatıralar yayınlanıyordu.

Deutsche Bank direktörü Wasserman, Talat Paşa'nın ölümünden on sene sonra (1931) Hayriye Hanım'a bir mektup yolladı. Mektupta³¹³ "Alman kanununda bir cenaze böyle bir şey olursa ancak on sene dışarıda kalabilir. On seneden sonra ya sahip olanlar alır veyahut devlet bir yere defneder. Onun için çok rica ederim bunu, temas et, eğer hakikaten alırlarsa burada sen hiçbir şeye üzülmeyesin, her şey bana ait, bize ait. Elinize teslim edeceğiz. Yoo almıyorum, o vakit biz burada lazım olan vazifemizi yapalım." diyordu. Hayriye Hanım mektubu okur okumaz Hariciye Vekili Tefvik Rüştü Bey'e telefon etti ve telefonda aldığı mektubu açıkladı. Bunun üzerine Tefvik Rüştü Bey, Hayriye Hanıma trene atlayıp Ankara'ya gelmesini söyledi. Anakara'ya varınca Tefvik Rüştü Bey ile görüştü. Tefvik Rüştü Bey, daha önce Mustafa Kemal ile konuşup, durumdan bahsetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Hayriye Hanımı köşke davet etmiştir. Hayriye Hanım ve Tefvik Rüştü Bey, Mustafa Kemal'in davetlisi olarak akşam yemeğine katıldılar.

Mustafa Kemal Paşa, Hayriye Hanım'a, Talat Paşa'nın cenazesinin getirilmesi ile ilgili şunları söylemiştir:³¹⁴ " Hanımefendi, Talat Paşa'nın cenazesi öyle hoppadan gelmez. Biz Almanlarla hesaplaşacağız. Bu Almanların yaptığı haksızlığı, hesabını soracağız. Alman hükümeti nasıl bu hatayı yaptı?"

Hayriye Hanımın kanunen on seneden sonra defnedilmesi gerektiğini söylemesi üzerine, Mustafa Kemal, Ruşen Eşrefe "Al kağıdı eline, derhal bir telgraf çek, Talat Paşa'yı defnedin yani koyun toprağa olduğu gibi. Zamanı gelecek ben getireceğim." Hayriye Hanım'a "Ben bunu bırakmam."³¹⁵ diyerek sonraya bırakmıştır. Atatürk'ün beklediği zaman gerçekleşmediği için, Talat Paşa'nın naşı kendisinden sonraki dönemde getirilmiştir. Talat Paşa'nın naşının İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'ye getirilmesi, Mustafa Kemal-İnönü rekabetine

---

No:2/10750, 2/13091 ve 2/11068. Ayrıca Bkz. Erdal Açıkse, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ermeni Komiteleri Tarafından Şehit Edilen Ailelerine Yaptığı Yardımlar", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, sayı 6, Yaz 2002, s.1-6.

³¹² "Talat Paşa'nın Gençliğine Dair", **Vatan**, 12 Temmuz 1924, s. 1-2.

³¹³ Bardakçı, **a.g.e.**,s. 223.

³¹⁴ **A.e.**, s. 224.

³¹⁵ **A.e.**, s.224

yorumlanmıştır.³¹⁶ Nitekim İnönü hatıralarında İttihat ve Terakki'nin en değerli adamının Talat Paşa olduğunu düşünmekte ve ondan övgüyle bahsetmektedir.³¹⁷

Hayriye Hanım, Mustafa Kemal'in yanından ayrıldıktan sonra trene binerek evine döndü. Derhal Almanya'daki Wasserman'a telgraf çekti ve Talat Paşa'nın gömülmesini söyledi. Onlarda tahnit edilmiş cenazeyi alıp, mezarlığa koyup kapatmışlardır. Hayriye Hanım, Talat Paşa'nın gömülmesinden sonra bir daha bu konuyu mevzubahis yapmamış, böyle bir teşebbüse girişmemiştir.³¹⁸ Fakat bu olaydan birkaç sene sonra Alman Hariciye Nazırı V. Neurath Bey, Berlin Büyük Elçisi ile bir mülakatında: "Talat Paşa'nın kabrini yaptıracağız. Bu suretle bir rejimin yaptığı fenalığı islahe çalışacağız." Demiştir. Elçinin tahminine göre Neurath Türkiye'ye gitmeden evvel Türkler lehinde bazı nümayişler yapmak istemiştir.³¹⁹ Berlin Büyük elçisi bu mülakatı Hariciye vekaletine bildirmiş, Hariciye Vekili de bu bilgiyi başvekalete bildirmiştir.³²⁰ Bütün bu sözlerin tamamen siyasi bir amaç çerçevesinde sarf edildiği anlaşılmaktadır.

B- TALAT PAŞA'NIN NAŞININ GETİRİLMESİ

Talat Paşa'nın naşının getirilmesi teklifinin Nazilerden mi veya Türk tarafından mı geldiği bilinmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Talat Paşa'nın naşının memlekete getirilmesi zamanının geldiğine siyaseten karar vermiş olabileceği gibi, Türkiye'nin kendilerine yönelik bir sempatinin oluşması için Nazilerinde bu teklifi yapmış olabilecekleri ifade edilmiştir.³²¹

Basın'da çıkan haberlerde ilk kimin istekte bulunduğu değinilmemekle birlikte, Hükümetin, Mütareke yıllarında Berlin'de şehit edilen merhum Sadrazam Talat Paşa'nın kemiklerini memlekete getirmeye karar verdiğini ve Talat Paşa'nın kemiklerini askeri merasimle vatana getireceği ifade edilmiştir.³²² Nitekim bu yönde Alman Hükümetiyle temasa geçilmiş, temaslar neticesinde tam bir anlaşmaya varılmıştır. Nakil için Talat Paşa'nın doğum tarihi ve doğum yeri gibi bilgiler Almanya'ya bildirilmiş, bu bilgilerin tamamlanmasından sonra nakil tarihi

³¹⁶ Babacan, **a.g.e.**, s.248

³¹⁷ İsmet İnönü, "**Hatıralar**", Yay. Haz. Sabahattin Selek, C.I, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1985, s.150-152.

³¹⁸ **A.e.**, s.225.

³¹⁹ BCA., Hariciye Vekaleti, 51511, (15.1.1934) .

³²⁰ BCA., Hariciye Vekaleti, 51511, (15.1.1934).

³²¹ Babacan, **a.g.e.**, s.246.

³²² **Tasvir-i Efkar**, 13 İkkannun 1943, s.1,3.

kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu görüşmelerde Almanya’da ölen diğer vatandaşlarında kemiklerinin nakli görüşülmüştür.³²³

Bir süre sonra Talat Paşa’nın kemiklerinin memlekete nakli için Alman “nakli kubur” kanununa göre yapılan formaliteler bitirilmiştir. Almanya hükümeti, kemiklerin sevki sırasında bir tören yapmayı kararlaştırmıştır. Bu arada Orta Avrupa’da tetkik seyahatine çıkmış olan İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Nihat Pepeyi ile emniyeti umumiye müdürlüğü dördüncü şube müdürü Salahattin Bey de Berlin’de bulduklarından törende hazır bulunacakları yazılmıştır.³²⁴ İlk haberlerde naşın birkaç gün içerisinde getirileceği ifade edilmişse de beklenen tarihte nakil işlemi yapılamamıştır.³²⁵

Talat Paşa’nın kemiklerinin getirilmesi ile ilgili Yusuf Ziya Ortaç şunları yazıyordu:³²⁶

“Talat Paşa’nın kemikleri, yirmi bir yıldır yattığı yabancı topraklardan alınıp vatan toprağına getiriliyormuş. Bu habere milli şiarı kendisine hizmet edenleri unutmamak olan her Türk gibi bizde seviniyoruz.

Talat Paşa, hem inkılap tarihinin, hem milliyetçilik cereyanının mübarek bir nasiyesidir. O, 10 temmuz 1908 ihtilalinin, yalnız halk içinden iktidar mevkiine getirdiği bir devlet adamı değil, meşrutiyet milliyetçiliğinin de kurucu ve koruyucularındandı...

Saraçoğlu hükümetinin civanmert elleri, bu Türk şehidini vatana getirmekle, şüphesiz bir milli hizmet görmüş oluyor.

Bir Türk büyüğüne karşı gösterilen bu güzel alakayı şükranla karşılıyoruz.”

Talat Paşa’nın naşının getirilmesi ile ilgili basında makaleler yazılmıştır. Talat Paşa’nın naşının getirilmesi vesilesiyle yazılmış, içinde büyük bir mesajda barındıran Orhan Seyfi Orhon’un “Talat Paşanın Kemikleri” başlığıyla yayınlanan yazısında şunlar ifade ediliyordu:³²⁷

“Talat Paşanın kemikleri Almanyadan anavatana getiriliyor. Alman hükümeti bu idealist Türk vezirine borçlu olduğu son saygıyı gösteriyor. Zaten beklenen de buydu!

³²³ **Tasvir-i Efkar**, 28 İkkkanun 1943, s.1; **Son Posta**, 20 İkkincikanun, 1943, s.1.

³²⁴ **Tan**, 1 Şubat 1943, s.2; **Son Posta**, 31 İkkincikanun 1943, s.3.

³²⁵ **Akşam**, 7 Şubat 1943, s.2; **Tan**, 7 Şubat 1943, s.1; **Haber**, 8 Şubat 1943, s.3.

³²⁶ “Talat Paşa”, **Çınaraltı**, C.3, s.65, 1942.

³²⁷ “Talat Paşanın kemikleri”, **Çınaraltı**, C.3, s.72, 1943, s.1.

Talat Paşa halkın bağrından kopmuş bir ihtilalcidir. Onu iktidar mevkiine ne padişah ne Babıali getirdi. Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak için kendisi gibi bir avuç idealistle Babıaliye karşı yürüdü. İktidarı zorla aldı. Yıldız tepesindeki müsellaah vehmi bilenler bu cesur adımda canlanan ideal kuvvetini sezerler. Küçük bir tereddüt her şeyi mahvedebilirdi. O zaman idealist hemen bir eşkıya oluverecekti. Kanun, ona merhametsizce (Dağa çıkmış asi) diyecekti. Softalar Arapça (Huruc Alessultan) diye bağıracaktı. Alkış yerine ölüm ve lanet hazır duruyordu. Ve biz kimbilir, onun kemiklerini, tarihin enkazı altından kaç yıl sonra bulup çıkaracaktık? Hem de nasıl kireçlenmiş ve küflenmiş bir halde!

Talat Paşa'nın vezir üniforması Babıalide çalışmak için giyilmesi gereken bir iş elbisesidir. O, daima halk kaldı. Halk, yani menfaatsiz, temiz, halis bir adam!

Büyük Harbde bizim taraf yenilince Talat Paşa Almanya'ya gitti. Orada, müşterek harbde, yüz binlerce Türk'ü, müşterek maksat için ölüme gönderen eski bir Türk veziri olarak dost ve müttefik bir Almanya bekliyordu. Bunu bulamadı. Almanya, korkunç bir ihtilal içindeydi. Bir intikam kurşunu onu Berlin'de yere serdi. Asıl acı taraf, bu ölüm değildir. O zamanki adalet cihazı bu cinayeti sahte bir rüyaya bağışladı ve ondan sonrakilere tamamen kayıtsız kaldı.

İşte, Almanya bugün Talat Paşanın mazlum kemiklerine karşı gösterdiği saygı ile bu eski borcunu ödüyor ve bir acı hatıra bununla büsbütün tarihe karışıyor.

Bizim de beklediğimiz, istediğimiz buydu!”

Talat Paşanın naşının getirilmesi ile ilgili yazılan bir diğer makale ise Hakkı Suha Gezgin'in “Talat Paşa İçin” başlığıyla yazdığı ve Talat Paşa'nın naşının getirilmesi ile ilgili herkesin duygularına tercüman olacak nitelikteki makalesiydi. Makalede şunlar yazılıyordu:³²⁸

“ Talat Paşanın, yabancı topraklardaki kemikleri, anavatana getiriliyor. Bu ayın on beşinde buraya varacağı söylenmektedir. Talat Paşanın, kemikleri başka ülkelerde çürüyebilir, etten kemikten Talat Paşa yok olabilirdi. Fakat ruh Talatın adını, hatırasını bu vatandan koparıp atmak, imkansızdır.

O, mücahedesi, mücadelesi, feragati, fedakarlığı hulasa bütün varlığıyla (varlığıyla) bu torağındı. Memleketin kanunlarına, milletin vicdanına, sanatın heyecanına sinmiştir.

---

³²⁸ “Talat paşa için”, **Vakit**, 13 Şubat 1943, s.3.

Talatı yad illerde kahbe bir pusuya düşürenler, sade onun değil bu toprağın, bu milletin de düşmanı idiler. Onu arkadan vuranlar, onun şahsında bu millete de kurşun sıkıyorlardı. Bu bakımdan Talatı şehitlerimizin en mübareklerinden biri gibi ayakta selamlamak yerinde olur.

Ayın on beşinde onu tekrar kucağımıza alacağız. Vuruluşu kadar, katilinin affedilişi, bu affi kanuna sığdıran maskaralıklar da ayrı ayrı birer irfan ve ahlak facialarıdır. Onun tabutunu karşılarken bütün bunları unutmadığımızı, tarihin huzurunda işlenen cinayetlerin hafızamıza ateşten satırlarla yazıldığını göstermeliyiz.

Talat, Türk olduğu, Osmanlı imparatorluğunun nadir uyanıklarından ve hemen eşsiz irade ve karar sahiplerinden bulunduğu, Türkiyeyi Türkün malı yapmak istediği için öldürülmüştü.

Bir telgraf memurundan bir sadrazam ve onun da üstünde bir Talat çıkaran adam, dünyanın neresinde gelirse gelsin, bir kahraman gibi baş üstünde taşınır.

Şu halde kurban Talatı, şehit Talatı milletçe karşılayalım. Kanlı tabutunu bu milletin her sınıfından bir mümessil kucaklasın. Mektepler, bu karşılayışta yer almalıdır.

Çünkü o, dün bir pertavsız gibi bu milletin bütün varlığını kendinden biriktirerek ateş yapan bir adamdı. Bütün ömrü fedakarlık ve feragat içinde geçti. Evi basit bir Türk evi idi. Yer yüzünde ne kasırlar, saraylar, kaşaneler yaptırdı. Ne de “Nis” de villalar satın aldı. Bunları yapacak parası yoktu. Hem zaten bu ihtiyaçları da duymayacak kadar mefkuresinin altın potasında kendini eritmiş, madde hendesesinin çemberinden kurtulmuştu.

Bir avuç vatan toprağı, onu doyurmaya yeter. Üstünde mal olarak hiçbir şeyi bulunmayan bu toprağın altında yatmak, onun en büyük tesellisi olacaktır. Yapacağımız tören, onu değil, kendimizi yükseltir.”

Talat Paşa'nın vaktiyle tahnit edilmiş olan cesedi çiçeklerle bezenmiş bir tabut içinde 21 Şubat tarihli eksprese bağlı hususi bir vagonla Türkiye'ye doğru yola çıkarıldı. Tabut daha önce bu gibi törenlere mahsus binaya getirilmiş ve Berlin Büyük Elçiliği Başkonsolosu ve ticaret mümessilliği erkânı ile Berlin Türk kolonisi adına bir heyet merasim kıyafetiyle merhumu selamladı. Alman Hariciyesinden Elçi Schdoerbel, Elçilik Müsteşarı Dr. Necşer ve protokol umum müdürlüğünden M. Caapearouge de törende hazır bulunmuşlardır.³²⁹

³²⁹ **Tasvir-i Efkar**, 22 Şubat 1943, s.1; **Yeni Sabah**, 22 Şubat 1943, s.1; **Vatan**, 22 Şubat 1943, **ulus**, 22 Şubat 1943, s.1-2; **Akşam**, 22 Şubat 1943, s.2; **Tan**, 22 Şubat 1943, s.2; **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1943, s.1; **Son Posta**, 22 Şubat 1943, s.1; **Vakit**, 22 Şubat 1943, s.1.

Talat Paşa'nın naşını getiren tren daha yoldayken, Talat Paşa'nın naşının merasimle karşılanarak, şanına uygun bir şekilde defnedilmesi için emir gelmiştir. Bu emir üzerine 23 Şubat akşamı Parti merkezinde Vali ve Belediye Başkanı Doktor Lütfi Kırdar, Parti İdare Heyeti Başkanı B. Suat Hayri Ürgüplü, Vali Yardımcısı B. Ahmet Kınık, Emniyet Müdürü B. Haluk Nihat Pepeyi diğer ilgili kişilerin iştirakiyle bir komisyon toplanmış, yapılacak merasim programını tespit etmiş, Talat Paşa'nın naşının "Hürriyeti Ebediye" tepesinde, merhum Mahmut Şevket Paşa'nın kabri yanına defnedilmesi³³⁰ kararlaştırılmıştır. Ayrıca Talat Paşa'nın gömüleceği yerin civarında ayrılan sahaya, vatan dışında kalmış bazı büyüklerin cenazeleri getirilerek defnedileceği bilgisi de basında yer almıştır.³³¹

Berlin'den hareket eden ve Talat Paşa'nın naşını taşıyan tren 24 Şubatta saat 18.30 Edirne Karaağaç istasyonuna vardı. Naş istasyonda Umumi Müfettiş Vekili Salim Gungoğan, Vali Daniş Yurdakul, şehirde bulunan mebuslar, parti ile belediye reisleri, polis ve jandarma müfrezeleri, lise talebesi ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmış ve hürmetle selamlanmış. Vagon çiçeklerle süslü olup, Berlin baş konsolosluğu kançıları Efdal Deringil de aynı trenle gelmiş ve naşı memlekete getirmeye memur edilmiştir. Tren on beş yirmi dakikalık dakikalık bir beklemeden sonra İstanbul'a hareket etmiştir. Tren Viyana, Peşte ve Sofya'dan geçerken de sefaret erkani garda bulunmuş ve selam resmi ifa etmişlerdir.³³²

C- TALAT PAŞA'NIN CENAZE MERASİMİ

Talat Paşa'nın naşı memlekete getirildikten sonra iki yerde tören yapılmıştır. Birincisi Sirkeci İstasyonunda yapılan karşılama töreni; ikincisi ise cenazenin Nişantaşı'ndan alınması ile başlayıp, Abide-i Hürriyet tepesine defnedilmesiyle sona eren asıl cenaze merasimidir.

1-Sirkeci Garındaki Karşılama Merasimi

Talat Paşa'nın Almanya'da tahnit edilen naşını taşıyan tren 25 Şubatta saat 7.10'da İstanbul'a geldi. Naşın içinde bulunduğu vagon, Gamalı Haç işaretini

³³⁰ **Akşam**, 24 Şubat 1943, s.3; **Haber**, 24 Şubat 1943, s.3; **Ulus**, 24 Şubat 1943, s.2.

³³¹ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1943, s.1.

³³² **Tasvir-i Efkâr**, 25 Şubat 1943, s. 1-2; **Haber**, 25 Şubat 1943, s.1,3.; **Akşam**, 25 Şubat 1943, s.1-2; **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1943, s.1; **Vatan**, 25 Şubat 1943, s.1; **Ulus**, 25 Şubat 1943, s.1; **Tan**, 25 Şubat 1943, s.1; **Son Posta**, 25 Şubat 1925, s.1,5; **Vakit**, 25 Şubat 1943, s.1.

taşımakta ve bunun altında (D.R.) harfleri görülmekteydi. Naşın içinde bulunduğu vagon numarası ise 105625 idi.

Talat Paşa'nın naşının İstanbul, Sirkeci garına gelmesi dolayısıyla oluşan büyük heyecanı, Talat Paşa'nın fikir birliği yaptığı mücadele arkadaşı Hüseyin Cahid Yalçından başkasının ifade etmesi beklenemezdi. Nitekim Hüseyin Cahid o anki heyecanını satırlaştırdığı "Sirkeci Garında" adlı makalesinde şunları yazıyordu.³³³

" Sabah yeni oluyor. Sirkeci garında ekspres katarının gelmesi bekleniyor. Alaca karanlık içinde küçük guruplar halinde ufak bir kalabalık var. Islak ve serin bir sabah. Rıhtımda asker kıtaları istirahat vaziyetinde. Talat Paşa'nın tabutunu taşıyan vagonu lokomotif iterek başka bir hat üzerinden kapı yanlarına kadar getirdi. Kapı açıldı. İptida Berlin sefaretinin çelengi indirildi. Sonra Türk bayrağı ile örtülü ağır sanduka, yavaş yavaş indi. Şapkalar çıktı. Ve müzika ağır bir matem havasıyla yalnız bu sessiz ve müteessir küçük kalabalığın hüznü ve elemi de değil bütün bir memleketin teessür ve acısını terennüm etti. Sanduka selam durmuş kıtaların önünden yavaş yavaş ilerledi ve bekleyen arabaya girdi. İşte 23 senelik bir gurbetten sonra Talat vatana böyle döndü. Sirkeci garına onun Avrupa'dan başka türlü dönüşlerini de hatırlarım. Aradaki farkı ta ruhumun içinde bütün acılığı ile duydum... " makalenin devamında Talat Paşa'nın Almanya dönüşü Sirkeci'de karşılanması, Bulgar cephesinin çözüldüğü ve Osmanlı Devleti'nin yenildiği haberinin alınması. Düşmanın İstanbul'a gelecek olmasından dolayı vatani kurtarma çaresini temin için İstanbul'dan uzaklaşma fedakarlığına katlanması, Almanya'ya gitmesi ve burada ölmesi. Alman mahkemesinin katili alkışlarla serbest bırakılması ve bu acının hala duyulması.

Kendisi gibi vatan uğruna kendilerini feda etmiş insanların yanına, Hürriyeti Ebediye tepesine defnedileceği ve artık rahat ve mesut ebedi bir hayata kavuştuğu, yeis ve ümitsizlik içinde bıraktığı vatanını dirilmiş, kuvvetlenmiş, şeref ve itibarını tekrar kazanmış bir halde bulduğunu, sağlığında bu ideal uğrunda mücadelelere atıldığını belirttikten sonra devamla Cumhuriyet Türkiye'sinin Talat'ı layık olduğu hürmet ve muhabbetle kucağına alarak göğsüne bastığı, hayatında tadamadığı zevki ve saadeti ölümünde temin ettiğini ifade ediyordu.

Sirkeci istasyonundaki merasimde İstanbul merkez kumandanı General İshak İlgaz, İstanbul Komutanı, Emniyet müdürü Haluk Nihat Pepeyi, Talat Paşa'nın eski

---

³³³" Sirkeci Garında", **Haber**, 25 Şubat 1943, s.1.

arkadaşlarından Hüseyin Cahit Yalçın, Küçük Nazım, Nafiz, Merhumun eşi Hayriye Hanım, Hayriye Hanımın eşi Hamdi Bafıralı, çocukları Ertuğıul, Erol ve daha bir çok arkadaşı bulunmaktaydı.

Asker ve polis müfrezeleri ile bando istasyonda yer almıştır. Türk bayrağına sarılmış ve çiçeklerle süslenmiş olan tabut askeri bandonun çaldığı hazin bir matem havasıyla askerlerin omuzlarında vagondan alınarak hazırlanan cenaze arabasına konmuştur. Bu sırada askeri birlik, polis müfrezesi ve orada bulunan halk ihtiram vaziyeti almıştır. Daha sonra İstasyonu dolduran kalabalık tabutu takiben istasyon dışına çıkmıştır. Tabutun arkasında Berlin Büyük Elçiliğinin çelengi taşınıyordu. Bunu Merkez kumandanı İhsan Ilgaz, Emniyet Müdürü Haluk Nihat Pepeyi, merhumun ailesi, arkadaşları ve halk takip ediyordu.

Tabut cenaze arabasına konduktan sonra Belediye İmamı B. Hafız Osman şoförün yanına oturmuş, önde motosikletli polis olduğu halde, cenaze Nişantaşı Sıhhat Yurduna götürülmüştür. Talat Paşa'nın tabutu için sıhhat yurdunun ikinci katındaki bir salon ayrılmıştır. Burası çiçeklerle süslenmişti. Tabut burada ihtiram mevkiine konmuş ve resmi üniformalı polisler başında nöbet beklemiştir. Talat Paşa'nın eski arkadaşları, yakın dostları cenazeyi ihtiram mevkiinde ziyaret etmişlerdir.

Saat 13.30 dan sonra İstanbul ve Merkez komutanları ile İstanbul'da bulunan mebuslar, Emniyet Müdürü Haluk Nihat, Vali Muavini Ahmet Kınık hastaneye gelmiş ve merasimin başlamasını beklemişlerdir.

Cenaze top arabasına konmadan evvel hazin bir sahne ile karşılaşmıştır. Talat Paşa'nın en yakın arkadaşlarından Mithat Şükrü Bleda, Eski Polis Müdürü Azmi, Hüseyin Cahit Yalçın ziyaretlerini yapmış, manevi huzurunda eğilirken gözyaşı dökmüşlerdir. Cumhuriyet gazetesinde Talat Paşa'nın cenazesi münasebetiyle yayınlanan Mithat Cemal'in şu şiiri duygulara tercüman olan yazılardan biridir.³³⁴

“ Tal'atın Tabutu Önünde

Alındaki ter bir vatanın döktüğü terken,

Nabzındaki kan belki de bir nesle yeterken,

---

³³⁴ Cumhuriyet, 25 Şubat 1943, s.1.

En sonra, Şu bir torba kemik sen misin? Anlat.

Biz dipdiri verdik seni bir devlete Tal'at!

Takriben adamlık sana yetmezdi, tamamydın;

Sen kütle-adam, millet-adam, bayrak adamdın.

En sevdiğin İnsan senin en çıplak olandı,

Őanlar, senin ölçnle, palavraydı, yalandı,

İnsanların insanlara verdikleri Őanlar!

Göğsünde kalır, kalbine girmezdi niŐanlar!

Asla derileŐmezdi vezir esvabı sende,

Sen zorla byktn ne kadar istemesen de!

En sonra eğildinse de kurşunla eğildin,

Altınlar akarken de zğrd ölmeyi bildin.

NeymiŐ sana heykel? Ne demekmiŐ sana türbe?

Arkanda kalan tertemiz ismin yetiŐir be!"

Hüseyin Cahit Yalçın, Talat Paşa'nın kemiklerinin getirilmesi münasebetiyle köşesinde eski dava arkadaşı için Şunları yazıyordu:

“ Birinci Cihan harbinden sonra iltica ettiği Almanya'da öldürülen ve o zamandan beri muvakkaten Berlin'de medfun (gömülmüŐ) kalan Talat Paşa'nın bakiye kemikleri bugün ana vatanda bütün Türk milletinin derin hüzün ve teessür ve hürmet ve muhabbet duyguları

içinde Hürriyeti Ebediye tepesine defnediliyor. Talat Paşa tek mil Meşrutiyet devrini nefsinde hemen hemen teşhis ettiriyor denilecek derecede bu memleketin kurtuluş tarihinde rol oynamış yüksek ve müstesna bir şahsiyettir.”

Yazısına İttihat ve Terakki ile devam ediyordu. İttihat ve Terakkinin harici tazyik ve entrikalar yüzünden mahvolmak üzere bulunan vatani kurtarmak için milletin göğsünden kabarmış bir azim ve gayret hamlesi olduğunu, 1908’de iktidara gelirken ülkenin içinde bulunduğu durumu açıkladıktan sonra, İttihat ve Terakkinin devleti kurtarma vazifesini, tecrübesiz, genç omuzlarına hudutsuz bir cesaret, sarsılmaz bir iman ve hamiyet ile yüklendiğini, idareyi ıslaha, hükümet makinesini tamire, ordu ve donanmayı ihyaya teşebbüs ettiğini, İçeride ve dışarıda düşmanlarla pençelediğini ve bunu yaparken tek silahının vatan aşkı ve iman olduğunu belirtiyordu.

Meşrutiyet inkılabı Türkiye için kurtulma ışığı teşkil edince düşmanların ellerini çabuk tutarak son darbeyi vurmaya kalktıklarını, bunun sonucunda bazı toprakların elden çıktığını, Balkan savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonunda da her şeyin kaybolduğunu ifade ettikten sonra, İttihat ve Terakkinin bu memlekette uyuşup kalmış vatan aşkını tekrar dirilttiğini, Türk’e kendi nefesine inanmayı ve kurtuluşu kendi silahında beklemeyi öğrettiğini, bu aşkın ve imanın yarattığı mucizeyi iftiharla gördüklerini belirttikten sonra yazısını “Milli mücadelede ecdadın yüksek kahramanlığı ile dövüşen Türk artık her tehlikeyi istihfaf (küçük görme) edecek bir kudretle vatan topraklarına yerleşmiş bulunuyor. Bugün Talat Paşanın kemikleri huzurunda Türk milleti bir hürmet hissiyle eğiliyorsa sebebi bütün o çetin mücadelelerde onun en başta yürümesinden ve Türkün hürriyet ve istiklal bayrağını elinde taşımasından dolayıdır.” şeklinde sonlandırıyor.

2- Cenaze Merasimi

Talat Paşa için yapılan asıl cenaze merasimi saat 14.00’te başlamıştır. Cenaze hastanenin bahçesinde bekleyen altı atlı bir top arabasına askerlerin omuzlarında kondu. Cenaze alayı bandonun çaldığı matem havasıyla hastaneden hareket etti. Mateme iştirak etmek ister gibi yağmur da sessizce çiseliyordu.

Merasim alayı şu şekilde tertip edilmişti: En önde alay sancağı ile birlikte bir piyade taburu, askeri inzibat, onları takiben bir müfreze polis, askeri bando arkasında yüze yakın çelenk ve tabutun bulunduğu top arabası bulunuyordu. Arabayı merasime

katılan asker, sivil binlerce kişi takip ediyordu. Çelenkler arasında başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün gönderdiği muazzam çelenk olduğu halde Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Milletvekillerinin, C.H.P Genel Sekreterliğinin, İstanbul C.H.P idare heyetinin, İstanbul Belediyesinin, resmi müesseselerin ve şirketlerin gönderdiği çelenkler bulunuyordu. Ayrıca bu çelenkler arasında beyaz çiçeklerle süslenmiş ve üzerindeki bantta: “Merhum Talat Paşa'nın refikası Hayriye” ismini taşıyan bir çelenk dikkati çekiyordu.

Cumhurbaşkanını, Cumhurbaşkanı Genel Katibi Kemal Gedeleş temsil etti. Cenazenin bulunduğu top arabasını Cumhurbaşkanı adına Kemal Gedeleş, Başbakan adına Başbakanlık Müsteşarı Cemal Yeşil, Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım, Vali ve Belediye Başkanı Doktor Lütfi Kırdar, Parti İdare Heyeti Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, Orgeneral Fahrettin Altay, İdare-i Örfiye Kumandanı Korgeneral Sabit Noyan ve daha birçok general, emniyet müdürü, Alman Ataşemiliteri, bankalar, müesseseler ve esnaf dernekleri temsilcileri, yakın arkadaşları ve halk takip ediyordu. Yakın arkadaşları arasında Ahmet Nesimi (Talat Paşa kabinesi Hariciye Nazırı), Mithat Şükrü Bleda (İttihat ve Terakki Katibi Umumisi), Ferid Cemal, Reşat Mimaroglu, İbrahim (Eski Hapishane Müdürü), Azmi (Eski Polis Müdürü), Sudi(Eski Lazistan Mebusu), Cafer Tayyar Paşa(Emekli), Amca Tevfik, Kemal Galip, Basri Rasim(Eski Sivas Mebusu), Muhittin Baha, Şükrü Ziya, Münir (Eski Çorum Mebusu), İzzet Akosman, Doktor Hikmet (Eski Hilali ahmer Reisi), Doktor Akil Muhtar, General Refet, General Kazım Karabekir, İsmail Canbulat'ın eşi, Cavid'in oğlu, Hüsrev Gerece, Şükrü Kaya vardı. Ayrıca eski Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup insanlarda cenazeye katılmışlardır.³³⁵

Cenaze alayı Şişli sıhhat Yurdu'ndan Nişantaşı, Osmanbey, Şişli yolunu takip etti. Cenaze ilerlerken kalabalık çığ gibi büyüyordu. Yol boyunca dizilmiş olan binlerce insan, cenaze alayı geçerken derin bir teessür içinde merhuma son saygılarını ifa etmişlerdir. İnsanlar Talat Paşa'nın bir hatırasını anlatarak kendisinden bahsediyorlardı. Cenaze ağır bir şekilde ilerleyerek, saat 15.15'te Hürriyeti Ebediye Tepesine geldi. Daha önceden Talat Paşa'nın gömüleceği lahit hazırlanmıştı.

Tabut top arabasından büyük bir huşu içinde alınarak ebedi istirahatgahına bırakıldı. Mezarının başında Hüseyin Cahit Yalçın, Eski Polis Müdürü Azmi ve

³³⁵ Ülkü, C.3, S. 35, s.24; Tasviri Efkar, 26 Şubat 1943, s.3

bütün arkadaşları hüngür hüngür ağladılar. Talat Paşa'nın kabrine ilk toprağı yanından hiç ayrılmamış olan Polis Mehmet attı. Daha sonra merhumun eniştesi İsmail Bey, eski Dahiliye Nezareti muhabere baş memuru Saim Sunulu Bey bir birinden kürekleri alıp toprak atmak istediler. Bu arada Eski Lazistan Mebusu Sudi Bey "Biraz müsaade ediniz, hayat ve mücadele arkadaşımızdı. Yakınında bulunmak isterim" demiştir.

Okunan Kuran ve yapılan dualar ile eski sadrazam sanki dün ölmüş gibi taze bir acı içinde Abide ile Merhum Mahmut Şevket Paşa'nın türbesi arasında, bir çam ağacının altında defnedildi. Talat Paşa'nın ebedi istirahatgahına bırakılması gözyaşı döken arkadaşlarının yegane tesellisi olmuştur.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, Talat Paşa'nın cenaze merasiminde şahsen bulunamadığından kendisini temsil için Amiral Von Der Marivitz'i memur etmiştir.³³⁶ Ayrıca İstanbul'da Şişli'de Talat Paşa'nın eşi Hayriye Bafıralı'ya şu telgrafi göndermiştir:³³⁷

"Talat Paşa'nın cenazesinin o kadar çok sevdiği memleketinin mukaddes toprağına döndüğü bugün, düşüncem büyük bir vatansever ve Alman milletinin aziz bir dostu olan büyük devlet adamına uzun yıllar hayat arkadaşlığı etmiş olan sizinle beraberdir. İki milletimizin müşterek ve unutulmaz büyük dostunun bundan böyle Türk Hürriyeti Ebediye tepesinde, ecdadının ve silah arkadaşlarının yanı başında istirahat edeceğinden dolayı ben de sizin gibi derin bir memnuniyet duymaktayım.

FRANZ VON PAPPEN

Almanya Büyük Elçisi "

D) TALAT PAŞA İLE İLGİLİ YAPILAN YORUMLAR

Talat Paşa'nın cenazesinin defnedilmesiyle ilgili Yusuf Ziya Ortaç'ın yazısı takdire şayandır. Yazının yanına konulan resimde Talat Paşa'nın ruhu resmedilmiş ve altına da şu yazılmıştır: "Oooh... Altı bile rahat!" Yazısı ise şu şekildedir:³³⁸

³³⁶ **Ulus**, 27 Şubat 1943, s.1.

³³⁷ **Tasviri Efkâr**, 26 Şubat 1943, s.3; **Ulus**, 26 Şubat 1943, s.2; **Akşam**, 26 Şubat 1943, s.2; **Tan**, 26 Şubat 1943, s.2; **Yeni Sabah**, 26 Şubat 1943, s.3; **Vatan**, 26 Şubat 1943, s.3; **Son Posta**, 26 Şubat 1943, s.3; **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1943, s.2; **Haber**, 26 Şubat 1943, s.3; **Vakit**, 26 Şubat 1943, s.4; **Ayın Tarihi**, S. 111, 1-28 Şubat 1943, s.15.

³³⁸ "Talat Paşa", **Akbaba**, S.466, 4 Mart 1943, s.2

“ Cumhuriyet hükümeti, Talat paşaya, Meşrutiyetin sadaret alaylarından daha büyük bir cenaze alayı yaptı. On temmuz kahramanının kemikleri, şimdi, üstünde yaşarken daima hasretini çektiği, hür, katıksız Türk toprağının altında dinleniyor.

İnkılabın yirmi beş yılı, bu mübarek na’sın üstünde estikten sonra onu çıırçıplak varlığı ile daha çok seviyoruz.

Talat Paşa, Umumi harb batağının sefahet çalkantısı ortasında, topuklarına bile çirkef değmemiş, tertemiz bir devlet adamıdır. Ne vesikalarla satılan vagonların tekerleklerinden bir damla zifos, ne harcı göz yaşlar ile yuğurulan Bulgar Palaslardan bir çamur serpintisi, ne de barlarda sigara yakan banknot alevlerinden bir tutam kül, onun üstüne sıçramadı.

Talat Paşa, sadaret kapısından bile, Postahane kapısından giren Talat bey gibi cebinden altmışlık tütün paketile girmiştir: Vezirlik rütbesi, ona züğürtlük sigarasını bile değiştirmemişti.

Talat Paşaya hala çok şeyler borçluyuz: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye rüyasını onun gözlerinde görmeğe başlamıştı.

Onun gözleri!.. Şimdi, Hürriyeti ebediye tepesinde, katıksız Türk topraklar ile dolan bu çifte çukur, muhakkak sağlığında gülemediği kadar sevinç içindedir!

Nur içinde yatsın...”

Hakkı Süha Gezgin, “ “Talat”ın arkasından” adlı yazısında: Bir devre şahsiyetinin damgasını vurması, İnsanların nasip olan mükafatların en büyüğü olduğu, vatanın böyle yavrulara minnettar olduğu, nur içinde, tarih içinde, ruhlar içinde yaşayanlara ne mutlu!” diyordu.³³⁹

Sadri Ertem’de “Talat Paşa” adlı yazısında “İhtilalci Talat, posta seyyar memuru Talat efendi, dahiliye nazırı Talat bey, sadrazam Talat paşa milletiniz için bir kıymettir.”³⁴⁰ diyerek fikirlerini ifade ediyordu.

Talat Paşa yurt dışına çıktıktan sonra ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Refik Halid Bey’in yazdığı “Efendiler Nereye” başlıklı yazısı en çok akılda kalan ve en şiddetli olan yazıların başında geliyordu. Refik Halid yazısında Talat Paşa ve arkadaşlarını derebeyliği, sergerdelik, efe ve zorbalardan daha kötü olmakla, Çakıcı, Kabakçı ve Patrona Halil’i gölgede bırakmakla itham edilmiş, padişah heveslisi olmakla

³³⁹ “Talat’ın Arkasından”, **Vakit**, 26 Şubat 1943, s.3.

³⁴⁰ “Talat Paşa”, **Vakit**, 28 Şubat 1943, s.3.

suçlamıştı.³⁴¹ Hatta bununla yetinilmemiş hükümete ait paraları alıp kaçmakla yani hırsızlıkla itham edilmişti.³⁴² O döneme bakıldığında savaştan yenik çıkmış, vatanın işgal edileceğinin anlaşıldığı, İttihat ve Terakki Fırkası muhaliflerinin sesinin yükseldiği, işgalcilerin desteğiyle İttihat ve Terakki ve onun başında bulunan Talat Paşa aleyhinde konuşmanın ve suçlamanın uç seviyelere taşındığı bir dönemdi. Gerçi Cumhuriyet döneminde de bu şekilde iftiralar basında yer almıştır. Talat ve Enver Paşaların Almanlardan aldıkları rüşvet sonucu savaşa girdikleri ileri sürülmüş fakat bunun iftira olduğu yazılmıştır.³⁴³ Ayrıca “Talat, Enver ve Cemal Paşaların Maceraları” seri şeklinde yayınlamıştır.³⁴⁴ Seride Enver Paşa İstanbul Padişahı, Cemal Paşa Mısır Hidivi, Talat Paşa da İslam aleminin halifesi olarak ifade edilmiştir.

Talat Paşa, yurtdışına çıktıktan sonra kendisi ile ilgili olumsuz haberleri öğrendiğinde çok üzülmüş ve bir gün bütün bu haksızlıklara cevap verebileceği, kendisini savunabilme umuduyla yaşamıştı.

Şimdi devir değişmişti. Artık yaptığı hizmetleri taktir eden, kendisine saygı duyan bir hükümetin ve ortamın bulunduğu bir devirdi. Hatta Cumhurbaşkanı, Başbakan, milletvekilleri, ordu ve bir çok kuruluş cenazesine çelenkler yollamış, hükümet naşını getirmek için Almanya ile temasta bulunmuş, bütün imkanlarını seferber etmiş, iade-i itibarda bulunmuştu. Bu konu ile ilgili en dikkat çekici yazıyı Yunus Nadi'nin “Kahraman İnönü” adlı köşe yazısında görülebilir. Yunus Nadi, Talat Paşa'nın naşını yurda getirten İsmet İnönü'ye teşekkür niteliğindeki köşe yazısında şunları dile getiriyordu:³⁴⁵

“ Yirmi iki yıl önce Berlinde hain ve cani bir kurşunla şehit edilerek o zamandan beri orada muvakkat kabrinde bekleyen eski sadrazam Talat Paşanın naşı memlekete getirilmiş ve dün kendi vatandaşlarının çok samimi hürmet ve muhabbet hisleri içinde vatan toprağında ebedi istirahat yerine konulmuştur. Bunun Talat Paşa gibi hayatında yalnız vatan aşkıyla yaşamış seçkin bir şahsiyet için, kadirbilir cumhuriyet rejimimizin himmetle idrak olunmuş, en büyük mükafat olduğundan şüphe yoktur...”

³⁴¹ **Zaman**, 5 Tesrinisani 1918, s.1.

³⁴² Arif Cemil, **a.g.e.**, s.21.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 6Kanun evvel 1928, s.1,3.

³⁴⁴ **Büyük Gazete**, 1 Mart – 26 Nisan 1928.

³⁴⁵ “Talat Paşa Türk Vatanının Kucağında”, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1943, s.1,3.

Devamında Talat Paşa'nın ihtilalci bir devlet adamı olduğu, imparatorluğun tasfiyesiyle yeni rejimin önceliklerini miras aldığı ve takip ettiğini, harp sonunda milli hudut ve hukuk çerçevesine dayanan hür ve müstakil bir devlet çıkarma başarısını gösterdiğini, mazisine dayanmayanların millet olamayacağı, o günkü Türk milletinin yeni hayatının onun tarihi varlıkları ile yeni olaylarıyla alakalı olduğu Talat Paşa başka bir devirde yaşamış olmasına rağmen, onlardan biri olduğunu ifade ettikten sonra şöyle devam ediyordu: “İmparatorluğun son devrindeki muharebe ve müdafaa tedbirlerinin çeşitlerinde ehemmiyetli mevkiler mevkiler işgal etmiş olan şimdiki Devlet Reisimiz kahraman İnönü, Talat Paşa gibi pürüzsüz bir hamiyet timsalinin naşını yad ellerde bırakmıyarak vatana getirmekle vefakarlığının ve kadirbilirliğinin en parlak delillerinden birini daha göstermiştir.” demek suretiyle İnönü'nün gayretinden övgüyle bahsetmiştir.

Yunus Nadi, Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki'nin baş timsali olduğunu, İmparatorluğun Türk tarihinin uzun bir devri olduğunu, Cumhuriyetin ise aynı tarihin yeni bir safhası olduğunu, İttihat ve Terakki'nin milli bir kurtuluş hamlesi olduğunu, bu milli hamlenin I. Dünya savaşındaki yenilgi ile bitmediğini, milli hamlenin milli ve müstakil Türk vatanı neticelendiğini, bir milletin tarihini devirlerin ve rejimlerin kalın duvarlarıyla ayırmaya imkan yoktur demektedir. Batı Avrupa'nın Türk olmayanları istismar ettiği, bu tehlikeyi sezen Türk münevverlerinin harici tehlikeye karşı koymak için, sarayın istibdatı ile Babıalının cehaletini yıkmaya ihtiyaç duyduğunu ve 1908'de İttihat ve Terakki ihtilalinin sebebi budur demektedir. İttihat ve Terakki'nin meşrutiyetten sonra Türk olmayanların ayrılmaları faaliyetine karşı koymaya çalışırken Cihan harbine katılmak zorunda kaldığını, Mustafa Kemal'in Savaşa girme ile ilgili “Türkiye geçen Büyük Harbe behemehal iştirak etmeliydi, ve iştirak şekli de ancak devletin yürüdüğü yolda olabilirdi. Harbe giriş zamanı, orduların sevk ve idaresi gibi bazı hususlar münakaşa olunabilse bile prensipte yanlış yoktur. Çünkü memleket her zaman varlığının müdafiasını baş düstur ittihaz edecektir.” dediğini Türk milletinin Harbi umumi yenilgisinden sonra ayaklanarak kendi varlığını koruduğunu, kemikleri toprağa gömülen Talat Paşa'nın da onlardan farklı bir adam olmadığını belirttikten sonra tekrar şu şekilde teşekkür ediyordu “...sayın İnönünün yüce şefliğinde Cumhuriyet hükümeti bu vatan fedaisinin naşını vatana naklettirmekle kadirbilirliğinin en güzel misallerinden birini daha vermiş oldu. Bundan dolayı millet aziz şefine ve Şükrü Saracoğlu hükümetine bütün kalbille müteşekkik ve minnettardır.” Talat Paşa içinde şunları söyleyerek yazısını bitiriyordu. “Talat Paşaya gelince o idealinin

gerçekleşmesinden doğan derin bir hazla ebedi hürriyet ve istiklalini elde etmiş vatanın “Hürriyetiebediye” tepesinde artık huzur ve sükun içinde uyuyabilir.”

Aynı hava basın camiasında da görülüyordu. Talat Paşa'nın meşrutiyet dönemindeki mücadelesini, vatani için ifa ettiği hizmetleri ve özel yaşantısını ortaya koyan hatıralar ve hal tercümesi yazılıyordu. Kendisi ile ilgili olumlu düşüncelerin hakim olduğu yazılar peşi sıra basında boy gösteriyordu.

Talat Paşa'nın naşının gömülmesiyle alakalı en dikkat çeken yazılardan biri Ahmet Emin Yalman tarafından “Şad Olan Bir Ruh” başlığıyla yazdığı köşe yazısıdır.³⁴⁶ “Talat Paşa bir gün için mezarından kalktı, aramıza karıştı. Eğer ruhlarda şad olmak vasfı varsa, merhumun ruhu dün tam manasile şad olmuştur. Vücudu yurd topraklarına kavuşmuş, cesedi ebedi istirahat yerine konulmazdan evvel saatlerce müddet kendisini sevenler, meziyetlerinin, hizmetlerinin hayranı olanlar arasında kalmıştır. Kavuştuğu topraklarda bütün ömrünce hasretini çektiği ve uğrunda çalıştığı tam istiklali, tam ahenk ve birliği bulmuştur.

Talat, bu yurttan tam bir çeyrek asır evvel uzaklaşmıştı. Bunun üç senesini manen ölmüş bir halde, devamlı bir korkulu rüya içinde Berlin'de geçirmiştir. Sonra arkadan gelen hain bir kurşunla maddi varlığı sonuna erdirilmiş, yirmi üç sene Berlin mescidinin avlusunda yatmıştır. Sonra bir gün adeta gözlerini açmış, en tatlı rüyalarının gerçekleştiğini görmek üzere yurt ufuklarına kavuşmuştur.” diyerek Talat Paşa'nın vatan toprağına gömülmekle ruhunun şad olduğunu, ruhunun duyduğu hazzı kelimelere döküyordu. Yazının devamında Talat Paşa'nın Hürriyeti Ebediye tepesine, Mahmut Şevket Paşa'nın yanına gömüldüğünü, Hürriyeti Ebediye tepesinin adeta unutulduğu, Talat Paşa'nın gömülmesiyle ebedilik vasfını yine belli ettiğini ve buraya gömülmesinin çok manidar olduğunu ifade ediyordu. Cumhuriyet yönetimi çabuk kökleştikten kendisinden evvelki devirlerin hizmetlerine haklarını verme yolunun açıldığını ve Talat'ın cesedi bu yeni ve güzel yolun ilk yolcusu sıfatıyla Ebedi Hürriyet tepesine gömülmüştür. Milletlerin fertler gibi gıdaya ihtiyaç duyduğunu ve hammaddesinin fedakarlık olduğu, bu fedakarlıkların yapıcı, yaratıcı, temiz niyetlerle yapılan fedakarlıklar olduğu, Talat Paşa'nın bu tür fedakarlıklar arasında yeri olduğunu yazıyordu.

---

³⁴⁶ “Şad Olan Bir Ruh”, **Vatan**, 26 Şubat 1943, s.1,3.

Talat Paşa'yı Selanik'te ilk görüşünü, İttihat ve Terakki'nin son günlerinde gazetecileri Babıali'de toplamasını, gazetecilere ümitli konuşurken Ahmet Emin Yalman'a "Bugün her şey bitti, dedi, memleket uçuruma doğru gidiyor. Felaketi önlemek, hafifletmek için hepimiz elden geleni yapmağa mecburuz. Gazetecilik sahasında sana güveniyorum. Harap zamanında yolsuzlukları tenkidde ataklık ve cesaret gösterdin, bu sayede bugün ve yarın serbestçe söz söylemek hakkını kazandın. Aynı ataklığı ve cesareti, bizi arkamızdan müdafaa için değil, her türlü ihtiraslara karşı vatani emel ve hedefleri hatırlatmak için göstermeni beklerim." dediğini aktarıyordu.

Talat Paşa'nın ittihatçılığın temsilcisi olduğu, onu Hürriyeti Ebediye tepesine gömerken ittihatçılık hakkında lehte bir hüküm verildiğini, İttihat ve Terakkinin büyük hizmetleri ve büyük hataları olduğunu fakat hizmetlerinin hatalarını aşkın olduğunu, İttihatçı denince menfaat adamı değil kanat adamı anlaşıldığı ifade ederek yazısını şu şekilde bitiriyordu. "Bugün Talat Paşanın hatırası önünde saygı ile eğilirken bütün insafılı Türk vatandaşlarının bu mert cesur ve fedakar vatan evladının karşısında aynı saygı ile eğildiklerine emin bulunuyoruz.

Cumhuriyet hükümeti bu büyük vatansevire layık olduğu saygıyı göstermekle "Yurdda barış, cihanda barış" formülüne yeni bir madde ilave etmiş oluyor! Nesiller arasında barış, devirler arasında barış.."

Yukarıdaki köşe yazısından anlaşıldığı üzere Talat Paşa'nın şahsı üzerinden bir takım mesajların da verildiği görülmektedir. Talat Paşa şahsındaki dürüstlük ile İttihat ve Terakki Fırkasının hata yapmakla beraber doğruların yanlışıdan daha fazla olduğu ortaya konularak, bir anlamda İttihat ve Terakki Fırkasını temize çıkarmaya çalışmıştır. Tabii en dikkati çeken nokta ise Cumhuriyetin kök salması ile birlikte artık geçmişle hesaplaşma yerine, geçmişî Cumhuriyet rejimine geçişte bir basamak olarak kabul etme düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

İsmet İnönü dönemine bakıldığında cumhuriyetin ilk döneminde küsülmüş kişilerle tekrar sıcak ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı bir dönem olduğu görülmektedir. Nitekim bu yönde bir çaba olarak 1926'daki İzmir Suikastından dolayı yargılanmış Kazım Karabekir'in milletvekili yapılarak tekrar meclise sokulması, Talat Paşa'nın naşının yurda getirilerek, gömülmesi, 1926 yılındaki İzmir Suikastı dolayısıyla yargılanan ve tasfiye edilen İttihatçılarla, geçmişin üzerine bir sünger çekip, yeni bir sayfa açılması doğrultusunda alınmış bir karar olabileceği akla gelmektedir. Bu durumu Ahmet Emin Yalman'ın şu sözü en güzel açıklamaktadır. "Nesiller arasında barış, devirler arasında barış"

Ahmet Emin Yalman'ın bu baş yazısı Asım Us'un eleştirisine maruz kalmıştır. Yanlış Gördüğüm Bir Telakki" başlığıyla yayınlanan yazısında Ahmet Emin Yalman'dan şu kısmı iktibas ederek.³⁴⁷

"... Her İnkılap devri iptidaları inhisarcı olur. Dünyayı kendisi ile başlamış farz eder. Bu zihniyet meşhur ve zaruridir. Hadiselerin herhangi akışlarındaki alışkanlıklara aykırı olarak cüret ve cesaretle atılan yeni adımların şekil alması, kök tutması için bu yolda bir titizliğe ve inhisarcılığa ihtiyaç vardır. Çok şükür cumhuriyet ve inkılap devri çok çabuk kökleşmiş ve olgunluğa genişliğe doğru yürümek imkanı bulmuştur. Bundan evvelki devirlerin hizmetlerine haklarını vermek yolu açılmış, yurdun kıymetli evladı Talatın cesedi bu yeni ve güzel yolun ilk yolcusu sıfatile Ebedi Hürriyet tepesine varmıştır. Fakat aynı dakikada Ebedi Hürriyet tepesi ittihatçılara mahsus bir ziyaret yeri halinden çıkmış, memlekete mal edilmiştir." Bu alıntıdan sonra cumhuriyet ve inkılap rejimine atfedilen tekelliliğin doğru olmadığını, Atatürk'ün ittihatçılık ve itilafçık zihniyetini, milli mücadele işlerine asla karıştırmadığını, milli mücadele sonuna kadar da bu tarzda yapıldığı, arada bir şeyler olmuşsa bu ittihatçılık adı altında zümre menfaati güdenlerin hareketleri neticesi olduğunu ve sistem ifadesi olmadığını yazıyordu. Eski devirlerde hizmet edenlerin şimdiye kadar kıymeti bilinmiyordu, ilk defa bu kadirşinaslık Talat Paşa için gösteriliyor demenin haksızlık olduğunu, Talat Paşa'nın bir çok arkadaşının Atatürk'ün hayatında olduğu gibi şimdi de şerefli mevkilerde bulduklarını, Türkiye Cumhuriyetinin bir zümre idaresi değil, bütün milleti bir tek parti halinde toplayan bir rejim olduğu, Hürriyeti Ebediye bugün nasıl memleketin malı ise dün de malı olduğunu, bazı idarecilerin kıymetlerinin bir tarih devri geçtikten sonra ölçülebileceği ve bunun tarihi hakikatlerin doğurduğu bir zaruret olduğunu ifade etmiştir.

Talat Paşa cenaze merasimi dolayısıyla düşüncelerini ifade edenlerden biri de Peyami Safa'dır. "Bakışlar" adlı köşesinde "Talat Paşa Merhum" başlıklı yazısında şunları dile getiriyordu.³⁴⁸

" Yirmi beş sene evvel Boğazın تنها ve karanlık suları üstünden bir motörün içinde yurdun dışına ölüsü giden Talat Paşanın, dün, aydınlık bir gök altında ve bir hayranlar kalabalığı ortasında İstanbul'a dirisi geldi. Evet, bugün Talat Paşa, kendisini tanıyanların hatırasında, yirmi beş yıllık bir zamanın öldürdüğü hasretle, o günküden daha canlıdır. Bir

³⁴⁷ "Yanlış Gördüğümüz Bir Telakki", **Vakit**, 27 Şubat 1943, s.1,4.

³⁴⁸ "Talat Paşa Merhum", **Tasviri Efkar**, 26 Şubat 1943, s.1.

sadaret alayından daha büyük ve daha menfaatsiz bir kalabalık onu dün Hürriyet Abidesindeki ebedi makamına kadar uğurladı.

Yirmi beş senedenberi Talat Paşaya dair yazılan hatıraların çoğunda, onun siyasi hayatından ziyade ahlaki portresinin çizgilerine ışık veren teferruat yer almıştır: Fakirlere maaşından yarımşar lira nasıl verdimiş, Evrak Müdürü Hacı Nuri Beyden bir lira ödünç nasıl istemiş, evine biraz pirinç aldirmek için neler çekmiş, para sıkıntısı onu en sevdiği atı satmaya nasıl mecbur etmiş, Almanyada yarı aç yaşarken dostları tarafından kendisine teklif edilen yardımları nasıl geri çevirmiş, öldürüldüğü zaman cebinde beş marktan fazla neden para zuhur etmemiş...

Bütün bunların hulasası, Talat Paşanın sadaret maaşından gayrı devlet hazinesinden metelik almıya tenezzül etmiyen namuslu bir adam olduğudur.

Hırsızlık etmemek bir kahramanlık mıdır ki, Talat Paşa gibi yakın tarihimizin altını üstüne getirmiş bir insanın hayatında, siyasi zaferlerinden ziyade anılmaya layık bir hususilik ifade ediliyor?

Hırsızlık etmemek bir vazifedir. Fakat elindeki iktidarı, devlet hazinesinin kapısını açmak için bir maymuncuk gibi kullanmıyan hükümet adamı o kadar azalmış ki, Talat ve Enver gibi üç beş kişi, benzerleri arasında orta ahlak seviyesini aşan sıra dağlar gibi göze vuruyor. Talat Paşayı, lüksten, gösterişten ve pöhpöhten nefreti, Enverden de ayırmaktadır.

Ahlak davasının hepimizi kaygılandırdığı bugünlerde duyduğumuz büyük ihtiyacın tam cevabı halinde, Talat Paşanın ölüsü bize canlı bir fazilet örneği olarak geliyor ve dirilere katılıyor. Ebedi Hürriyet Abidesinde şimdi büyük bir feragat yatmakta ve gençliğe göstermek için işaret parmaklarımız ok gibi sivrilerek ona doğru uzanmaktadır.”

Daha öncede ifade ettiğim gibi Talat Paşa'nın cenazesi dolayısıyla basında kalem erbabı arasında fikir savaşlarının olduğu görülmektedir. Nitekim Peyami Safa'nın yukarıdaki yazısı Hakkı Tarık Us tarafından eleştirilmiştir. Hakkı Tarık Us “Talat Paşanın Ruhunu İncitmeyelim” başlıklı yazısında şunları yazıyordu.³⁴⁹

“Bu sabah gazetelerimizi dünün gönül gösterisini pek güzel aksettirmiş bularak onlarla bir kere daha övündüm.

Gazetelerimiz için bunu yapmak iki katlı bir vazifeydi: zira hatırlıyorum ki Talat paşa yurt topraklarından ayrılmaya zorlanırken gene Türk basınını temsil eden neşriyat içinde onun

³⁴⁹ “Talat Paşa'nın Ruhunu İncitmeyelim”, **Vakit**, 27 Şubat 1943, s.1,4.

zaten bu ayrılıştan sızlayan yüreğine oklar saplamak insafsızlığını gösterenler, “efendiler nereye?” diye haykıranlar vardı.

Talat Paşa'nın varlığına değer veren berlinde bir ermeni katilinin sıkıldığı kurşun değildir; o kurşun türk milletinin bir büyük, bir inkılapçı evladını yere sermek için koşturdu ve yazık ki onu talat'ın mübarek şahsında buldu da..

onun için mütareke günlerinin acısı ile heyecan ile kendisini kaybettikleri için diyelim, ona kaçak bir vatan haini gibi ardından sövenlerin de yazılarını basmış merdanelerin onun yurttaşları kucağına atıldığı bir günde kelimesiz, sessiz vereceği bir tarziye vardı. İşte türk basını belki yazanlarından eser bile kalmamış bu azlığın bu tarziye vazifesini de o vazife katlarının arasında yerine getirmiş oldu.

Türkün iyiliğine çalışanların hiçbir vakit unutulmadığının göz kamaştırıcı bir delili Nişantaşı ile hürriyeti ebediye tepesi arasında dün canlanmış ve bu canlılık da yurt fedakarlarına kalb kuvveti olmuştur.

Ne güzel yazılar da yazılmıştır?

Mithat cemalin şiirini hemen ezberlemişler hakkı sühanın fıkraları elden ele dolaşıyor. peyami safanın işte önümde duran fıkrası, bir cümleyi bütün gönülleri birden söyletiyor: “boğazın تنها ve karanlık suları üstünde bir motörün içinde yurdun dışına ölüsü giden Talat paşanın dün aydınlık bir gök altında ve bir hayran kalabalığı ortasında istanbula dirisi geldi.”

Fakat bu güzel yazı içinde talat'ın ruhunu incitecek şu cümleler niçin?

“hırsızlık etmemek bir vazifedir; fakat elindeki iktidarı devlet hazinesinin kapısını açmak için bir maymuncuk gibi kullanmayan hükümet adamı o kadar azalmış ki talat ve enver gibi, üç beş kişi benzerleri arasında orta ahlak seviyesini aşan sıra dağlar gibi göze vuruyor.”

biz Talatın hayranları ve takdirkarları, onun devlet hazinesini korumuş bir devlet adamı olarak severken onun yalnız şahsi faziletini alkışlamış olmuyoruz bu faziletini milli türk hükümetine bir anane olarak bırakmış olduğundan dolayı takdir ediyoruz talat gibi cemiyet çocuklarını kendi ferdi meziyetlerinin takdiri sevindirmez: onun sevinci kendi emeğinin mükafatını görmesindedir. Şurası doğrudur: “elindeki iktidarını devlet hazinesinin kapısını açmak için bir maymuncuk gibi kullanmayan hükümet adamı, talat'ın devri açıldığı zaman, ne kadar azmış.. fakat onların yaptıkları inkılap hareketi başlangıç olmak üzere o kadar artmıştır. talat paşanın naşı önüne de biz milli gururumuzu gösteren böyle açık bir alınla çıktık.

Öyle olmasaydı talatın yurduna dönen kemikleri, kendisini omuzlarına almaya koşan bu kalabalığın seçkin simasından iğrenir, diri gelen talat bir kere daha yaralanır, ölürdü.

peyaminin yazısında bu muhakkak bir dizgi yanlıştır: evet, o kabil hükümet adamlar o kadar azalmış ki talat ve enver gibi üç beş kişi belki o devrin benzerleri arasında sıra dağlar gibi göze vuruyor.

lakin bunun bile söze vurması için yirmi beş yıllık bir rüzgarın esmesi ve onu kaplayan bütün bulutları dağıtması lazım geldi.

talatın vatana dönüşü türk kalemlerine şunu söylemiş oluyor: hakikatleri görmek veya dedikodu havasından kurtulmak için mutlaka yirmi beş yıl geçmesini beklememek lazım!”

Hakkı Tarık Us’un bu yazısı karşısında Peyami Safa cevap vermekten geri durmaz. Server Bedi adıyla yazdığı yazıda “Pazardan pazara” köşesinde “Talat Paşa ve Hakkı Tarık Us” başlıklı yazısıyla cevap verdi. Yazısının gayet açık olduğu halde, Hakkı Tarık Us’un yazısına münasip gördüğü anlamı yüklediğini ve “Talat Paşa’nın Ruhunu İncitmeyelim” gibi romantik bir başlık oturttuğunu, “ Bana öyle geliyor ki Talat Paşanın hürriyetperver ruhu, düşündüğünü her zaman olduğu gibiyazan Peyami Safanın değil, yazısına kötü manalar vererek onun üstüne gazap davet etmiye çalışan Hakkı Tarıkın yanlış tefsirine incinmiş olsa gerektir.

Eğer sevgili meslektaşım Talat Paşa’nın ruhunun bana incindiğini ispiirtizme masasından öğrendiyse mutlaka bu masanın üstünde ve onun ellerinin yanında hafiyeye tıynetli bir adamın hileli parmakları vardır!”³⁵⁰ demek suretiyle maruz kaldığı saldırıya cevap vermiştir.

Hakkı Süha Gezgin de bu tartışmaya katılmıştır. Hakkı Süha: Talat Paşa’nın ülkeden ölü gitmediğini, hür bir kuvvet olarak kalmak ve gerektiğinde vatan uğrunda çarpışmak için ülkeden ayrıldığını, en sonunda da “Söyliyecek güzel, doğru ve candan şeyimiz varsa söyleyelim: yoksa susalım, Işık gürültü ile sönmez.” diyerek noktayı koyuyordu.³⁵¹

Talat Paşa’nın cenaze merasiminden sonra yaşanan polemikler sadece yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Peyami Safa’nın Server Bedi adıyla yazdığı “Talat Paşa

³⁵⁰ “Talat Paşa’nın Ruhunu İncitmeyelim!”, **Vakit**, 27 Şubat 1943, s.1.

³⁵¹ **Vakit**, 28 Şubat 1943, s.3.

ve Hüseyin Cahid” başlıklı yazısı göndermeler ihtiva etmektedir. Yazı şu şekilde özetlenebilir:³⁵²

Talat Paşa'nın ruhu İstanbul'a geldikten sonra memleket hasretini gidermek için her gün gezintiye çıkıyordu. Kimseye görünmeden istediği yere gidiyor ve istediği eve giriyordu. Büyük ruh, Hürriyeti Ebediye tepesindeki evinde nereye gideceğini düşünürken, Hüseyin Cahid'in evine gitmeye karar veriyor ve bir sıçrayışta Hüseyin Cahid Bey'in çalışma odasına dalıyordu. Hüseyin Cahid Bey içeriye ruhun girdiğini görmemiş ama ensesinden beline doğru bir örümcek yürüyormuş gibi teninin üstünde garip bir ürperti hissetti. Ruh, sağ omzuna oturup, yazılan yazıyı takip etti. Hüseyin Cahid yirmi satır kadar yazdıktan sonra Talat Paşa'nın ruhu azap içinde “ Aman Yarabbi!.. Bunları yazan Cahid mi? Yirmi altı sene evvel bu fikirlerin tam aksini müdafaa eden Hüseyin Cahid ne hale gelmiş! Üslubu da ne kadar bozuk ve yavan! Kah bir tahrirat katibi, kah bir ajans muhabiri gibi yazıyor; Zekasına yaraşmayan bir sürü mugalatalara düşüyor.” dedi ve Hüseyin Cahid'in vicdanına eğilerek şöyle üfürüyordu. “Cahid! Cahid! Tarih önünde mesulsün, kendine gel!”

Bunu üzerine Hüseyin Cahid'in kalemi yere düşüyor, omzundan parmaklarının ucuna kadar bir titreme alıyordu. Fakat inatla kalemi tekrar kalemi eline alıyor, tekrar yazmaya başlıyordu. Bunun üzerine Talat Paşa'nın ruhu şunları tekrarladı. “ Cahid! Yahu! Dünya matbuatına bak, muharib milletlerin en öfkeli muharrirleri arasında bile senin gibi çirkin tabirler kullanan var mı? Haydi Türk tarihini, insan mantığını, tarafsızlık politikamızı, milli ihtiyaçlarımızı her şeyi ayak altına alıyorsun; hiçbir disiplin tanımıyorsun; en iptidai kalem muaşeretinde de mi sana vız geliyor?”

Hüseyin Cahid nereden geldiğini anlamadığı bir rahatsızlık duyuyor, fakat yazmaya devam ediyordu. Talat Paşa'nın ruhu kalemin ucuna takıldı, bazı satırları bozdu. Fakat Hüseyin Cahid'in inadı ile başa çıkamayınca, hokkayı masanın üzerine döktü. Makale okunmaz hale geldi. Hüseyin Cahid, Talat'ın kahkahasını duymuyor, vücudu titreyerek bir sürü çocuk, genç, kadın, erkek, ihtiyar sesi duymaya başlıyordu. “ Cahid ! Cahid! Kendine gel, Cahid!” Cahid şaşırıyor ve midesinin bozulduğunu düşünerek, hemen akıl Muhtarı aradı. Karşısındaki ses “Ben Doktor Nazım” deyince telefonu kapatıp aynı numarayı tekrar aradı. Bu seferde telefondaki ses “ Ben Doktor Bahaeddin Şakir!” dedi. Hüseyin Cahid titremeler içinde telefonu kapatıp, bir daha açtı. Bu sefer telefonda ses yoktu. Sonunda kalın bir ses cevap

³⁵² “Talat Paşa ve Hüseyin Cahid”, **Tasviri Efkar**, 7 Mart 1943, s.2.

verdi. “Cahid!.. Kendine gel!..” Fakat Cahid kendine geleceği yerde kendini kaybediyor. Onu koltuğunda baygın bir halde uzandığını gören Talat’ın ruhu “Bugünlük bu kadar” deyip gidiyordu.

Kendine gelen Hüseyin Cahid dostlarından başka bir doktoru arayıp derdini anlatıyor ve “Galiba zihnim biraz yorulmuş, değil mi? İstirahata ihtiyacım var.” demiş.

Doktor şu cevabı veriyor: “Sizin istirahatata ihtiyacınız olduğu Lozan konferansı zamanındaki yazılarınızdan itibaren sık sık belli oluyordu.” demiş.

Talat Paşa Berlin’de yaşarken sürekli vatan hasreti çekiyordu. Bu özlemi her fırsatta dile getiriyordu. Nitekim Mithat Şükrü Bleda, Talat Paşa ile ilgili anılarında Talat Paşa’nın vatana döndüğünde vatan toprağını öpmek yerine, o toprağı yiyeceğini söylüyordu. Vatan hasreti konusunda Laedri adıyla yazılan şu yazı Talat Paşa’nın vatan özlemine tercüman olan ve en açık şekilde ortaya koyan bir yazı olmuştur. Yazıda:³⁵³

“Talat Paşa’nın Almanyada yatan kemikleri, vatan toprağına nakledildi. Derler ki: “Vatan-ı me’luf olanlar bisebep terki diyar etmez!”

Herhangi bir sebeple yurdu terke mecbur olanların, -sağ da, ölü de olsalar- ruhları, yabancı topraklarda rahata kavuşamaz. Ziya paşa, gurbete beş yıl tahamül edebilmişti. Mısırdaki yerleşen Mehmet Akif, son nefesini vatan topraklarında vermek için Türkiye’ye can attı. Adı lazım değil, yüzelliklerden birisi, henüz vatana dönmeden önce, bir arkadaşına: “Bana bir avuç vatan toprağı gönder!” diye yalvarmıştı. Arkadaşından şu cevabı aldı:

“ – Türk toprağı, Moskof toprağı değildir ki Attardan alıp göndereyim. O toprağı özliyenler, buraya dönerler!”

“Milletim nev’i beşerdir, vatanım ruyi zemin!” diyenler bile, yabancı bir toprakta kalmış olsalardı, ruhlarının da, kemiklerinin de, vatan torağı hasretiyle sızladığını, acı acı duyarlardı. Malum; Bülbülü altın kafese koymuşlar, (Ah vatanım!..) demiş

Talat Paşa, sağlığında vücudunu yurda vakfetmiş bir adamdı. Devran, isteğine uymadı. Türk toprağından ayrılışının sebebi şu veya bu olabilir. Fakat öldükten sonra, kemiklerinin ruhunun rahatça yatabileceği yer, bu topraktır. Onun (Vatan-me’luf) olduğundan kimse şüphe edemez. O, tıpkı Namık Kemal gibi:

---

³⁵³ “Türk Toprağı”, **Haber**, 27 Şubat 1943, s.4.

“Vücudun kim hamiri mayasi hak-i vatandandır;

Ne gam rah-i vatanda hak olursa cevru mihnetten”

Demiş ve bu ülkü ile canını vermiştir. Türk toprağı, kendi uğrunda ölen öz oğullarından birini, senelerce sonra da olsa bağına basmakla, herhalde memnun olmuştur. İnsan, Akifin mısralarını böyle günlerde tekrar ederken, manasını daha içten kavırıyor:

“Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cida!”

Kadircan Kafı da Talat paşa'nın kemikleri dolayısıyla yazdığı yazısındaki şu sözleri dikkat çekicidir:

“Büyük Türk vatanseveri ve veziri Talat paşanın kemikleri yirmi üç senelik bir gurbet acısı çektikten, anavatana kavuştu. Kemikler gurbet acısı çeker mi? Çeker... Kemikler kararır mı? Kararır... Kemikler sızlar mı? Sızlar... Vatan hasretinin ve gurbetinin ne olduğunu bilenler bu hükümlere itiraz etmezler; bilmeyenlere ise bu hissin anlatılması mümkün değildir; bunun için üzerinde asla durmuyorum.” diye başlayıp, Anadolu fatihlerinden biri olduğunu düşündüğü Talat Paşa'nın vatan hasretini ortaya koyan yazısının bu bölümü Mithat Şükrü Bleda'nın Talat Paşa'nın vatan özlemi için hissettiklerini tasdik eder niteliktedir. Şüphesiz kendisi için büyük mücadeleler vermiş, kendisine anlatılmaz bir hisle özlem duymuş, Fransa ihtilalindeki Dantonlar Robespierreler ayarında bir inkılapçıyı, Vatan ana bağına basmış ve onu unutmamıştır.³⁵⁴

E) TALAT PAŞA VE HATIRALAR

Talat Paşa'nın kemiklerinin getirilmesi vesilesiyle basında Talat Paşa ile ilgili bir çok hatıranın yayınlandığını görüyoruz. Öldürülme hadisesinden sonra basında anılara bu derece rastlanmazken, bu dönemden diziler halinde yayınların yapılması şartların ve siyasi ortamın müsait olmasından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

Talat Paşa öldürüldükten sonra basında kendi yazdığı anılar göze çarpıyordu. Nitekim daha Berlin'de iken Almanya'dan firarilerin iadesi talebinde bulunulmuştu. Talat Paşa bu ihtimal çerçevesinde Masliyah ile Hollanda'ya gitmişti. Orada iken Masliyah, Talat Paşa'ya bir müdafaname yazmasını ihtar ve teşvik etmişti. Bunun

³⁵⁴ “Evladını Unutmayan Vatan Ana”, **Tan**, 26 Şubat 1943, s.3.

üzerine İttihat ve Terakki Fırkasını ve Fırka hükümetlerini, takip ettikleri iç ve dış siyaseti müdafaa etmek için bir takım karalamalar yapmış, arkadaşlarına okumuş, arkadaşları çok beğenmiş, fakat Talat Paşa daha sonraki okumalarında beğenmemiştir. İleri de düzeltirim düşüncesiyle basılmasını istememiştir. Fakat Talat Paşa, İsviçre ve Roma seyahatindeyken Baha Bey, Rusuhi Bey ve Arif Cemal Bey vasıtasıyla basılmıştır. Talat Paşa, bunu doğru bulmamış ve nüshalarını saklatmıştır.³⁵⁵ Talat Paşa'nın hatıraları Enver Bey'i kızdırmıştır. Kendi aleyhindeki yazıları haber alınca Talat Paşa'ya gücenip, kendisini kınamıştır. Talat Paşa Kendisinden özür dilediyse de hatırat meselesinden dolayı aralarındaki dargınlık devam etmiştir.³⁵⁶

Talat Paşa'nın ölümünden sonra hatıralarının tefrika olarak yayınladığını görüyoruz.³⁵⁷ Bunun dışında hatıralar ile ilgili haberler basında yer almış, bazen de alıntılar yapılmıştır.³⁵⁸ Özellikle I. Dünya Savaşı'na nasıl girdiğimiz konusunu aydınlatmak amacıyla basında çokça yer almıştır.

Talat Paşa'nın cenazesinin getirilmesinden sonra gerek eşi, gerek yakın dostları ve onu tanıyanlar onunla ilgili hatıralarını neşretmişlerdir. Tefrika halinde yayınlanan bu hatıralar tarih araştırmaları ve bu dönemi merak edenler için bulunmaz imkanlar sunmaktadır.³⁵⁹ Ayrıca Süleyman Nazif ile aralarında geçen komik olayda anlatılmıştır.³⁶⁰

Hüseyin Cahid Yalçın da bu çerçevede "Talat Paşa" adlı bir eser neşretmiştir. İbrahim Hoyi "Yeni Eserler" köşesinde bu kitaba değinmiş, araştırmacılar için başvurulacak kısa ve özlü bir kaynak olarak ifade etmiştir.³⁶¹

---

³⁵⁵ Kitap daha sonra Hüseyin Cahid Yalçın'ın önsözüyle "Talat Paşa'nın Hatıraları" adıyla Enver Bolayır tarafından 1946'da yayınlanmıştır.

³⁵⁶ Emir Şekip Arslan, "Sürgünde Üç Ölüm", 4.bs., İstanbul, Truva Yayınları, 2004, s.70.

³⁵⁷ **Yeni Şark**, 29 Teşrinisani- 28 Kanunuevvel 1921, s.1.

³⁵⁸ **Akşam**, 5 Kanunuevvel 1921, s.3; **İleri**, 17, 23 Kanunuevvel 1921 s.2-3; 29-30 Teşrinisani 1921, s.3.

³⁵⁹ Salahattin Güngör, "Talat Paşa'ya Dair Hatıralar", **Cumhuriyet**, 24-27 Şubat 1943 s.2; Kandemir, "Talat Paşa Merhumun Berlindeki Son Günleri", **Tasviri Efkar**, 25-28 Şubat 1943, s.1, 2; Kandemir, "Mithat Şükrü Anlatıyor", **Tasviri Efkar**, 26 Şubat 1943, s.1,3; F.K., "Refikasının Hatıraları", 25 Şubat 1943, s.1,3; Mustafa Ragıp, "Merhum Talat Paşa", **Tasviri Efkar**, 27 Şubat 1943, s.2, 3-5 Mart 1943, s.2; Galip Kemali Söylemezoğlu, "Merhum Talat Paşa", **Tasviri Efkar**, 9 Mart 1943, s.2; Rasim Başara, "Talat Paşa", **Vakit**, 25-27 Şubat 1943, s.2,4; Faruk Fenik, "Yakın Tarihten Bir Yaprak", "Talat Paşadan Hatıralar". **Vatan**, 25, 28 Şubat 1943, s.2; Süleyman Kani İrtem, "Talat Paşa", **Akşam**, 25, 27 Şubat-3, 6, 11 Mart 1943, s.2,4; "Talat Paşanın Refikası anlatıyor", **Yeni Sabah**, 24-25 Şubat 1943, s.1-2; N.U., "Talat", 26-28 Şubat-1 Mart 1943, s.1,2; M. Nermi, "Talat Paşa", **Çınaraltı**, c.3, s. 72, 1943, s.6-7

³⁶⁰ "Talat Paşa il Süleyman Nazif", **Vakit**, 26 Şubat 1943, s.1

³⁶¹ **Son Posta**, 15 Nisan 1943, s.5

Hatıraların basında tefrikalar halinde yayınlanması eleştiri konusu da yapılmıştır. Orhan Seyfi Orhon'un bu konu ile ilgili şu eleştiri oldukça dikkat çekmektedir. “ Talat Paşanın kemikleri nihayet İstanbul'a getirildi. Ben bu eski faziletli anavatan toprağına vakur bir tehlil sesi içinde, sukunet ve tazimle bırakılacağını sanıyordum. Gazeteler bunu derhal günün vakası haline koydular. Tefrikalar, makaleler, mülakatlar, resimler başladı. Talat Paşanın iskeletini tekrar eski sandalyesine oturttuk, meslek namına mümkün olduğu kadar istismar ettiler. Hatta merhumun ev bark sahibi olmuş eski refikasına zorla bir çok şeyler söylediler. Anlaşıldı: Aramızdaki faziletleri düşmanların suikastları değil, biz öldürüyoruz.”³⁶²

---

³⁶² “Talat Paşanın Kemikleri”, **Çınaraltı**, C.3, s.76, 1943, s.9.

SONUÇ

Talat Paşa suikastının Türk basınındaki yankısı büyük olmuştur. Suikast günlerce tartışılmış, bir çok makale yayınlanmıştır. Türk basınında İleri, Akşam, Vakit, İkdam, Peyam-ı Sabah, Hakimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yeni Gün, Tevhid-i Efkâr ile Liwa- el İslam gazeteleri suikast ve mahkeme sürecine yer vermişlerdir.

Türk basınında dikkati çeken en önemli nokta suikastla haberlerin verilmesindeki farklılıktır. İstanbul ve Ankara basını konuyu farklı biçimlerde ele almışlardır. İstanbul basını Peyam-ı sabah ve İleri gazeteleri dışında sadece haberleri vermekle yetinmişlerdir. Peyam-ı Sabah gazetesi İstanbul basınında en çok dikkati çeken gazete olmuştur. Ali Kemal'in "Peyamı Ayam" sütunundaki yazısı ile Cenap Şahabettin'in "Yırtıcı Kuşlar" makalesi Talat Paşa ile ilgili yazılan en sert yazılar olmuşlardır. Buna karşılık bir İstanbul gazetesi olan İleri gazetesi 19 Mart 1921 tarihli sayısında Talat Paşa'nın inkılapçılığından övgüyle bahsetmiştir.

Ankara basını da suikastta geniş yer ayırmıştır. Anadolu'da Yeni Gün gazetesi suikast haberini "Kara Bir Haber" olarak nitelemiş, Talat Paşa için "Mücahit Büyük Talat" demiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi de Talat Paşa'nın şehit olduğunu yazmıştır. Her iki gazete Peyam-ı Sabah'ın aksine Talat Paşa'ya karşı sempati duymaktadırlar. Fakat en önemli nokta her iki gazetenin de suikastta İngiliz parmağı olduğunu düşünmeleri ve bu doğrultuda haberler yayınlamalarıdır. Bu şekilde haberlerin yayınlanmasında o dönemde İngilizler ile mücadele ediliyor olması ve milli mücadele lehine Türk kamuoyunu aydınlatma amacı etkili olmuş olabilir.

Suikast ile ilgili ilk haberler genellikle yabancı basından yapılan alıntılara dayanmıştır. Kesin olmayan veya yanlış haberler basında yer almış, Türk basını da

yaptığı alıntılarda aynı yanlış haberleri vermişlerdir. Nitekim cinayet ile ilgili ayrıntıları haberler verilirken de yanlış haberler verilmeye devam edilmiştir.

Basın mahkeme sürecini dikkatli bir şekilde takip etmiştir. Dava öncesinde meydana gelen gelişmeler, dava süreci ve davanın bitmesinden sonraki gelişmeler gazetelerde yer almıştır. Yalnız mahkemenin beraat kararıyla ilgili eleştiriler içeren makaleler Alman basınında yer alırken, Türk basınında sadece haberlerin aktarılmasıyla yetinildiği görülmüştür.

Türk basınında genişçe yer bulan haberlerden biri de Talat Paşa'nın naşının getirilmesi hadisesidir. Cinayetin gerçekleştiği dönemdeki basına ek olarak bu dönemde Ulus, Haber, Son Posta, Tan, Tasviri Efkar, Vatan, Yeni Sabah gazeteleri ile Ülkü, Çınaraltı ve Akbaba dergileri de incelenmiştir. Basında Talat Paşa'nın naşının nasıl getirilmeye karar verildiği, ilk fikrin kimden çıktığı, hangi görüşmelerin yapıldığı yer almamış, naşının Almanya'dan yola çıkarılıp Türkiye'ye getirilmesi ve yapılan merasimler ile ilgili genişçe haberler yer almıştır.

Talat Paşa'nın naşının getirildiği döneme bakıldığında önemli bir nokta dikkati çekmektedir. Gerek haberlerde gerekse yayınlanan makalelerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve hükümetin övüldüğü görülmektedir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de cenaze merasimine çelenk göndermiş, Cumhuriyet Halk Partisi, hükümet, bir çok önemli şahsiyet ve halk büyük ilgi göstermişlerdir.

Bu dönemde Talat Paşa'nın eski eşi Hayriye Hanım ve Talat Paşa'nın eski arkadaşlarının anlattığı hatıralar basında çokça yer almıştır. Şüphesiz ki bu hatıralar Talat Paşa'nın hayatına ve yaşadığı döneme ışık tutması açısından tarih araştırmacılarına büyük kolaylık sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV BELGELERİ

A- Cumhuriyet Arşivi

Başvekalet Kalem-i Mahsusa Müdürlüğü Evrakı, Karar No:2/11068

Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü Evrakı, Karar No:2/10750,2/13091,2/11068

Hariciye Vekaleti Evrakı 51511 (15.1.1934)

2-GAZETE VE DERGİLER

A- Gazeteler

Anadolu'da Yeni Gün (1921)

Akşam (1921), (1943)

Cumhuriyet (1924), (1943)

Hakimiyet-i Milliye (1921)

Haber- Akşam Postası (1943)

İkdam (1921)

İleri (1921)

Milliyet (1982)

Peyam-ı Sabah (1921)

Son Posta (1943)

Tan (1943)

Tasviri Efkar (1943)

Tevhid-i Efkar (1921)

Ulus (1943)

Vatan (1924), (1943)

Vakit (1921), (1943)

Yeni Sabah (1943)

Yeni Şark (1921)

B- Dergiler

Akbaba (1943)

Büyük Gazete (1928)

Çınaraltı (1943)

Ülkü (1943)

Yakın Tarihimiz (1962)

Ayın Tarihi (1943)

3- KİTAPLAR VE MAKALELER

Açıkses, Erdal, “**Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Ermeni Komiteleri Tarafından Şehit Edilen Ailelerine Yaptığı Yardımlar**”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, S.6 (Yaz 2002) s.1-6

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki 1914-1918**, 4.Bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 5. Bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2009

Ahmet Rıza, **Ahmet Rıza Bey’in Anıları**, İstanbul, Arba Yayınları, 1988

Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1971

Atay, Falih Rıfkı, **Zeytindağı**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2009

Arif Cemil, **İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları**, İstanbul, Arma Yayınları, 1992

Akhanlı, Doğan, **Talat Paşa Davası Tutanaklar**, İstanbul, Belge Yayınları, 2003

Arslan, Emir Şekip, **Sürgünde Üç Ölüm**, 4.Bs., İstanbul, Truva Yayınları, 2004

Babacan, Hasan, **Mehmet Talat Paşa 1874- 1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, Ankara, TTK, 2005

- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.II Kısım II, IV, C.III. K. III, IV. Ankara, TTK, 1991
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1979
- Bolayır, Enver, **Talat Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, Güven Yayınevi, 1946
- Bostan, M. Hanefi, **Bir İslamcı Düşünür Sait Halim Paşa**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1992
- Bayar, Celal, **Bende Yazdım**, C.IV, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997
- Bardakçı, Murat, **Talat paşa'nın Evrak-ı Metrukesi**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 11. Bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007
- Cebesoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, Temel Yayınları,
- Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya**, İstanbul, Temel Yayınları, 2002
- Cemal Paşa, **Hatırat**, Haz: Ahmet Zeki İzgör, İstanbul, Nehir Yayınları, 2006
- Çavdar, Tefik, **Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü**, 4. Bs. İstanbul, İmge Kitapevi, 2001
- Çolak, Mustafa, "Tehcir Olayı'nın Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: "Talat Paşa Davası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XX S. 58, (Mart 2004)
- Çolak, Mustafa, "Talat Paşa Davası" Kararına Berlin'deki Müslümanların Tepkisi ve Alman Hükümetinin Tutumu, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXI, S.63, (Kasım 2005)
- Çalık, Ramazan, "Talat Paşa'yı Vuran Teröristin Alman Basınındaki Yankısı", **Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, Sota Yeni Türkiye, Harlem- Ankara, 2001
- "Eşi Hayriye Hanım Talat Paşa'yı Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C.II, 1962
- Gencer, Ali İhsan- Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, 10 Bs., İstanbul, Der Yayınları, 2005
- H. Aubrey, "Talat Paşa", Çev. Bingöl Erdumlu, **Birikim**, C.I, S.3, Nisan 1975
- Hofmann, Tessa, **Talat Paşa Davası Bilinmeyen Belgeler/Yorumlar**, İstanbul, Belge Yayınları, 2003

İnal, İ. Mamut Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, 2.Bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1965

İrtem, Süleyman Kani, **Yıldız ve Jön Türkler İttihat ve Terakki Cemiyeti Gizli Tarihi**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 1999

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, C.I, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1985

Jackh, Ernest, **Yükselen Hilal**, İstanbul, Temel Yayınları, 1999

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Ankara, TTK, 1996

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, 4.Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006

Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Sadeleştiren Prof Dr. Faruk Özerengil, C.II, Emre Yayınları

Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, İstanbul, Menteş Kitapevi, 1967

Kutay, Cemal, “Yıkılış Günlerinin İbret Vesikası: Talat Enver, Cemal Paşalar Memleketi Niçin Ve Nasıl Terketmişlerdi?”, **Tarih Konuşuyor**, C.I, 1 Şubat 1964, s. 22-28

Kutay, Cemal, **Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları**, C.I-III, İstanbul, Kültür Matbaası, 1983

Kutay, Cemal, Talat Paşa'yı Nasıl Vurdular, **Tarih Konuşuyor**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1956

Kabacalı, Alpay, **Türkiye’de Siyasi Cinayetler**, 3.Bs., İstanbul, Gürer Yayınları, 2007

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Prof Dr. Metin Kıratlı, 6. Bs., Ankara, TTK, 1998

Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1998

Menteşe, Halil, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım**, C.I, İstanbul, Emre Yayınları, 1993

Sanders, Liman Von, **Türkiye’de Beş Sene**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010

Şinasi Orel- Süreyya Yuca, **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, Ankara, TTK, 1983

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı, Ankara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2007

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920), Anakara, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995

Öke, Mim Kemal, **Uluslar arası Boyutlarıyla Anadolu- Kafkasya Ekseninde ERMENİ SORUNU 1914-1923**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996

Özdemir Hikmet, **Üç Jöntürk'ün Ölümü**, 3.Bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 2008

Özel, Sabahattin, "Balkan ve Birinci Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti Rusya İlişkileri", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, No: 12 s.237-245

Şıracıyan, Arşavir, **Bir Ermeni Teröristinin İtirafı**, 2.Bs., İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2006

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985

"Talat Paşa İçin Şahitlik", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S.4, (Aralık 2001- Ocak-Şubat 2002)

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Sol Partiler**, C.III, 3. Bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2007

Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, 2. Bs., Ankara, TTK, 1951

Terzioğlu, Arslan, "Talat Paşa ile Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de Öldürülmesi ve ermeni Tehciri Meselesi, **Talat Paşa'nın Ölümünün 81. Yıldönümünde Uluslar arası Terörizme Bir Bakış Sempozyumuna Sunulan Bildiriler**, 15 Mart 2002

Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., 1950

Ünal, Şeref, **Salamon Teilirian Davası- Talat Paşa Suikastı-**, Ankara, Ufuk Üniversitesi Yayınları, 2004

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Talat Paşa**, (y.y.), Yedigün Neşriyat, 1943

Yalçın, Hüseyin Cahit, **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2002

Zapçioğlu, Dilek, "Talat Paşa Davası", **Cumhuriyet**, 20-25 Nisan 1993

Ziya Şakir, **Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Cemal, Enver Paşalar**, İstanbul,

EKLER

نومرو ۸۹۳ - اوچنجی سنه

مطبعه و اداره خانیسی	نخشبته
باب عالی جاده سنده سدارت جامی اتسالنده دايره مخصوصه - ادرس : استانبول اقشام تلفون : استانبول ۱۴۳۴ پوسته نولوسى : ۳۹۱	۱۷ مارت ۱۹۲۱-۱۲۲۷ ۷ رجب ۱۲۳۹

طلعت پاشایی برارمنی اولدوردی

قاتل ابونیک انتقامی آلمق ایچون قتل ایتدیکنی سویلیور

طلعت پاشانیک یاشنده بولونایه رفیقده یاشنده بار اولدورمقی سویلیور

برایق، ۱۶ ت.ا.ر. - طلعت پاشا ،
ایکی سنه دنبری رفیقسی ایله برلکده ایدی .
پولیس و آلمان مأمورلی کندیسنه هوبنی
بیله یوردی .

قاتل، ۲۶ یاشنده ، ابراک سلمان شهرندقی
سالوون نه یلیریال اسمنده برارهتی در . قاتل
اهالی طرفدن جدی صورتده فنا مامله بهدروض
قالشدر .

استجوابنده قیسه صورتده :

« طلعت پاشایی ، اونک اصیل اولدبریلن
ابونیک انتقامی آلمق ایچون قتل ایتدم » دعش
وطلعت پاشایی ایکی سنه دنبری تعقیب ایتکده
اولدیفنی و برلینه کندیسنی اولدبرمکه قرارله
کچن کالون نایده کاریکنی بیان ایتشدر .
برچرقی غرهار طلعت پاشایه زوجه سنه

طلعت پاشا

رفات ایتدیکنی واونکده یارالاعش اولدیفنی تکذب ایتدیورلر .

Talat Paşa'nın bir Ermeni tarafından öldürüldüğü haberi

Akşam 17 Mart 1921

طلعت (پاشا) پی برارمنی اولدوردی

قاتل ، طلعت (پاشا) پی کندیسنک امریله اولدیریلن اقریالرمک انتقامنی

آلمق ایچون اولدوردوم ، دیمشدر

براین ۱۶ (ن. ۵۰۵) — طلعت (پاشا) رفیقہ سی ایله برابری سندنبری علی بک نامی آتشد
برلینده اقامت ایتمکده وهریتی آلمان ضابطہ سی و ماوریتنجه مجهول بولونقده ایدی . طلعت (پاشا) نیک
قاتلی ایرانک (سالماس) شہری اہالیسندن (۲۴) یاشارنדה (سالوون نایلیریان) نامندہ برارمنی طلبہ سیدرہ
قاتل خالق شدنی سوء معاملہ سنہ معروض قالمشدر . ایلك اسجوابی اثناسندہ : طلعت (پاشا) پی
کندیسنک امریله اولدیریلن اقریالرمک انتقامنی آلمق ایچون اولدوردوم ، دیمش وکندیسنی قتل ایتمک
مقصودیلہ کچن کانون نامیدہ (برلین) کله رک ایکی سندنبری مقتولی تعقیب ایستدیکنی علاوه ایتشد .
برچوق غزہ لر طلعت (پاشا) نیک اتشای قتلده رفیقہ سی ایله برابری بولوندی وکویا زوجه سندنده
مجروح اولدیقنی تکذیب ایدیورلر .

طلعت (پاشا) نیک ترجمہ حالی

مبعوثانہ ادرنہ مبعوثی صفتیله داخل اولمش
۳۲۵ سنہ سنده اولا داخلیہ نظارتہ ، صوکرہ
پوستہ و تلغراف نظارتہ ، بالآخرہ تکرار داخلیہ
نظارتہ تعیین ایلمشدر .

طلعت (پاشا) بومدت ظارفندہ بحریہ و مالیہ
نظارتاری وکالندہ بولونمش اولوب حربہ اثناسندہ
سعید حلیم پاشانک استعفا سی اوزرینہ صدر اعظم
اولمش و متارک نیک عقندن برآزلنہ کلنجه یہ قدر
مقام صندارتندہ بولونمشدی . ۱۲۹۰ تاریخسنده
تولد ایله دیکنہ نظراً ۴۶ یاشندہ ایدی .

مختلف نیشنالرله مدالیہ لری واجبی نیشنالر
جامل وعبت سنہ سوازی بولوکی فنخری میرالپی
رتبہ سی جائز ایکن مؤخرأ با ارادہ سنلیہ رتبه
ونشانلری رفع ایلمشدر .

طلعت (پاشا) موفی اجرد واصف افندیکن
خدومی اولوب ادرنہ عسکری رشدیہ سنده تحصیل
ایله شہادتنامہ اخذ ایلمش بعدہ ملازمہ ادرنہ
پوستہ تلغراف باش مدیری مہندہ بولونمش ،
ادرنہ (آلیانس) اسرائیلیت مکتبندہ ایکی صفہ
تحصیل ایلمہ رک بردرجہ یہ قدر فرانسزجه فی
اوکرمنش ، ادرنہ پوستہ و تلغراف مدیری
دوآزندہ اوج یوز غروش معاشلہ امستخدام
اولندقدن صوکرہ بش یوز قرق غروش
معاشلہ صلاتیک . ناستر سیار پوستہ ماورافندہ
استخدام اولونمشدر . بعدہ مذکور مدیریت تحریرات
باش کتباتہ ترفیعا تعیین اولنہرق بیک غروش
معاشلہ نائل اولمش ۳۲۳ تاریخندہ ماورنندن
عزل ایلمش . انقلابی متعاقب تشکیل ایتن مجلس

Talat Paşa'nın tercüme-i halı İkdam 18 Mart 1921

طلعت پاشا

صالحومون تابلیریان اسمنده برارمنی
طرفنده «برایوه» ده قتل ابراهیم

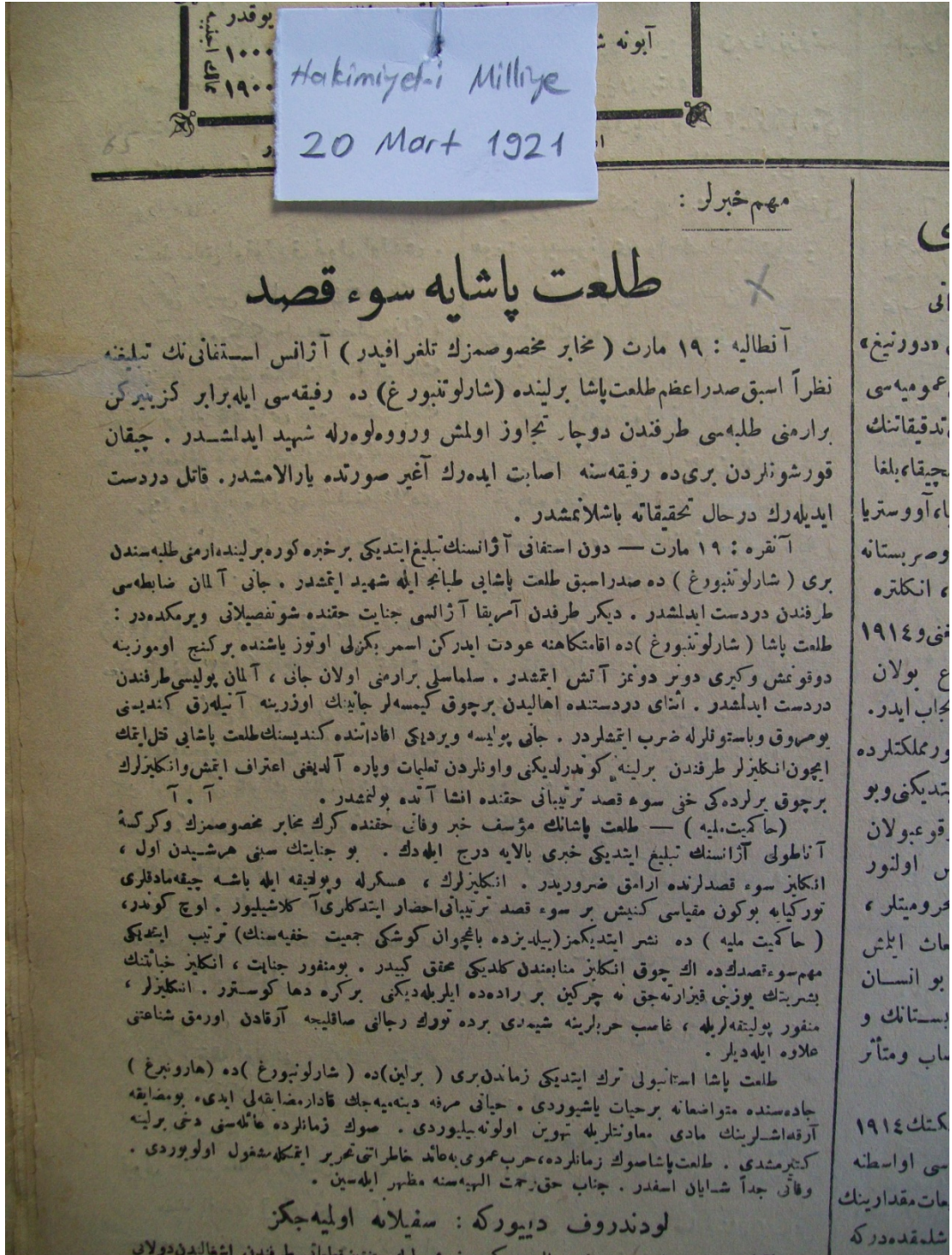
طلعت پاشا

برلین ۱۶ (ت.ه.ر) — طلعت (پاشا)
زوجیه ی ایله برابر ایک سنه دیری ملیک نامی
آلنده برلینده اقامت ایتکده وهوشی المان
شایطه سی، ماورینجه جهول بولمده ایلی .
طلعت (پاشا) تک قائل ابراهیم سلماش شهری
اهالیستدن (۲۴) یاشارنده (صالحومون
تابلیریان) ناندی برارمنی طلبه سیدر .
قابل خلفه شدنی سوه صاهل سینه مروض
قالشدر . ایلیک استجوابی ائساننده و طلعت
(پاشا) بی کندیسکه امریله اولدی برلین اقر بارلیکده
انتقابی آتقی ایچون اولدردم . ددش
و کندیسی قتل ایتک مقصدیله کین کاتون ناندی
برلینده سدرک ایلی سنه دیری منقولی لعیب
ایتدیکنی علاوه ایشدر . بر چوقی غزتلر
طلعت (پاشا) تک ائشای قتلنده زوجیه ی ایله
برابر بولدینی و کویا زوجیه سنلده مجروح
اولدینی تکذیب ایدورلر .

طلعت پاشا ۱۲۹۰ سنه مایه سنده ادرنده
تولد ایش، ابتدائی تحصیلدن سوکره آلیانس
اسرائیلیت مکتبینه درس کوروشدر . اهلاق
شروطیتدن اولی سلاتیک مکتب حقوقک
ایکینچی سنه سنه قدر دوام ایله بیامشدر . ایلیک
مأموریتی ۳۰۶ سنه سنده ادرنه تلفرائتغایسی
سر.أمورملاز، لفتدی پاشا، ندمه در. حیات سیاسییه
قاریشازدن اول صوک مأموریتی ۱۳۱۹
سنه سنده سلاتیک پوسته و تلفراف مدیریتی پاش
کتابیندر . تویز انقلابدن سوکره ۱۳۲۴ده
ادرنه مبعوف اولرق مجلس ملی به اشتراک
انجمن ، ۱۳۲۵ده مجلس میمونان ریاست
و کاتیبه و بعده داخلیه نظارتیه بالاخره پوسته
و تلفراف نظارتیه تمین اولمش و حرب عمومییه
اشتراک عیلتی سوق ایدن سعید حلیم پاشا
قاپینه سندهده تکرار داخلیه نظارتی وظیفه سی
اشغال ایتکده بولشدی . بر مدت سوکره
سعید حلیم پاشانک استعفا سی اوزونیه مقام صدرته
کیش و متارک سرملرنده آلمانیه قرار ایشدی .
آلمانلره مهلت ویرلده جهک
۱۳۱۶ (آ.آ) — تمدات قومیسونی

Talat Paşa'nın katli haberi

İleri 18 Mart 1921

Talat Paşa'ya suikast haberi Hakimiyet-i Milliye 20 Mart 1921

قارا خبر

استدانی آژانسى برارنى نك برلينده بولان طلعت پاشايه سوهامده بولمى و پاشانك اوقات بتديكى
تيلغ بديور . قدا حياطة اتنى ايدلسى لازم كان بو قارا خبر قارشيدنه ايلك دود غمزشى بون توركارك
دوياجنى آى ابا اتمق اولدى . توركارماريخك
بلكك انك بورك صهه لرنى يا اتمق اولان طلعت
پاشانى قانلى برقايتك بلكه حكي نغمين ايدله ساير
فقط پاشانك بونون فدايتى توركارك و توركارك
قور بولوشى ايچن صرف ايتديكى زمانده بوله حكي
هيچ بر كيه سه دوشونك ايسه مئدى استقه بونك
قارا خبرى چوق شكر كه هنوز ايد اتمق دكلدر .
شون نغنيلىرىك خلافة اوله ق ، اتمك لوشونى
طلعت پاشانى ولد ديسه بونك آجمر ك قارشيدنه
جدل ملك اولك و حنى شاد امده جك اولان
ساكار قورتى بولالى بز .

شهادتى خبرنى ايد احيال نلقى ايتديكى
بو بونك و مل مجامدير

طلعت پاشا

طلعت پاشا . چوق سوديكي منق و وطنى
نيجون حياى و برديه ملك و طله من اولك نك
مهلك آنرده كوستردىكى منق كوستر كدر .
اكر بو نغنى ايدره نغنى اتمق رشى دهار در .
بوده طلعت پاشانى اوله بره نطبا نجه نك لوندردن اداره
ايدلش اولميدر . بو نغنى سهه كتوره يه حك
بر حقيقتدر چونكه انكتره نك شرة مكي حاكمنى صارسان جريانلى طلعت پاشا اداره ايد بوردى .
هر در لواعتماق قارشيدنه قدير خاجانلر قارشيدنه چار بورد ، مفصل خبرلر بگليور . بود قيقه ده نغنى
ايتديكى نك برشى وار : تكري ، استلالى اوغورنده جبال ايچنده بولونان بونك ملتسه
بو بونك فداكار اولونك اولونى ده كوستر مين !

قارا خبرى و بره نغنى نغنى بروجه زبردج ايد بورد :

آنصاليه ۱۶ مارت — [خباير مخصوص نك نغنى اتمق سيدر] آسرىضا آژانس نك طلعت
پاشانك فاجعه شهادتى حقيقتدر و بردىكى معلوماه نظر آطلعت پاشا صباحلين [تاريخ حقيقتدر
هنوز تفصيلات بو قدر] برلينده كى اقامتكاهى او كنده كزر كن اسمر بوزلى بر كنج كنديسه
تقريله اوموزينه دو قوشمش ، طلعت پاشا بوزنى چو بر نجه كنج مشاراليسى قفاصندن ووروب
اولديرمشدر .

قوش آلمسى ۱۶ مارت — [خباير مخصوص نك نغنى اتمق سيدر] برليندن اون آنى مارت تاريخيله
ييلديريور : طلعت پاشا ايكي سنه دن برى ريقه سيله بول كده برلينده اقامت ايله مگده ايدى .
آلمان پوليس و مامورلى كنديسه نك هو نغنى بيلمه بوردى . طلعت پاشا صباحلين اقامتكاهى او كنده
شوبه ايد بولمى . قاتل ، يكرى آنى باشنده ايرانه نابع (سلاص) شهرلى (صالاون بيريان)
اسنده برارنى دره قاتل ، اهالى طرفندن نغنى لر و صوك درجه فنا ماله به ممرض قاش و بوليس
طرفندن دزدست ايد بولمى ايلك استجوابده «طلعت پاشا» كنديسه آسرىله اولد بونك
استغنى آنى ايچون قل اتمم «ديمش و كنديسه ايكي سنه دن برى اتمق ايد بونك ، برلينده بون
كاون نغنى پاشا اولدرمك قراويله كنديسه فاده اتمشدر . نغنى لر ، طلعت پاشا ايله زوجه سئله ده
رغنى اتمدىكى و حنى بارالدى حقيقتدر كى خبرلى نك نغنى اتمق سيدر .

“Kara Haber” Anadolu’da Yeni Gün 20 Mart 1921

پیرتجی قوشلر

کوزه کورونیز بر همکجه عدالت وارکه :
 دقان قاطه نودنه جگه له دیور؛ اورنده نصاب
 داتما جاپیز ؛ لایذ براتی برقل تفسیر ایدر .
 ایته سوک سلفده قنی بکدی باشلا برف
 لوم پاشا ، چرکس عد ، بقرب جبل ؛
 بترق بریتجی قوشلر یا میدان سیانده یا بر
 سلاح انتقام ایله انلاف اولدیله . . . پیرتجی
 قوشلده همی آز اولور ؛ دیراز ؛ شورایی
 عقیق که چوقده پاشا ش ارسلر اولورده اصل
 لسی موعود دکال کی در ؛ نجه اضا یا ندرق
 بر قاز .
 بر حینی برکیده طلعتا ثابت حیاتی
 کورستدی . سوک اوج اوج سناک حاله
 تاریخ سنه الی قالی برده لوق اوشایق مثل
 بشوم ایته فاجیه ملور سنه ایره دن صفا
 حلاک بریلدی .
 میدان من تیرق مننه اقول ؛
 طلعت چیلدیل بر حراس جا ایدی . اشنای
 دنانه بسوناق بنه شیدی ؛ ناطراق قیرکای
 کادی ؛ ایگه صدر اعظمای بیله آریسه دی .
 اوره کون بر آزوما سلاحیت ؛ برانز دعا نوت
 برانز دعا بضاعة محکم نازانده چایشوروی ؛
 همه ریانه اولورسه اولسور جنود نفردی
 لایطع توسع اقل ایدی . اطرافنده هر زمان
 بر حقه محسین ، بر اثره نانی ؛ برده ولوسراب
 اولسور بر حاق شهرت اینه دی .
 طلعتا چیرن باره هیچ بر زمان مقصد اولدی ؛
 کوروشی و التوق آتجی شمشیر لوق بالکلری
 کور تدرکری ایچو بولوا طه اولور آزورده سوردی .
 اولک هدف آملی ؛ کورونجه ؛ دی ؛ کورونجه ؛
 حجازیاده کورونجه ؛ هر آن برانز دعا بوکده مرک
 کورونجه دی . بر کون کندیسی نیه من دی بولوق .
 بوورده نجه حرکت استدیکی نقله ایله واسل
 اولدیسی مقام آریسنده آتجی بر خط قائم دیم
 ارانه ییلر عم یافیه او غنوز بوکده لوق یمانشیدی .
 ونهسی بوکده اوله تلن ایدی کی روسی
 و دمالی ونلی ؛ علمی و نظری و صوری ؛ میسی
 بوورودی . من بزور حرمته رخصاً فانی کمال

سوسوم ایله بر نقطه مدتی دکلم ؛ نیم تانسته
 کورده بر اسان ایچون کندی قننی امانتی طالی
 آله ایلدی بیله کره ؛ دعا فولامده ؛ اگر امانتی
 ایته کایسه . . . طلعتده ایته کابینکی ایچون
 کندیسی ؛ اولایقه افغان ایتدی ؛ انصاف که
 اولایق اطرافنده کلرک نهایت زور و قوت ایدی
 ایله طولو ایدی . سهل و سریع موقبله ایله
 چاقوق دست اماند اولدی ؛ خولایق فوجای
 ارکنده آتقی سد مقاربت تصور ایته بیوردی .
 هرالی کوبا بر حکم اضا و هر شوق و روسی
 سانکه بر تقدیر ازلدی ؛
 نهم طائفه اوج اولایکی کورده ترولکده بولوق ؛
 دعا و دعا بولوق ؛ ؛ دیرکن امانتی استجاب
 ایددی . هم لاکسلیک ؛ هم با ایدی ؛ هر استانه
 نجات کورتریکه ایستوروی . نورلک تخت .
 الصبری اوله نرا و برایش دنه بیلیدی .
 اگرچه برکسلیک ؛ کوروشی ؛ قسط و لایق
 رویش کندیله دی . پانلیز اولسته چیتیش بر
 صمی ایدی . هر طرزی حاراکه آتقی کوش
 صاعدی . نورونک حرانله حیات و برق حرانلی
 نین ایته بیوردی . . . ایته کمان حیات ارنک
 نظرده بر ایشلیدی ؛ آتجی آمانه خدمت ایدی
 قانونی طایفه ؛ حقیقت بر هر طرفی نصاب
 کی کندیسه واسطه اولوق اولدیسی ؛
 منفته تولقی ایچون ؛ نفسانی شایان حرمت
 کوروشدی .
 داتما ییلده همت فایده و کورکنده ؛ الکتر قننه
 صحت و ایدی . کیم لوق نور قارسه اولوق بیولک
 طایفه دی ؛ و کیم لوق کندیسی نور قارسه اولورده
 لایت بولوروی . اولکده وقایفه قائم امانت
 ایته نفاسی اوله بیله زور بر ایدی .
 طلعت ایچون استوان ملت ؛ مرکز هموی
 انضامی ؛ ؛ بوطن ؛ اتحاد اولورکی ؛ ایدی .
 کندی دشمترین ؛ صم اتحاد و نصاب امانتی
 اعدای امتعه ایددی . دولت پانته لوق ایله
 نائل ؛ اوله ؛ ایته کندی ایددی ؛ اولسورده طلعت
 برف ترجیح ایددی . . . طلعت استقامتی ایچون
 طر ایلن حرین آیدی ؛ طلعت استقامتی ایچون

“Yırtıcı Kuşlar” Peyam-ı Sabah 21 Mart 1921

طلعت پاشا مر حومك جنازه مراسمی

برلینده پولنان راجا بمزك كو بدردی كئوده وردیكی تفصیلات

«جنازه بی پروك - اوكه تقیب امروردی»

برلینده کی اجازتدی بر
ذات ، کو قدردی كئوده
طلعت پاشا صومله جنازه
مراسمی خفته ، من
تفصیلا ، بربروردی : صوم
طلعت پاشا شه شهادتی ۱۵
مارتده وقوع ولدی . ۱۹۰۰
مارتده جنازه مراسمی
بایلدی . جنازه عمارتی
صومك سانه سنده قلدی .
خارجیه نظارتی رجا کابل
حاضر ایلیلی . اصحابی
مسکو ، ددی بر جولدی
کابل - سیکلرجه خلق
واردی . عجم سنوری ایله
دوسمات هم سفر سانی
واپرائلردی کابل کلدیلر .
برجوق طبعه نسرله حاضر دیلر .
جنازه جاده لرده ایله دنگ .
خلق تراجا ایله وردی . شهادت
موتندن کیرکن خلق روقیه
باش آیتدی اولدی طوردی .
اسلام نرستانده انفا آت
ییمه دنگدن وحسدق دنی

طلعت پاشا روقیه سی مهادت مراسمی ایشاندی

معه ااره اوج باجه نشانی وار . بولدی سانی
فکرده ایلی . سلامه ، بوآدك مقف و تراخی
و فاندن سوکره ناید ایلی .
رومانده ، اطاشه ناظر اسق کال کله طرفدی
بصری بکه تودع ایشلش ای بیلیون مازق
واردی . بویاره ، حرب نهایتته درغور
حکومت نانه ارفانی تشارک غله اوزره رومانیا
کو قدرلیدی . اوزاق ساقون آلمادون تارک اولدی ،
بوؤرا رومانیا ده بصری بگده قلدی ، بصری
بگه برلینه کلرک بو یازان طلعت پاشایه ورسک
ایستادی . طلعت پاشا : « بوؤرا بزم دکل ،
حکومت کدره دیبه جواب دوردی . و بصری بکه
آمال ل ک کتده سترسه طودی »

ایچون دیگر نرستانده بر اولادی ایچون جنازه
برصاهت قدر تقیب ایلی .
واردی . برده ، بویاره بر هر سه ده
جهور خلق دوردی . ثابت بولسه برده نولدی .
ساملرین شا کولده ، آغلاهی بر نطق سولدی
وهرکی آغلاهی . شکیب آرسلاهی فرانسیزجه
بر نطق سولدی . حرب ، آلمان ، ایران ، مصر
ذرات نانه بر نطق سولدی .
صاحب کتوب دیورک : « طلعت پاشا ، هیچ
برشوت بر قاشدر . استایلرله قایدی و
آلمش ، نیش بیک مازق وار ایلی . بالآخره
تارده رانده ، کندیسنه انکی وژی بیک مازق
کو قدرک سوریه مارتده بولدی . بوؤردن ،
صومك رنه بیک ای ساه مازق قالدی »

هول اندرک آغلاهی کو قدردی علاج سندلرله ارایله برلینده بولدی
شخصی طوردی

Talat Paşa'nın cenaze merasimi Akşam 21 Nisan 1921

ادقوبەلم دىمىتەي اولەم :

(تايلىريان) ك بىراى

ارمى غىزىتەلى نە دىيورلر ؟

ارمىچە (آراود)

غىزىتەسى دىيوركە :

طلعت باشابى قىل ايدىن

(تايلىريان) ك بىراىت خىبرى

تبلىغ ايدىن قىصە ومۇزى

تلفرافنامە بونون ارمنىلىك

قىلىرىنى مسرور ايدەجك

ماھىتەدە در. مظلوم برىملىك

انتقامى آلمش اولدىنى

ايچون (ارمنىلىر جىلادى) نك

قاتلى سربىست برافىلىدى و

نھايەت عدالت غالب اولدى.

(تايلىريان) ى تجىزىە

ايدىرەك اوزرە تورىكلر

(برلين) دە قىضولى پروبا.

غاندادەدە بولوندىلر .

(برلين) جنابتىك تىكەسى

قىصە برىجا كەدن سوكرە

انتقام آلان ارمنى اهرمانىك

برائىتە قرار ووردى . (تايلىريان) بونون برىملىك

سحو اولمىسە سىبىت وىرن بو قورقونج مخلوقك باشقە

سوزىلە تجىزىە ايدىلەمەجكە قانغ اولدىقندن عدالتى

بالذات تىلىق ايدى . (برلين) دە وىزىين بو حىكم

انسان سىغى بو سىرتلاقى وفاتىندن سوكرە اهرمانلر

سىرەسە كىچىرەكلە اونى حالا مدافىە ايتك ايتىن

تورىكلرە مەھشى بر شىرەدەر . زىرا او تورىكسى

تەئىل ايدىيوردى !

ارمنىلىك مىلى اهرمان اولدىنى
ارمىچە غىزىتەلىر طرفىدن كالم
قىغرا ايدىلە اعلان ايدىن
قاتلى (تايلىريان)

«ارمى غىزىتەلىندە كوردىلن
رسمى»
برائىتە قرار ووردى . (تايلىريان) بونون برىملىك
سحو اولمىسە سىبىت وىرن بو قورقونج مخلوقك باشقە
سوزىلە تجىزىە ايدىلەمەجكە قانغ اولدىقندن عدالتى
بالذات تىلىق ايدى . (برلين) دە وىزىين بو حىكم
انسان سىغى بو سىرتلاقى وفاتىندن سوكرە اهرمانلر
سىرەسە كىچىرەكلە اونى حالا مدافىە ايتك ايتىن
تورىكلرە مەھشى بر شىرەدەر . زىرا او تورىكسى
تەئىل ايدىيوردى !

Tahleryan'ın beraati Tevhid-i Efkar 7 Haziran 1921

طلعت پاشانك كنجلكنه دأثر

ادرنه مخابرمز، مرحومك بقية عظامنك آمانا يادنه نقلی

مناسبتيله شایانه دقت معلومات ویریور

طلعت پاشانك كنجلك آرقمانلری

[۱ - شلمت پاشا ۲ - ادرنه شیری قالدیه ۳ - ناس القی زاده خاندانری]

طلعت پاشا

برطانی ايله دوست اولمش و اوزمانك شلمدی
تشیقاتارغما ایتجاهلره داخل اولایه باشلامشور.

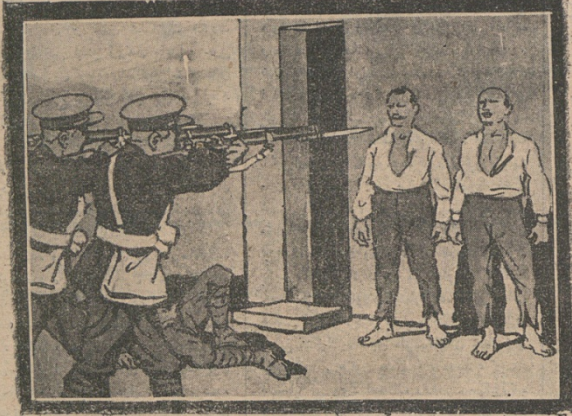
ادرنه، ۱۰ (خصوصی مخابرمزدن) -
قدوك كنجلكی سوقی ایتدیكى پاشایی برعكلكنده
غدار برادری فوروشویه كوزلوش عالم لایله
قاپان طلعت پاشانك بعضی مشهورلری وازجه
ادرنه مجلس لیدی اعشاری طرفدن یقین عظامنك
آمانا یادن جلی ایله ادرنه دقته قرادوریلدیكى
شومریده مرحومك كنجلكنه عالم خاندانلره
بركوز كوزلورنك مناسبت اولایه قانیه شور
پاشا، تحصیل ایتدیكى ادرنه وشمس
مكتره سنده آقال ایتدیكن سوكره مئكری
اعدادیسنه داخل اولدی ایسته شنده هوق
اولامش، پانكز خصوصی برماندن فرانسجه
وورجه تحصیلیه یالیتشدر. آلاخره ده سالنك
مكتب حلوقه دوام ایتشدر.

مرحومك اعمار و ترقی جیمین ایله مناسبت
۳-۶ تاریخلرینده ادرنه پوسته و نظراف باش
مدیرتی خیر برات قشنه انساب ایتدیكى سربرلده
باشلامشور. هنوز كوچوك بر ماور ایتكین،
دور استبدادك ظل و اقتسافتنه قالدی قلیا بر
كین طوبارق اعمار و ترقیك پورادكی مسوچندن

Talat Paşa'nın gençliğine dair Vatan 12 Temmuz 1924

آبونه شرايطى
 توركيه داخاندنه سته لى ۱۱۰۰، آي آيلى ۶۰۰،
 لىج آيلى ۳۲۵، غروش، ممالك اجيه ايجون سته لى
 ۳۰۰۰، آي آيلى ۱۱۰۰، لىج آيلى ۶۰۰، غروشدر
 سنه ۲، نومرو: ۲۶۷
 نسخسى هر بيرده
 ۳ غروشدر

اوج يىل دونومي بر كونده
تورك، ۱۶ مارت فاجعه سنى اونوقته!
 ۱۶ مارت ۳۳۶ ده انكيزلر استابولى اشغال ايتديلر
 ۱۶ مارت ۳۳۷ ده توركيه - روسيه تحادتمانه سنى امضالاندى
 ۱۶ مارت ۳۳۷ ده ارمنيلر برلينده طاعت پاشايي شهيد ايتديلر

بئز ۱۶ مارت ۳۳۶ كېمىسى صبا قارىسى استابولى اشغال ايتيلر وئز زاده باشنده رشمه غولده
 مەدرىس وئەلوم عىلملر مەزى قىمما وئەلور لىر، قىمما: زەر - نە فالس بارىرە مەز زادە مەدرىس بارىرە ايتىلمىدى

۱۶ مارت ۳۳۷ ده (برلين) ده (تايلىر يان) تەمىنە
 برايمى طرفندن شهيد ايتيلن

طاعت پاشا مەدرىس
 تەقدىس اجلى بىر . چوئىكە وطنى قورلارن جاھادە
 مليه، او كېچە تېزادە باشدە پائىزبان انكيزلار سالاخارنىك
 ذو كېتى مېارك تورك قانزىلە پوس بوون آتشاندى .
 اوقائى حادىمە ، ازبىر اشمالى فاجعه سىندن سوكره
 توركيه غدا اولە بووك بران تايادوغىظ حصولە كىتىردى كە
 بوون قىلت بر كىلە خالده آفانلدى ؛ سلاجندن،
 حردىد باشغە خلاص خارمىسى اولكېقى كوردى
 ونهيات رهاونجا نە ئائل اولدى . ۱۶ مارت فاجعه سىنك
 باشلادىنى بىردە او مظلوم تورك شهيدلىرى نامە
 كە جوك بر آيدە تېكىلدىلر .

انكيزلر ك استابولى اشغال ايتىلدى ۱۶ مارت
 ۳۳۶ تارىخىدىن اعتباراً مەغاب سته لىك ۱۶ مارتلى
 ھب بر خاطرەنى احتوا ايتدر . بو قارىدە ،
 سرلوسە مژدە او چ دانە سنى يازدە مەز بوويل دونومندن
 باشغە ۱۶ مارت ۳۳۸ دە بووك ملت جىلسى ،
 توركيه - اوقراينا تحادىت مەھدە نامە سى ايلە توركيه
 آذربايجان، ارمنستان، كورجستان مەھدە نامە لىرى
 قبول ايتىلدى .
 بوون ۱۶ مارتل ايجىندە بردانە سنى ، اك
 ئىچى، ھېچ بر تورك او ئوتالمىلر . استابولك باشدە
 انكيزلر اولقى اوزرە اشلاف دولتلىرى طرفىدىن
 اشغالى، توركيه دە وياطاسە استابولە سته لىرچە دوام
 ايدن برسلسە ئىچىك مېداى اولمشدى . انكيز
 عىسكېرلىرى او كېن بر جىيات اوتىكاب ايتىدىلر
 ويا تافىز نەدە لىك تىلر نەدە بر اقدارى سو كىلى غا ئەل لىرىك
 رۇياسى كوردك او پويان مەصوم و مظلوم تورك
 عىسكېرلىرى ناكسانە برىس ورتە شهيد ايتىدىلر .
 بو جىيات شېزادە باشدە بو زىلغان كرى جادە سىندە
 پىدە ستانى على بك مەرجومك وئە سىنە ئائە صفا
 آياق تانك قارشوسىندە ارتىكاب ايدىلى . سوكرە
 آيلرچە ، شەنە لىرچە كىلچە دوام ايتىدى .
 دىشمىلر، بوون توركيه نى، ۱۶ مارت كېمىسى
 ناكسانە شهيد ايتىلدىلر تورك قىرمانلىرى كى
 بوغنى ايتىدىلر . فقط او كېچە دە قرغولك ئايدىندە
 بر تورك نقرى، سلاخى نىدىن بر اقماسى و عافىتە سىنە
 مامور اولدىنى فاپولك او كىندە ندىى جان ايتەدن
 انكيزلىرى اچرى سو قانمشدى . دىشمىلر او ك
 تورك نقرىنىك بوئىپامىتندن بر درس آلتىلر ، او
 عىسكېك بوون توركيه نى تىل ايتىدىكى بوون
 تورك ملنىك ۱۶ مارتىن سوكرە يازلى بر آرسلان
 كى كىلە فالفاجنى و سلاخە صاويلاخنى دوشونە دىلر .
 ۱۶ مارت بر فاجعه دىر ، فقط بىر او فاجعه نى

Talat, Enver ve Cemal Paşaların Büyük Maceraları 1 Mart 1928

BESİNCİ SENE - N° 1645

PERSEMBE 6 KANUNU EVVEL 1928

ABONE ŞERHİ

MÜDDET:	Taahhüt	İhtis
Seneği	700 K.	3000 K.
Aylık	500 K.	1500 K.
Üç aylık	1500 K.	4500 K.

Nuhsası her yerde 5 KURUSTUR

Cumhuriyet

HER GÜN SABAHLARI ÇIKAR, SİYASİ TÜRK GAZETESİ

Suryede Fransa

FRANSA SURYENİN BAŞINA BELA OLMUŞTUR. O YETİMÖYRÜK GİBİ SURYENİN ŞİMALİNDEKİ TÜRKLERİN DE HUZURUNU SELBETMİŞTİR.

BİZE AIDİYETİNİN EMİN OLMUĞUMUZ TOPRAKLARIN HATTA ZEKRESİNİN BİLE YAK GÜCÜMİZ.

Tan gazetesi non posta ile gelen nüshasını baş mekale-i İhtis Türkî Cumhuriyeti H. V. Terfik Rüşdi Beyin son gıhterinde vaki beyanının teftik ve mitalata ederek (Nusabın) ile (Cezire İhtis Öner) arasında çözülecek hudut hatlarını alı olarak bir hayli manak muğalatatı yapmış bulunmaktadırlar.

Terfik Rüşdi Bey yeni Fransız sefir ile tarafların mitalatelerinde kişisi iktidarını göstermiş ve o dediklerini manak muğalatatını da iste burada yapmaktadır.

Nusabın ile Cezire arasında çözülecek hudut hatları için Ankara hükümetinde eksi yol denetimli İhtisada tahdide memur iki taraf murahtırları bu (Eski yol) tabiri kuzeyde İhtisad denetimli olan Danimarklı, General (Eski yol) - kuzeyde İhtisad denetimli olan - zevine mitalat edilmek tarihi İhtisad

Harbi umumiyeye nasıl girdik?

TALAT VE ENVER PS. LAR ALEYHİNDE ÇİRKİN BİR İFTİRA

Lort Dabernon isminde bir herif Enver ve Talat paşalarının Almanlardan ruşvet aldığını söylüyor

BU MÜFTERİ LORT, ŞÜPHELİ İŞLERLE ZENGİN OLMUŞ BİR HERİFTİR

Siz Lindzeyin Berlinine tayinine katadın senin bu vaziyeti ile eden Lort D'Abernonun hatna defterinin bazı parçaları "Depli Telegram" şeklinde nerolunmaktadır. Bu hatırların dörtüncü cüzünde İhtisad ve Terfik Rüşdi'nin aleyhinde garip bir ittibah vardır.

İhtisad defterinin dördüncü cüzünde "Küveyt" zamanında İhtisad haricîye erkhanından bulunan iki mevzuatı birlikte alın - yemek yenmektedir. İhtisad defterinin "Türkiye" başlığı altında "Türkiye" haricîye erkhanından bulunan iki mevzuatı birlikte alın - yemek yenmektedir. Türkiye ile İhtisad arasında katlı bir ittibah maahedisi olduğu halde Almanya bir taraftan Türkiye'ye haricîye erkhanından bulunan iki mevzuatı birlikte alın - yemek yenmektedir. Türkiye ile İhtisad arasında katlı bir ittibah maahedisi olduğu halde Almanya bir taraftan Türkiye'ye haricîye erkhanından bulunan iki mevzuatı birlikte alın - yemek yenmektedir.

Müfteri Lort Dabernon

Harbi umumiyeye nasıl girdik? Herifin ruşvet aldığından ve...

Düşüncüleri...

Biraz insaf!

Rüşvetkârdan bir iki güdük gazetecilerle imla ve terfih yapılmış bir nüshayı yayınladılar. Gazeteci olmayanlar, gazetecilerin henüz ması mekâlinde içinde, harikâle bir gayrette cektiklerini bilmiyorlar ve yarılmış nüshayı edebiller. Fakat iktidarın bir gazetecinin hatna bu tenkidlere hasretleri 8-10 satıra bile mitalat edilmiş nüshayı bulanın bir gazetecinin halinden anlaması. İhtisad gelmez mi?

Senelerin verildiği İhtisad ile adeta göz kapalı bir suretle, azdığımız, dizdiğimiz, okuduğumuz eski gazetelerin yerini baştan başta her yeni olan bir sahada galvonyer. Büyük Gazetinin emir ve isaretine bakarak ve piştari olduğumuz muazzam harf inkılabını zafer için fedakârımız uğruyoruz. Bütün vesailimiz yeni ve eski, hepimiz müptedil ve acemiler! Biz gazetecilerin kuryacak veğane rehberimiz olan "İhtisad" gibi benlik yapılmış. Yapılan inkılabın azametini, basılan işin büyüklüğünü, vesaili etkisini, zamanın derinliği nazarı dikkatli alınmaz bu güdük nüshaları okuyarak kâzım gelir.

Biraz insaf!
Çünkü en az on senedir başarılı bir iktidarın muazzam bir inkılabı ile aydın yapıldı.

SÜT MES'ELESİ ÇIKMAZA GİRDİ

Şakir ve fuat beyler gurubu da mütereddit bir vaziyet aldı!

Vall ve Şehennâmîz Müftü'nün S. Süt mes'elesinde kökünden hakikî mahkemeye bir şirket ile girmişlerdir. Teşebbüs etti.

Fakat gene eskiden, eski human hakikî mahkemeye, Şehennâmîz vaziyetini hak-

Anadolu hattı hükümetin malı oldu

Hat ve şirkete ait bütün emvalini mübayaasında tülâf edildi

Merhum Enver ve Talat Paşalar

Fakat gene eskiden, eski human hakikî mahkemeye, Şehennâmîz vaziyetini hak-

Talat ve Enver Paşalar aleyhinde iftira Cumhuriyet 6 Kanunuevel 1928

Talat Paşanın naşısı getirildi

Sanduka istasyondan merasimle vagondan indirilerek Sıhhat Yurduna nakle edildi

Her akşam: Sirkeci Garında

Hüseyin Cahid YALÇIN

Sabah yeni ölüyor. Sirkeci garında bekliyor. Alın kararmış gözleri kırk kırk bakıyor. Her akşam bu saatte bu yerden geçiyor. Her akşam bu saatte bu yerden geçiyor. Her akşam bu saatte bu yerden geçiyor.

Cenaze merasini saat 14 te yapılacak
Cenaze töreninde Milli Şefimiz namına Kemal Gedelec, Başvekilimiz namına da müstesar Cemal Yeşil bulunacak

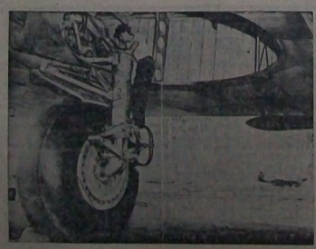

Merhum Talat Paşanın naşısı saat 14 te Sıhhat Yurdu'na nakle edildi.

Sadrazam merhum Talat Paşanın cenazesi Sıhhat Yurdu'na nakle edildi. Cenaze töreni saat 14 te yapılacak. Milli Şefimiz namına Kemal Gedelec, Başvekilimiz namına da müstesar Cemal Yeşil bulunacak.

Tunusta Alman ilerleyişi durduruldu

Müher kuvvetleri İngiliz-Amerikan karşı taarruzu ile 20 kilometre geri aldı
Tanus sâhillerinde 5 müher kurveti batırıldı

İngiliz Afrika'da müher kuvvetleri hımsızlaşmış karadan bir Alman tankı batırıldı.

London, 25 (A.A.) — Orta Tunus'ta Almanlar karşı bir müher kuvveti hımsızlaşmış karadan bir Alman tankı batırıldı. Müher kuvvetleri İngiliz-Amerikan karşı taarruzu ile 20 kilometre geri aldı. Tanus sâhillerinde 5 müher kurveti batırıldı.

Varlık vergisi

Toplama yerine getirilenler dün akşamkilerle beraber 151 i buldu

55 yaşından yukarı olan mükelleflerin çoğalışmalarına karar verildi

55 yaşından yukarı olan mükelleflerin çoğalışmalarına karar verildi.

ŞARK CEPHESİNDE Almanlar karşı tarruzlar yapıyorlar

İlimen gölü cenubunda bir Rus grubu in ha edildi Almanların Sovyet hatlarında actığı bir gedik kapatıldı. Doneç havzasında kanlı muharebeler oluyor

London, 25 (A.A.) — Haberler bu hafta Doneç cephesinde Almanlar karşı tarruzlar yapıyorlar. İlimen gölü cenubunda bir Rus grubu in ha edildi. Doneç havzasında kanlı muharebeler oluyor.

Yeni namzetlerden: Refik Ahmet Sevençil

Tokat değerli bir mebus kazanıyor

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni namzetlerinden Refik Ahmet Sevençil Tokat'ta değerli bir mebus kazanıyor.

BASKIYA VERİRKEN

Amerika ödünç verme kanununun bir sene daha uzatılıyor

Washington, 25 (A.A.) — Meclisler hariçleri emcimen 30 saat randa sona eren ödünç verme ve kiralama kanununun bir sene daha uzatılması hakkındaki kanun layihasını okuyuşta kabul etmiştir.

Yeni Zelanda müdafaa nazırı orta şarka geliyor

Wellington (Yeni Zelanda) 25 (A.A.) — Yeni Zelanda Başvekil Peter Fraser, Yeni Zelanda müdafaa nazırı Fred Johnson'u orta şarka Amerika müdahaleci baretleri ettiğini bildirmiş ve oradan Orta Şark harp sahalarına çağırılan Yeni Zelanda kntarların tefiş emek üzere Orta Şarka gideceğini söylemiştir.

Meksika mütteliklerle tam işbirliği yapıyor

Washington, 25 (A.A.) — Ayan hariçleri emcimen real Corraly'in bildirdiğine göre, Birleşik devletlerin Meksika'daki büyük şifalı, kendine gülerdendiği bir teğvolla, Meksika'nın gerek asker ve gerek işbirlik bakımında müherve karşı Birleşik devletlerle tam bir işbirliği yapmakta olduğunu bildirmiştir.

Ruzvelt ispanyol albayını kabul etti

Bayas Sany, 25 (A.A.) — Reia Ruzvelt, dün öğleden sonra hariçleri emcimen Sumner Welles tarafından kendine takılan edon İspanyol albayı Jean Beigbeder'i kabul etmiştir.

Ruzvelt, bir fayyareciyi taltif etti

Washington, 25 (A.A.) — Reia Ruzvelt, şimdiye kadar Salomon adalarında 19 Japon uçağı düğünmüş olan fayyareci birinci John Lukiani Smith'i kongre gretel meclisinde taltif etti. Beibay Smith 28 erodadır. Be. Smith ve habireye nazarı albay Koro, ne dânyam emulor cetel tarafından verilmişdir, basır kolomunlar da.

Vatlılarda sigara bahramı!

Vatken 25 (E.P.) — Bunlaşın sonra Vatkenin dâhi ayvâd vğaralar istisnası menedilirdi Müddetlerince Alına tarıfındâ bir İstisnası menedilirdi. Bu bahare emcimen Vatlılarda da sigara bahramı büküldüğü ayvâ haberdan ulaşılmaktadır.

Talat Paşa'nın naşının getirilmesi Haber Akşam Postası 25 Şubat 1943

Talât paşanın na'şı merasimle vatan toprağına gömüldü

Cenazede Reiscumhurun, Başvekilin mümessil-leri, Vali, generaller, memurlar, Alman ataşenavali ve binlerce halk bulundu

Yirmi iki yıl evvel, 1921 senesi 18 martında Berlinde şehit edilen sadrazam Talât paşanın na'şı, gurbet ellerinde en derin elemeler içinde hasretini çektiği vatan toprağına dün merasimle gömüldü.

Cumhuriyet hükümeti, vatanseverlikle tanınmış bu idealist devlet ve vatan adamının şeref ve şöhretine uygun bir merasim programı tertibetmişti.

Dün sabah Sirkeci İstasyonundan Şişli Sıhhat Yurduna nakledilen merhumun tabutu, hastanenin birinci katında Türk bayraklarıyla süslenmiş bir odaya konulmuştu.

Daha saat 12 den itibaren Nişantaşı tramvay caddesinde büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bunlar, merhum sadrazamı son defa selâmlıyacaklardı.

Diğer taraftan bir tabur piyade, askeri inzibat ve polis müfrezeleri de Nişantaşı tramvay caddesinde sıralanmışlardı.

Cenaze merasimine iştirak edecek zevat, erkenden hastaneye gelmişlerdi. Bunların arasında teğfata dahil olanlardan başka merhumun eski dostları, siyaset ve parti arkadaşları vardı. Cenazenin hastaneden kaldırılmasından evvel tabutun etrafında, başta İttihat ve Terakkinin eski kâtibi umumisi Sivas mebusu B. Mitat Şükrü Bleda olduğu halde eski İttihatçılardan ve Talât paşanın en yakın dostlarından mürekkep bir zümre toplanmıştı. Bunlar, derin bir sükûta dalmışlar, malîye, merhuma ait hatıraları düşünüyordular.

Saat tam 14 te Türk bayrağına sarılı tabut, hastaneden çıkarıldı, bir top arabasına konuldu. Merasim alanı şu sıra ile tertibedilmişti: Bir piyade taburu, askeri inzibat ve polis müfrezeleri, bando, çelenkler, ve tabutun bulunduğu top arabası. Arabayı merasime iştirak eden asker, sivil binlerce kişi takbediyordu. Yüze yakın çelenk içinde başta Millî

Yukarıda cenaze Rumeli caddesinden geçerken, aşağıda cenazeyi takbeden Riyaseticumhur umumî kâtibi Kemal Gedeleş, eski Berlin büyük elçisi Hüseyin Gerede, Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Alman ataşenavali

Şef Reiscumhur İsmet İnönü'nün, Büyük Millet Meclisi reisinin, Başvekilin çelenkleri bulunuyordu. Her Vekâletten gönderilen çelenkler arasında beyaz çiçeklerle süslenmiş ve üzerindeki bantta: «Merhum Talât pa-

şanın refikası Hayriye isimlerini taşıyan bir çelenk dikkati çekiyordu; bundan başka vilâyetin, partinin, belediyenin ve dostlarının çelenkleri görülmüyordu.

(Devamı sahife 2, sütun 1 de)

Talat Paşa'nın naşının gömülmesi Akşam 26 Şubat 1943

Talât Paşa

Yazan :
Yusuf Ziya ORTAÇ

Cumhuriyet hükümeti, Talât Paşaya, Meşrutiyetin sadaret alaylarından daha büyük bir cenaze alayı yaptı. On temmuz kahramanının kemikleri, şimdi, üstünde yaşarken daima hasretini çektiği, hür, katıksız Türk toprağının altında dinleniyor.

İnkılabın yirmi beş yılı, bu mübarek na'şın üstünde estikten sonra onu çırpıplak varlığı ile daha çok seviyoruz.

Talât Paşa, Umumi Harb batağının sefahet çalkantısı ortasında, topuklarına bile çirkef değmemiş, tertemiz bir devlet adamıdır. Ne vesikalatla satılan vagonların tekerleklerinden bir damla zifos, ne harcı göz yaşlarıyla yağurulan Bulgur Palaslardan bir çamur serpintisi, ne de barlarda sigara yakan banknot alevlerinden bir tutam kül, onun üstüne sıçramadı.

Talât Paşa, sadaret kapısından bile, Postahane kapısından giten Talât bey gibi, cebinde altmışlık tütün paketile girmiştir. Vezirlik rütbesi, ona züğürtlük sigarasını bile değiştirmemiştir!

Talât Paşaya hâlâ çok şeyler borçluyuz: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye rüyasını onun gözlerinde görmeğe başlamıştı.

Onun gözleri!.. Şimdi, Hürriyeti, ebediye tepesinde, katıksız Türk toprakları ile dolan bu çifte çukur, muhakkak sağlığında gülemediği kadar sevinç içindedir!

Nur içinde yatsın...

Yusuf Ziya ORTAÇ

Anavatan topraklarında :
Talât Paşanın ruhu — Oooh... Al tı bile rahat!

Yusuf Ziya Ortaç'ın Talat Paşa ile ilgili yazısı Akbaba 4 Mart 1943

Talât Paşa ebedî istirahatgâhına götürülürken

Merhum Talât Paşanın cenazesi top arabası ile ebedî istirahatgâhına götürülmek üzere Rumeli caddesinden geçiyor

Hazin bir cenaze töreni

Talât paşayı, vatan toprağına gömdük

Cenazenin İstanbul'a naklinden dolayı Papan, memnuniyetini izhar etti

Dün İstanbul, tarihi saatler yaşadı. Merhum Talât Paşaya son saygı vazifesini görmek üzere yüzlerce dostu, yüzlerce takdîrkârı harekete geçmişti. Merhumu şahsan tanımayan fakat tecrübesi, hizmetleri hakkında malûmat alan gençlik de vazifesi yerine getürmeğe kosmuştu. Yağmur, soğuk, havanın fenağı, büyük bir kalabalığın ü Şişli Sıhhat Yurdundan Hürriyetiebediye tepesine kadar yürümesi niâni olmamıştı.

Bahis hep merhuma aitti. Bütün hatıraları bir hatıralarını anlatıyor. Talât Paşanın bir sözünü, bir fıkrasını tekrar ediyorlardı.

Birisi şöyle diyordu: «Yalnız vatan için, yalnız kanaati için yaşadı. Parada, mevkide, ikbalde gözü yoktu. Beş parasız öldü.»

Bir diğeri şu düşünceleri sürüyordu: «İttihat ve Terakki namına iyi şeylerden yüzde sekseninin arkasında Talât vardı. Köhü cereyanları (Devamı Sa. 3. Şü. 1 de) —*

Merhum Talât Paşanın tabutu eller üzerinde

Talat Paşa'nın cenaze töreni Vatan 26 Şubat 1943

Talât Paşa, yurd topraklarına mera- simle gömüldü

Talat paşa merhumunun vatan toprağına tevdi töreninden üç inçim: Başta Millî Şefimizdeki olmak üzere çelenkler, sanduka Hürriyetli Ebe- diyye tepesinde...

MİLLÎ ŞEF VE BAŞVEKİL TÖRENDE TEMSİL EDİLDİLER VE ÇELENKLER GÖNDERDİLER

Alman büyük elçisi merhumun refika-
sına bir telgraf gönderdi

Sadrazam merhum Talât paşa-
nın kemiklerini havâ sanduka dün
sabah Almanyadan şehrimize geli-
rilmiş ve Sirkeci istasyonunda me-
rasimle vagondan indirilerek Nişan
taşındaki (Sisli Sihat Yurduna)
nakledilmiştir.

Sandukayı hamil vagon Ga-
malı Haç işaretini taşımakta

ve bunun altında da D. R. harfle-
ri görülmekteydi. Vagonun nume-
rası 105625'di.

Asker ve polis müfrezeleri'ne
bir bando müzik istasyonunda yer
almıştı. Sanduka, askerlerin
omuzunda vagondan istasyo-
na indirilirken bando matem mar-
şı çalıyordu.

(Devamı Sa. 4 Sü. 1 de)

Sanduka top arabasının üstünde Şişliye doğru götürülürken...

Millî Şefe göre umumî işlerde salâhiyet ve mesuliyet

Yazan: *Asum Us*

Yedinci mebus seçimi dolayısıyla
muhterem genel başkanımızın
mesrettili beyanına kana, fakat

üret kuvvetini haizdir; herhangi
ihilâfî bir meselede dahi mil-
letin tam itimatına dayanan bir

Vasıngıtondan gelen haberlere göre
Batı Avrupada büyük
hâdiseler bekleniyor

Talat Paşa'nın gömülmesi Vakit 26 Şubat 1943

Merhum Talât Paşanın cenazesi Hürriyeti Ebediye meydanında ebedi makberesine tevdi edilirken

ŞEHİT TALÂT PAŞA

Artık yalnız Türk milletinin kalbinde değil, uğruna hayatını feda ettiği vatanının da topraklarında yatıyor

Şehit Sadriâzam Talât Paşanın tahlil edilmiş naşı dün sabahleyin geyrimize gelmiştir. Tabut Almanya'dan buraya kadar Alman Devleti demiryollarına ait bir vagonla nakli olmuştur.

Vagon Avrupa konvansiyoneline bağlanmış bulunuyordu. Berlin'den İstanbul'a kadar tabutun nakline Berlin kancağarının B. Efdal nezaret etmiştir.

SİRKEÇİ GARINDA İSTİKBAL

Merhum Sadriâzamin naşı için dün sabah saat 7 de Sirkeçi garında istikbal merasimi yapılmıştır. Saat 6.30 da bu husus için lazımgelen bütün tertibat alınmış bulunuyordu. Yüzbaşı Sabri Dönmez'in kumandasında bir bölük asker, jandarma ve polis müfrezeleri, askeri bando takımı yerlerini almışlardı.

İstanbul Merkez Komutanı General İhsan İlingaz, Emniyet Müdürü Halûk Nihat Pepeyi, şimdiki vezir el B. Hamdi ile beraber merhum Sadriâzamin zevcesi Bayan Hayriye ve Hüseyin Cahid Fakih Sirkeçi garında hazır bulunuyorlardı. Büyük bir kalabalık istasyonun önünü doldurmuştu.

Merasimde Millî Şefimizi Kâtibiumumi Kemal Gedeleş Başvekilimizi de Müsteşar C. Yeşil temsil ediyorlardı

Tren saat 7 de gara girdi. Tabut vagonundan indirilerek eller üzerinde gışın kapısına kadar getirildi. Tabut bir Türk bayrağına sarılmış ve üstünde Berlin Büyük Eğilgimizin çelengi bulunuyordu. Tabutun nakli Sirkeçiden motosikletli polilerin refakatinde hareket eden cenaze aracınımsa bando ve polis kıtalarını başı doğruca Nişantaşına götürmüş ve

selâm resmini ifa etmişlerdir. Bundan sonra tabut Belediye'nin cenaze arabalarından birisine yerleştirilmiş ve Belediye imamı hafız Osman da aynı arabaya binmiştir. Sirkeçiden motosikletli polilerin refakatinde hareket eden cenaze arabası doğruca Nişantaşına götürmüş ve

tabut Şişli Şehit Yurdunda başlanılmış olan daireye konulmuştur.

CENAZE MERASİMİ
Oğleden sonra saat 14 den itibaren cenaze ve defin merasimi yapılmıştır. Merasimin başlamasından daha bir saat evvel büyük bir kalabalık (Devamı; sahife 3. sütun 2 de)

Talât Paşa merhumun Berlindeki son günleri

Şehit edildiği gün kendisini bekliyordum. Gelmeyince ben çıktım, Hardenberg sokagında bir kalabalık gördüm, biraz sonra Cemal Azminin dükkânına uğradım, ve felâket haberini oradan aldım.

DÜNKÜ SAYIMIZDA ÇIKAN

Arif Camil

bu saatin belli etmez izemesi, her men ifki dağılırdı. İstanbul.

قرارنامە

تارىخىي ۋە مەدەنىي نىسبەتتە ئىزا ئۆزىگە ھېسەب مەزۇنە سىمى تەييارلىنىپ
مەھسۇلە بىلەن مەدەنىي ئىقتىسادىي مەزۇنە مەھسۇلە بىلەن مەھسۇلە
مەزۇنە سىمىنىڭ ، ئىقتىسادىي تەۋەلىك ئۆزىگە ئىزا ئۆزىگە مەھسۇلە بىلەن مەھسۇلە
ۋە مەھسۇلە سىمىنىڭ ، مەھسۇلە ئۆزىگە ئىزا ئۆزىگە مەھسۇلە بىلەن مەھسۇلە
ۋە مەھسۇلە سىمىنىڭ ، مەھسۇلە ئۆزىگە ئىزا ئۆزىگە مەھسۇلە بىلەن مەھسۇلە

مەھسۇلە
مەھسۇلە

مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە
مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە
مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە مەھسۇلە

030 18 01 01 016 29 11

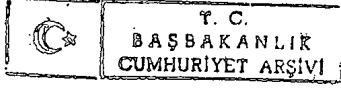
Maaş ile ilgili karar

T. C.
Hariciye Vekâleti

V. nci Daire Umum Müdürlüğü

Şube

Lef: 1

Ankara 15-1-1934

Hulâsa : Von Neurath'ın beyanatı H.

Yüksek Başvekâlete

Alman Hariciye Nazırı Von Neurath'ın ahiren bir mü-
lakat esnasında vakı olan beyanatı hakkında Berlin Büyük Elçi-
liğinden alınan 21/12/1933 tarihli tahrirat sureti husulü ittila
zımında leffen takdim kılınmıştır Efendim.

M. E.

Hariciye Vekili v.

A. Cerrah

Takdim
15-1-1934

030 10 231 556 8

Cevabı muharrerata hangi daire ve şube ifadesiyle yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci merodur.

Alman Hariciye Nazırının Beyanati

2621-110

Berlin, 21 K. evve 01 020

Talât Paşa Kabri hakkında:

Hariciye Vekâletine

Alman Hariciye Nazırı v. Neurath Bey bir mülakatımızda : "Talât Paşanın kabrini yaptıracağız. Bu suretle bir rejimin yaptığı fenalığı islah çalışacağız " dedi.

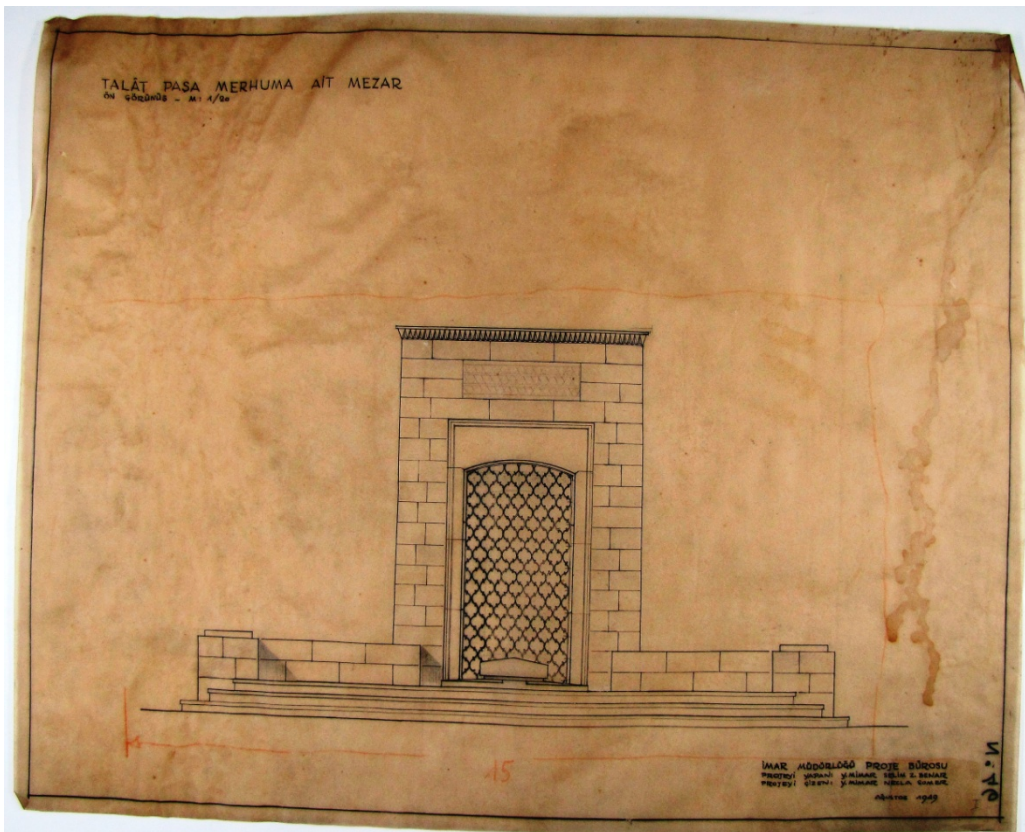
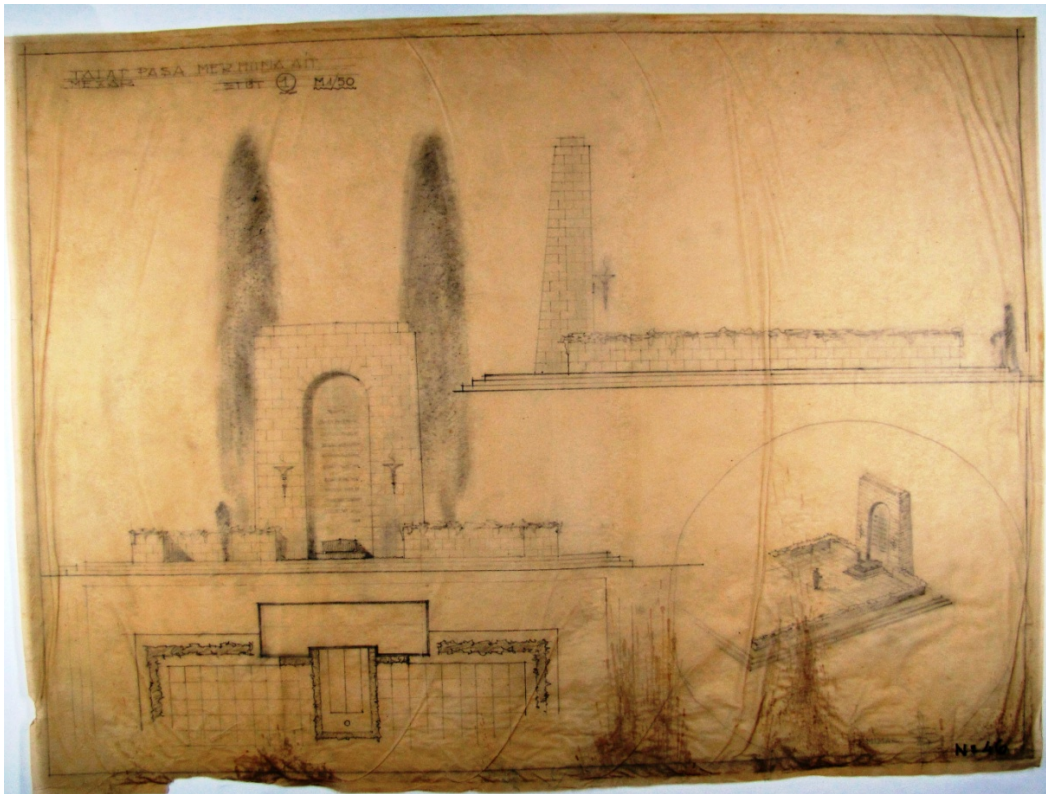
Tahminime göre Neurath Türkiyeye gitmeden evvel Türkler lehinde bazı iyi nümayişler yapmak isteyor.

Arzolunur efendim.

Berlin Büyük Elçisi

030 10 231 556 8

2

Talat Paşa Merhuma Ait Mezar